

april, 2019

POLITIKA ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE I DRUŠTVENIH ASPEKATA

Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD)

EBRD je obezbedila prevod originalnog teksta za potrebe čitalaca. Iako je EBRD preduzela opravdane mere kako bi obezbedila autentičnost prevoda, EBRD ne garantuje tačnost i autentičnost prevoda. Čitaoci se oslanjaju na prevedeni tekst na sopstveni rizik. EBRD, njeni zaposleni ili agenti ni pod kojim uslovima neće biti odgovorni prema čitaocima ili bilo kojoj drugoj strani za netačnost, greške, propuste, brisanje i/ili bilo kakve izmene sadržine prevoda, bez obzira na uzrok ili bilo kakvu štetu proisteklu iz datog prevoda. U slučaju bilo kakvog neslaganja ili suprotnosti između engleske verzije i prevoda, merodavna je verzija na engleskom jeziku.

Sadržaj

Deo I:	Svrha	4
Deo II:	Definicije	5
Deo III:	Obim	6
1.	Uloga i odgovornosti EBRD -a.....	6
2.	Obaveze EBRD -a.....	6
3.	Uslovi za realizaciju zaštite životne sredine i društvenih aspekata	7
4.	Integrisanje pitanja vezanih za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata u projekte.....	8
5.	Obaveštavanje javnosti i odgovornost EBRD-a	9
6.	Institucionalna rešenja i aranžmani za sprovođenje	10
7.	Prilozi	10
Odeljak IV:	Odricanja odgovornosti, izuzeci i objavljivanje	11
1.	Odricanja odgovornosti	11
2.	Izuzeci	11
3.	Objavljivanje	11
Odeljak V:	Prelazne odredbe.....	11
Odeljak VI:	Datum stupanja na snagu.....	11
Odeljak VII:	Okvir za donošenje odluka	11
Odeljak VIII:	Revizija i izveštavanje	11
1.	Revizija	11
2.	Izveštavanje.....	11
Odeljak IX:	Povezana dokumenta.....	11
Prilog 1:	Spisak projekata koje EBRD ne finansira iz razloga povezanih sa zaštitom životne sredine i društvenih aspekata	12
Prilog 2:	Projekti kategorije A	13

EBRD Uslov za realizaciju 1: Procena i upravljanje rizicima i uticajima vezanim za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata	15
EBRD Uslov za realizaciju 2: Radni odnosi i uslovi rada	19
EBRD Uslov za realizaciju 3: Efikasnost resursa, prevencija i kontrola zagađenja	23
EBRD Uslov za realizaciju 4: Zdravlje, bezbednost i sigurnost	26
EBRD Uslov za realizaciju 5: Otkup zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i prinudno raseljavanje	30
EBRD Uslov za realizaciju 6: Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima	38
EBRD Uslov za realizaciju 7: Starosedelačko stanovništvo	42
EBRD Uslov za realizaciju 8: Kulturno nasleđe	46
EBRD Uslov za realizaciju 9: Finansijski posrednici	48
Aneks A: FP referentna lista	50
EBRD Uslov za realizaciju 10: Objavljivanje podataka i angažovanje zainteresovanih strana	51

Deo I: Svrha

Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD ili Banka) posvećena je promovisanju "zaštite životne sredine i održivog razvoja" u okviru svih svojih aktivnosti, u skladu sa Sporazumom o osnivanju EBRD-a.¹ Banka smatra da su održivost životne sredine i društvenih aspekata suštinski u ostvarivanju rezultata usklađenih sa mandatom Banke u tranzicionom periodu. Stoga, projekti koji podstiču održivost životne sredine i društvenu održivost predstavljaju najviši prioritet u aktivnostima Banke.

Ovaj dokument:

- Definiše načine na koje će Banka procenjivati i pratiti uticaje i rizike svojih projekata na životnu sredinu i društvene aspekte;
- Utvrđuje minimalne uslove za upravljanje uticajima i rizicima po životnu sredinu i društvene aspekte, izazvane projektima koje finansira EBRD, tokom celokupnog životnog veka projekata;
- Uspostavlja strateški cilj Banke da promoviše projekte sa veoma pozitivnim uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte; i
- Definiše odgovarajuće uloge i odgovornosti EBRD-a i njenih klijenata u osmišljavanju, sprovođenju i upravljanju projektima u skladu sa ovom Politikom.

Ovaj dokument zamenjuje Politiku zaštite životne sredine i društvenih aspekata EBRD-a (iz 2014. godine) i odgovarajuće Uslove za realizaciju.

¹Član 2.1(vii) Sporazuma o osnivanju Evropske banke za obnovu i razvoj.

Deo II: Definicije

Pojmovi koji se koriste u ovoj Politici imaju sledeća značenja:

„povezani sadržaji“	sadržaji ili aktivnosti koje EBRD ne finansira kao deo projekta, ali koji su po mišljenju EBRD-a značajni za određivanje uspeha projekta ili za postizanje dogovorenih rezultata projekta. Bez novih sadržaja ili aktivnosti: (i) projekat ne bi bio izvodljiv, a (ii) oni ne bi bili izgrađeni, prošireni, izvedeni ili planirani za izgradnju ili izvođenje da projekat ne postoji.
„dobra međunarodna praksa“ ili „GIP“	ostvarivanje profesionalnih veština, savesnosti, razboritosti i predostrožnosti, koje se očekuju od obučanih i iskusnih profesionalaca angažovanih u istoj vrsti poduhvata, pod istim ili sličnim uslovima, globalno ili regionalno. Rezultat takvog rada treba da bude da projekat koristi odgovarajuće tehnologije i standarde u datim okolnostima koje su specifične za taj projekat.
„hijerarhija mera za ublažavanje“	mere koje se preduzimaju da bi se izbegao uticaj na životnu sredinu i društvene aspekte kao posledica razvojnih aktivnosti i, kada to nije moguće, sprovođenje dodatnih mera koje će umanjiti, ublažiti i, kao krajnja mera, neutralizovati i/ili nadoknaditi potencijalne preostale negativne uticaje.
„projekat“	skup radova, roba, usluga i/ili poslovnih aktivnosti definisanih u ugovorima o finansiranju za koje klijent traži finansiranje EBRD-a, a koje je odobrio Upravni odbor EBRD-a ili, ako je Upravni odbor delegirao ovlašćenje za odobrenje, Uprava banke.
"društveni aspekti"	pitanja koja se odnose na ljude povezane sa projektnim aktivnostima i njihove zajednice i radnike, i pitanja u vezi sa društveno-ekonomskim statusom, ranjivošću, rodom, rodnim identitetom, ljudskim pravima, seksualnom orijentacijom, kulturnim nasleđem, radom i uslovima rada, zdravljem i bezbednošću i učešćem u donošenju odluka.
"ranjiva lica"	lica ili grupe ljudi koji zbog roda, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, veroispovesti, etničke pripadnosti, statusa starosedeoaca, starosne dobi (uključujući decu, mlade i starije osobe), fizičke ili mentalne smetnje, pismenosti, političkih stavova ili društvenog statusa mogu biti pod većim uticajem projekta od ostalih. Ranjiva lica i/ili grupe mogu da obuhvataju, pored ostalih, i lica u osetljivim situacijama, kao što su ljudi koji žive ispod granice siromaštva, domaćinstva bez zemlje, domaćinstva koja vodi jedna osoba, zajednice koje zavise od prirodnih resursa, radnike migrante, izbeglice, interno raseljena lica, ili druga raseljena lica koja možda nisu zaštićena domaćim i/ili međunarodnim javnim pravom.

Deo III: Obim

1. Uloga i odgovornosti EBRD -a

- 1.1. Odgovornosti EBRD-a su u skladu sa njenom ulogom međunarodne finansijske institucije koja obezbeđuje finansijska sredstva za projekte koje odobri EBRD. U odnosu na bilo koju investiciju ili projekat tehničke saradnje, nivo angažovanja EBRD-a je uslovljen prirodom i obimom projekta, dostupnošću donatorskih sredstava, kao i posebnim okolnostima saradnje i odnosa sa klijentom.
- 1.2. EBRD se može uzdržati od finansiranja nekog projekta po osnovu pitanja vezanih za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata. Postoji nekoliko vrsta aktivnosti koje EBRD ne finansira u skladu sa Spiskom projekata iz razloga povezanih sa zaštitom životne sredine i društvenih aspekata (EBRD Environmental and Social Exclusion List), koji se nalazi u Prilogu 1 ove Politike.
- 1.3. EBRD upravlja brojnim donatorskim sredstvima. Projekti ili aktivnosti koje se u potpunosti ili delimično finansiraju donatorskim sredstvima moraju ispunjavati zahteve ove Politike. Projekti koji se finansiraju iz donatorskih sredstava mogu da podležu dodatnim uslovima donatora u vezi sa zaštitom životne sredine i društvenih aspekata, prema dogovoru između EBRD-a i donatora.

2. Obaveze EBRD -a

- 2.1. Svi projekti koje finansira EBRD biće strukturirani tako da zadovolje zahteve navedene u ovoj Politici.
- 2.2. EBRD, kao potpisnica Evropskih principa za zaštitu životne sredine², posvećena je tome da osigura da su projekti strukturirani tako da zadovoljavaju principe, praksu i materijalne standarde EU za zaštitu životne sredine³, kada mogu da se primene na nivou projekta, bez obzira na njihovu geografsku lokaciju. Ukoliko se propisi zemlje domaćina razlikuju od materijalnih standarda za zaštitu životne sredine EU, projekat će biti realizovan u skladu sa procedurama koje su rigoroznije.
- 2.3. EBRD neće svesno finansirati projekte koji su u suprotnosti sa nacionalnim zakonima ili obavezama države prema relevantnim međunarodnim ugovorima, konvencijama i sporazumima, identifikovanim tokom procene projekta.
- 2.4. EBRD je posvećena poštovanju ljudskih prava⁴ u projektima koje finansira EBRD. EBRD će zahtevati od klijenata da u svojim poslovnim aktivnostima poštuju ljudska prava, izbegavaju kršenje ljudskih prava drugih i rešavaju negativne rizike i posledice po ljudska prava izazvane njihovim poslovnim aktivnostima. EBRD će kontinuirano unapređivati projekte koje finansira u skladu sa dobrom međunarodnom praksom i nastojeće da postupno ojača procese za identifikaciju i rešavanje rizika po ljudska prava tokom procene i praćenja projekata.
- 2.5. EBRD smatra da rodna ravnopravnost predstavlja osnovni aspekt moderne tržišne ekonomije koja dobro funkcioniše i demokratskog društva, i posvećena je sprečavanju rodne diskriminacije i promovisanju rodne ravnopravnosti u okviru svog mandata. EBRD zahteva od svojih klijenata da

identifikuju potencijalne rodno specifične i nesrazmerne, negativne uticaje i da pripreme mere za njihovo ublažavanje. EBRD će zahtevati od svojih klijenata da usvoje mere za delotvorno sprečavanje i rešavanje svakog oblika nasilja, uznemiravanja, uključujući seksualno uznemiravanje, eksploataciju i zlostavljanje, rodno zasnovano nasilje, maltretiranje, zastrašivanje i/ili eksploataciju.

- 2.6. EBRD će zahtevati od svojih klijenata da identifikuju ranjive pojedince ili grupe na koje projekti mogu neproporcionalno da utiču, i razviju i sprovedu mere ublažavanja kako ne bi došlo do neproporcionalnog uticaja na ranjive pojedince. To će uključivati procenu u kojoj meri promene cena koje su prouzrokovali projekti mogu da izazovu probleme pristupačnosti osnovnog nivoa usluga za ugrožene i/ili ranjive grupe stanovništva i uveravanje da su razvijeni i uspostavljeni efikasni sistemi za ublažavanje izazova pristupačnosti.
- 2.7. EBRD prepoznaje važnost rešavanja uzroka i posledica klimatskih promena u državama u kojima sprovodi svoje aktivnosti. EBRD će se uključiti, kad god je to potrebno, u inovativne investicije i tehničku pomoć za podršku investicijama bez emisije/sa niskim emisijama ugljenika i u mogućnosti ublažavanja i prilagođavanja neželjenim posledicama klimatskih promena, a takođe će identifikovati mogućnosti za izbegavanje, minimiziranje ili smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte u projektima. EBRD će zahtevati od svojih klijenata da procene rizike izazvane klimatskim promenama za projekte. EBRD će takođe podržati svoje klijente u razvoju mera prilagođavanja klimi i investicija otpornih na klimu, kao i u upravljanju rizicima uzrokovanim klimatskim promenama.
- 2.8. EBRD će zahtevati od svojih klijenata predostrožnost u očuvanju, zaštiti, upravljanju i održivom korišćenju prirodnih resursa. Klijenti moraju da obezbede da relevantni projekti obuhvate mere za očuvanje i, gde je moguće, unapređenje ekosistema i biodiverziteta koje podržavaju, sa ciljem da se izbegne neto gubitak biodiverziteta, kao i za održivo upravljanje i korišćenje živih prirodnih resursa.
- 2.9. EBRD je posvećena principima transparentnosti, odgovornosti i uključivanja zainteresovanih strana, i promoviše usvajanje i primenu ovih principa od strane svojih klijenata. EBRD zahteva od svojih klijenata da se pridržavaju važećih zahteva nacionalnog zakona u pogledu javnog informisanja i konsultacija, identifikuju zainteresovane strane na koje potencijalno utiču projekti i/ili su zainteresovani za njih, kao i da razviju i primene mehanizam za podnošenje žalbi. Srazmerno prirodi i obimu, rizicima i uticajima projekta na životnu sredinu i društvene aspekte, EBRD zahteva od svojih klijenata da objave dovoljno informacija o rizicima i uticajima koji proizilaze iz projekata, angažuju se sa zainteresovanim stranama na smislen, efikasan, inkluzivan i kulturološki prikladan način i uzmu u obzir povratne informacije dobijene kroz takvo angažovanje.
- 2.10. EBRD će izgraditi partnerstva sa klijentima kako bi im pomogla u dodavanju vrednosti njihovim aktivnostima,

²Evropske principe za zaštitu životne sredine (European Principles for the Environment - EPE) su usvojili Razvojna banka Saveta Evrope, EBRD, Evropska investiciona banka, Nordijska korporacija za finansiranje u oblasti životne sredine i Nordijska investiciona banka. Evropski principi za zaštitu životne sredine je inicijativa lansirana kao odgovor na potrebu za povećanom harmonizacijom principa, prakse i standarda u oblasti zaštite životne sredine prilikom finansiranja projekata. Evropski principi za zaštitu životne sredine na koje se Banka obavezala sadržani su u UR 1, 3, 4 i 10.

³Materijalni standardi za zaštitu životne sredine Evropske unije sadržani su u sekundarnom zakonodavstvu EU, na primer, u propisima i direktivama. Proceduralne norme usmerene ka državama članicama i EU institucijama i sudska praksa Evropskog suda pravde i Prvog stepenog suda, koja se primenjuje na države članice, institucije EU i pravna i fizička lica EU, isključene su iz ove definicije.

⁴Za potrebe ove politike, EBRD će se voditi Međunarodnom poveljom o ljudskim pravima i osam osnovnih konvencija Međunarodne organizacije rada.

poboljšala dugoročnu održivost i ojačala njihove kapacitete za upravljanje životnom sredinom i društvenim aspektima. EBRD će raditi zajedno sa ostalim međunarodnim finansijskim institucijama, Evropskom unijom, bilateralnim donatorima, agencijama UN-a i drugim organizacijama na usklađivanju delotvornih mera za promovisanje održivosti životne sredine i društvenih aspekata na regionalnom nivou ili na nivou sektora, u državama u kojima posluje. Kada sufinansira projekte, multilateralno sa razvojnim bankama i bilateralno sa drugim razvojnim institucijama, EBRD će sarađivati sa njima kako bi se dogovorili o zajedničkom pristupu oceni projekta, proceni, upravljanju rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte, praćenju i izveštavanju. Zajednički pristup može biti prihvatljiv za EBRD, pod uslovom da je takav pristup materijalno saglasan po sadržaju i rezultatima sa ovom Politikom, uključujući i Uslove za realizaciju. Banka će zahtevati od klijenata da primene bilo uslove Banke ili zajednički pristup u projektu.

- 2.11. Strategije EBRD-a za datu državu, kao i sektorske strategije i politike, sadržaće informacije o potencijalnim izazovima za životnu sredinu i društvene aspekte i mogućnostima povezanim sa planiranim aktivnostima EBRD-a.
- 2.12. Kroz tehničku saradnju i dijalog o politikama, EBRD će nastojati da izgradi kapacitete za razmatranje i upravljanje rizicima, uticajima i mogućnostima vezanim za životnu sredinu i društvene aspekte u državama u kojima posluje. EBRD će olakšati razvoj podsticajnog okruženja za svoje klijente, kako bi dostigli održive rezultate u zaštiti životne sredine i društvenih aspekata u svojim projektima.

3. Uslovi za realizaciju zaštite životne sredine i društvenih aspekata

- 3.1. EBRD je usvojila sveobuhvatan skup specifičnih Uslova za realizaciju (UR) za ključne oblasti održivosti životne sredine i društvenih aspekata koje projekti moraju da ispune. Suština UR je primena hijerarhije mera za ublažavanje i dobre međunarodne prakse.
- 3.2. UR su sledeći:
 - UR 1 Procena i upravljanje rizicima i uticajima vezanim za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata
 - UR 2 Radni odnosi i uslovi rada
 - UR 3 Efikasnost resursa, prevencija i kontrola zagađenja
 - UR 4 Zdravlje, bezbednost i sigurnost
 - UR 5 Otkup zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i prinudno raseljavanje
 - UR 6 Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje prirodnim resursima
 - UR 7 Starosedelačko stanovništvo
 - UR 8 Kulturno nasleđe
 - UR 9 Finansijski posrednici
 - UR 10 Objavljivanje podataka i uključivanje zainteresovanih strana

UR-ovi 1 do 8, i UR 10 obuhvataju uslove za projekte direktnih investicija. UR 2, UR 9 i uslovi vezani za bezbednost i zdravlje na radu iz UR 4 obuhvataju uslove za projekte putem finansijskih posrednika (FP). Svaki UR obuhvata posebne uslove za klijente EBRD-a u pogledu projekata koje finansira EBRD, bez obzira da li ih klijent sprovodi direktno ili preko trećih lica⁵. Usklađenost sa relevantnim nacionalnim zakonodavstvom sastavni je deo svih UR-ova.

- 3.3. Projekti koji sadrže nove objekte ili poslovne aktivnosti će od samog početka biti osmišljeni tako da ispunjavaju UR-ove. Ukoliko je projekat vezan za modernizaciju ili unapređenje postojećih objekata ili poslovnih aktivnosti klijenta, koji ne ispunjavaju UR-ove u vreme odobrenja od strane Upravnog odbora EBRD-a, ili ako je Upravni odbor delegirao ovlašćenje za odobravanje, od strane rukovodstva Banke, ili kada projekat od samog početka ne ispunjava UR-ove, od klijenta se očekuje da usvoji Akcioni plan za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata (ESAP), koji će obuhvatiti niz tehnički i finansijski izvodljivih i isplativih mera za postizanje usklađenosti ovih objekata ili aktivnosti sa UR-ovima u vremenskom okviru prihvatljivom za EBRD. U ESAP-u, EBRD i klijent će se dogovoriti o konkretnim korektivnim i preventivnim radnjama, merama ublažavanja i vremenskom okviru za implementaciju, koje se klijent obavezuje da primeni da bi upravljao rizicima i uticajima projekta na životnu sredinu i društvene aspekte, u skladu sa UR-ovima. ESAP će činiti deo finansijskih sporazuma i obuhvataće, po potrebi, obaveze klijenta da podrži implementaciju ESAP-a.
- 3.4. Procena projekta sa aspekta životne sredine i društvenih aspekata će uključiti procenu rizika i uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte povezanih sadržaja. Od klijenata će se tražiti da osiguraju da se rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte koji proizilaze iz povezanih sadržaja upravlja i da se ublažavaju u skladu sa važećim zakonom, dobrom međunarodnom praksom (GIP) i ciljevima UR-ova. U meri u kojoj povezani sadržaji ne mogu biti strukturisani da ispune ciljeve UR-ova, procena projekta će identifikovati rizike i uticaje na životnu sredinu i društvene aspekte koje takvi povezani sadržaji mogu predstavljati za projekat.
- 3.5. Kada se identifikuju potencijalno značajni rizici i uticaji na životnu sredinu i društvene aspekte drugih objekata ili aktivnosti u blizini projekta, postojećih objekata i objekata ili aktivnosti van kontrole klijenta, na koje se UR-ovi ne primenjuju, klijent će uložiti razumne napore da proceni i ublaži rizike za projekat

⁵Treće lice može biti, između ostalog, vladina agencija, ugovarač ili dobavljač sa kojim projekat/klijent ima ugovorni odnos ili značajnu saradnju.

4. Integriranje pitanja vezanih za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata u projekte

Kategorizacija

Direktne investicije⁶

- 4.1. EBRD kategoriše svaki projekat kako bi odredila prirodu i stepen uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte; objavljivanje podataka i neophodno angažovanje zainteresovanih strana. To će biti srazmerno prirodi, lokaciji, osetljivosti i obimu projekta, kao i značaju njegovih potencijalnih uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte, koji su novi i dodatni.
- 4.2. Projekat se svrstava u kategoriju A kada njegovo sprovođenje može da dovede do potencijalno značajnih uticaja na životnu sredinu i/ili društvene aspekte koji su novi i dodatni i, u vreme kategorizacije, ne mogu da se odmah prepoznaju ili procene. Projekti svrstani u kategoriju A zahtevaju formalizovan i participativan postupak procene uticaja na životnu sredinu i društvo. Spisak projekata kategorije A predstavljen je u Prilogu 2 ove Politike.
- 4.3. Projekat se svrstava u kategoriju B kada su njegovi potencijalni uticaji na životnu sredinu i društvene aspekte tipično lokalnog karaktera i/ili se lako prepoznaju i rešavaju putem delotvornih mera za ublažavanje. Obim procene životne sredine i društvenih aspekata će odrediti EBRD, u zavisnosti od slučaja.
- 4.4. Projekat se svrstava u kategoriju C kada je verovatno da će imati minimalne ili nikakve potencijalne nepovoljne uticaje na životnu sredinu i/ili društvene aspekte.
- 4.5. Početna ispitivanja životne sredine i društvenih aspekata (Initial Environmental and Social Examinations - IESEs) će se sprovoditi ukoliko ne postoji dovoljno informacija u vreme kategorizacije, kako bi se odredila odgovarajuća kategorija i obim procene.

Finansijski posrednici

- 4.6. Projekat je kategorisan kao „FP“ ukoliko struktura finansiranja uključuje obezbeđivanje sredstava putem finansijskih posrednika (FP).

Opšti pristup proceni projekta

- 4.7. Svi projekti prolaze kroz procenu životne sredine i društvenih aspekata, na osnovu čega EBRD odlučuje da li projekat treba da finansira i, ukoliko je to slučaj, na koji način treba da se bavi pitanjima vezanim za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata pri planiranju, realizaciji i vođenju projekta. Dok će tačan obim procene biti određen u zavisnosti od slučaja, ona će biti usklađena sa prirodom i obimom projekta, i biće srazmerna nivou rizika i uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte. Procenom će se utvrditi rizici i uticaji projekta na životnu sredinu i društvene aspekte i kapacitet i posvećenost klijenta da realizuje projekat u skladu sa relevantnim UR-ovima. Kada projekat obuhvata postojeće objekte ili poslovne aktivnosti, i/ili povezane objekte, procena će uzeti u obzir rizike i uticaje na životnu sredinu i društvene aspekte povezane sa takvim objektima i aktivnostima.
- 4.8. Odgovornost klijenta je da obezbedi pružanje adekvatnih informacija kako bi Banka mogla da izvrši procenu životne sredine i društvenih aspekata u skladu sa ovom Politikom.

Uloga Banke je da: (i) pregleda informacije o klijentu; (ii) obezbedi smernice za pomoć klijentu u razvoju odgovarajućih mera u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanje uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte kako bi se ispunili relevantni UR i (iii) pomogne u identifikovanju mogućnosti za dodatne koristi za životnu sredinu ili društvene aspekte.

- 4.9. U slučajevima da ulaganje Banke nije usmereno na određeni projekat ili fizičku imovinu, kao što su finansiranje obrtnog kapitala i neke vrste ulaganja u kapital, ili da može da dovede do budućih ulaganja, predložena upotreba sredstava i uticaj na životnu sredinu i društvene aspekte su u velikoj meri neodređeni u trenutku kada je EBRD odlučila da investira. Banka će stoga (i) proceniti investiciju na osnovu rizika i uticaja svojstvenih određenom sektoru i kontekstu poslovne aktivnosti, i (ii) proceniti kapacitet i posvećenost klijenta da upravlja rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte u skladu sa relevantnim UR-ovima.
- 4.10. Kada projekat obuhvata opšte korporativno finansiranje, obrtni kapital ili finansiranje akcijskog kapitala za kompanije koje posluju na više lokacija, i kada se sredstva ne koriste za određenu fizičku imovinu, od klijenta se zahteva da uskladi svoje korporativne sisteme upravljanja životnom sredinom i društvenim aspektima sa UR-ovima i razvije mere na korporativnom nivou za upravljanje rizicima po životnu sredinu i društvene aspekte, koji su povezani sa njegovom poslovnom aktivnošću.
- 4.11. U transakcijama na tržištu kapitala⁷, objavljivanje dokumentacije o životnoj sredini i društvenim aspektima pre i nakon upisa podleže važećim pravilima i propisima tržišta kapitala koji sprečavaju trgovanje hartijama od vrednosti na berzi na osnovu materijalnih nejavnih informacija i principa koji se odnose na jednak tretman investitora. Zbog prirode transakcija na tržištu kapitala, procena životne sredine i društvenih aspekata koju sprovodi Banka biće zasnovana na riziku. Možda će morati da se osloni isključivo na javno dostupne informacije kako bi se procenio kapacitet i posvećenost klijenta da upravlja rizicima po životnu sredinu i društvene aspekte povezanim sa njihovim poslovnim aktivnostima (i sa investicionim projektima koji će se finansirati sredstvima prikupljenim kroz takve transakcije na tržištu kapitala) u skladu sa relevantnim nacionalnim zakonima, dobrom međunarodnom praksom i UR-ovima. Procena će utvrditi da li su dostupne informacije dovoljne za utvrđivanje rizika i uticaja projekta na životnu sredinu i društvene aspekte i usklađenosti sa UR-ovima. Nakon upisa, Banka će zahtevati od klijenata da poštuju UR-ove. Projekti visokog rizika ili projekti kategorije „A“ neće se finansirati putem instrumenata tržišta kapitala.
- 4.12. Kada se stupi u kontakt sa EBRD-om, u vezi sa finansiranjem projekta koji je u pripremi, ili kada je projekat dobio dozvole od zemlje domaćina, uključujući odobrenje lokalnih procena uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte, procena Banke će obuhvatiti analizu neusaglašenosti projektnog rešenja i njegovog sprovođenja i ovih UR-a, kako bi se utvrdilo da li su potrebne dodatne studije i/ili mere za ublažavanje da bi se ispunili uslovi EBRD-a.
- 4.13. Procena EBRD-a zahteva od klijenata da identifikuju zainteresovane strane koje potencijalno mogu biti obuhvaćene projektom i/ili zainteresovane za projekat, da objave dovoljno informacija o rizicima i uticajima

⁶Projekti EBRD su podeljeni na „direktne investicione projekte“ i „projekte putem finansijskih posrednika (FP)“. U slučaju Projekata putem finansijskih posrednika, klijent je pružalac finansijskih usluga, investicioni fond ili drugo slično telo. Svi ostali projekti spadaju u direktne investicione projekte.

⁷Transakcije na tržištu kapitala odnose se na transakcije hartijama od vrednosti kojima se javno trguje, kao što su obveznice i akcije koje se kotiraju na berzi, ili transakcije hartijama od vrednosti kojima se ne trguje javno, ali i dalje podležu ograničenjima trgovanja tim hartijama od vrednosti na osnovu materijalnih informacija koje nisu javne.

proizašlim iz projekata i da se angažuju sa zainteresovanim stranama na smislen i kulturološki odgovarajući način. Konkretno, EBRD zahteva od svojih klijenata da sarađuju sa ljudima na koje projekti utiču i relevantnim zainteresovanim stranama, srazmerno potencijalnim uticajima povezanim sa projektom i nivoom interesovanja zainteresovanih strana. Za projekte koji su predmet Procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte (ESIA), a koji potencijalno mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu, takvo angažovanje zainteresovanih strana će se sprovoditi imajući u vidu duh i principe Evropske komisije Organizacije UN za Evropu Konvencije o pristupu informacijama, učešću javnosti u donošenju odluka i dostupnosti pravde u oblasti zaštite životne sredine. Za projekte koji potencijalno mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu na međunarodnom nivou, Banka će podsticati pristup Konvencije na procenu uticaja na životnu sredinu Evropske komisije Organizacije UN za Evropu u prekograničnom kontekstu, bez obzira na geografsku lokaciju projekta. Banka može, u nekim slučajevima, da samostalno sprovede aktivnosti javnih konsultacija kako bi stekla uvid u mišljenje zainteresovanih strana.

- 4.14. Za projekte FP, EBRD će sprovesti analizu stanja FP-a i njegovog portfolia kako bi procenila: (i) postojeće politike i procedure za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata FP, kao i njegov kapacitet za njihovo sprovođenje, (ii) rizike i uticaje na životnu sredinu i društvene aspekte vezane za postojeći portfolio FP-a i očekivane buduće projekte, i (iii) neophodne mere za jačanje postojećeg sistema za upravljanje zaštitom životne sredine i društvenim aspektima FP-a.

Odlučivanje

- 4.15. Dokumentacija za odobrenje projekta dostavljena Upravnom odboru EBRD-a, ili rukovodstvu Banke ukoliko je Upravni odbor delegirao ovlašćenje za odobrenje, sadržaće opis procene životne sredine i društvenih aspekata, suštinske rizike i uticaje, mere za ublažavanje neželjenih posledica i pregled angažovanja zainteresovanih strana, i informacije o tome kako klijenti rešavaju ili će rešavati te rizike i uticaje. Upravni odbor ili rukovodstvo Banke, prema potrebi, uzeće u obzir komentare i zabrinutosti zainteresovanih strana tokom procesa odlučivanja kao deo procene opšte koristi i rizika projekta.
- 4.16. Upravni odbor EBRD-a može da se dogovori, kao uslov za finansiranje od strane EBRD-a, da se određeni elementi procene životne sredine i društvenih aspekata obave nakon odobrenja Odbora i nakon potpisivanja finansijskih sporazuma. Odbor će razmotriti celokupne uticaje, rizike i koristi predloženog pristupa. Kada predloženi projekat bude odobren prema navedenim uslovima, Sažetak projekta (Project Summary Document – PSD) će sadržati opis datog pristupa.

Pravna dokumentacija

- 4.17. EBRD-ovi sporazumi o finansiranju projekata sa klijentima obuhvataće posebne odredbe koje odražavaju EBRD-ove zahteve vezane za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata. Ovi zahtevi obuhvataju poštovanje svih relevantnih UR-ova, kao i odredbi koje se odnose na izveštavanje o životnoj sredini i o društvenim aspektima, stalnu saradnju sa zainteresovanim stranama i praćenje aktivnosti. Pravna dokumentacija će u nekim slučajevima takođe obuhvatati prava i/ili pravne lekove koje Banka ima, u slučaju da zajmoprimac ili kompanija u koju se investira ne uspe da sprovede odredbe o zaštiti životne sredine ili društvenih aspekata u skladu sa uslovima navedenim u finansijskim sporazumima.

Praćenje aktivnosti

- 4.18. EBRD prati i ocenjuje kako direktno finansirane projekte, tako i projekte FP koje finansira u odnosu na ciljeve ove Politike, sve vreme dok Banka ima finansijski interes u projektu. Obim praćenja će biti srazmeran pitanjima i uticajima vezanim za životnu sredinu i društvene aspekte u okviru projekta. EBRD pregleda godišnje izveštaje o životnoj sredini i društvenim aspektima koji se odnose na učinke projekta u oblasti zaštite životne sredine i društvenim aspektima, realizaciji ESAP-a i usaglašenosti klijenta sa dogovorima o zaštiti životne sredine i društvenih aspekata u sporazumima o finansiranju. Ukoliko klijent ne ispoštuje svoje obaveze vezane za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata predviđene u sporazumima o finansiranju, EBRD se sa klijentom može dogovoriti o korektivnim merama koje će klijent preduzeti, kako bi ostvario usklađenost. Ukoliko klijent ne uspe da ostvari usklađenost sa dogovorenim korektivnim merama, Banka može da preduzme odgovarajuće radnje i/ili iskoristi pravne lekove sadržane u sporazumu o finansiranju, koje smatra odgovarajućim. EBRD takođe može periodično da verifikuje informacije o praćenju koje pripremaju klijenti kroz terenske posete projektima od strane stručnjaka za životnu sredinu i društvene aspekte Banke i/ili nezavisnih stručnjaka. U slučajevima kada je u toku sudski postupak sa klijentom, mogućnost Banke da prati aktivnosti može biti ograničena.

Operativne izmene

- 4.19. I nakon što EBRD odobri i potpiše sporazume o finansiranju može doći do izmena u prirodi i obimu projekta. Takve izmene mogu imati značajne implikacije za životnu sredinu i društvene aspekte povezane sa njima. Kada su predviđene takve bitne izmene, Banka sprovodi procenu uticaja relevantnih izmena na životnu sredinu i društvene aspekte u skladu sa ovom Politikom, a sve dodatne potrebe za procenom i angažovanjem zainteresovanih strana i merama za ublažavanje uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte biće uvrštene u modifikovanu/restrukturuisanu projektnu dokumentaciju. Kada operativne izmene prouzrokuju posledice po životnu sredinu i/ili društvene aspekte, koje su bitno drugačije od onih koje je odobrila Banka, najviše rukovodstvo će biti obavješteno o tim izmenama i, ukoliko je potrebno, a u skladu sa politikama EBRD-a, one će biti dostavljene Upravnom odboru na uvid ili odobrenje.

5. Obaveštavanje javnosti i odgovornost EBRD-a

- 5.1. EBRD je posvećena principima transparentnosti, odgovornosti i angažovanja zainteresovanih strana. EBRD će objavljivati godišnji izveštaj o održivosti koji se odnosi na pitanja vezana za životnu sredinu i društvene aspekte njenih investicionih i poslovnih aktivnosti, i na primenu ove Politike. EBRD će se uključivati u smislen dijalog sa relevantnim zainteresovanim stranama, u skladu sa Direktivom EBRD-a o pristupu informacijama (Directive on Access to Information - DAI). Banka će promovisati slične dobre prakse među svojim klijentima.
- 5.2. EBRD će opisati rizike i uticaje u oblasti životne sredine i društvenih aspekata koji se odnose na projekte u dokumentu pod nazivom Sažetak projekta (Project Summary Documents – PSDs), u skladu sa odredbama Direktivom Banke o pristupu informacijama.
- 5.3. Mehanizam odgovornosti EBRD-a, Nezavisni mehanizam odgovornosti za projekte, omogućava pojedincima, organizacijama i grupama koje smatraju da projekat Banke ima štetan uticaj, da podnesu prigovor i zatraže pomoć u rešavanju problema nezavisno od bankarskih aktivnosti. Taj mehanizam mogu koristiti i pojedinci ili

grupe za podnošenje prigovora ukoliko smatraju da Banka nije ispoštovala ovu Politiku ili komponente Direktive EBRD-a o pristupu informacijama karakteristične za projekat.

6. Institucionalna rešenja i aranžmani za sprovođenje

- 6.1. Da bi obezbedila adekvatno bavljenje napred opisanim strateškim smernicama, EBRD će rasporediti obaveze i izdvojiti odgovarajuća sredstva čime će se omogućiti delotvorno sprovođenje ove Politike. Banka će obezbediti adekvatan broj zaposlenih koji će nadgledati procese procene i praćenja životne sredine i društvenih aspekata, kako bi se inicirali i razvijali projekti korisni po životnu sredinu i društvene aspekte.
- 6.2. EBRD će razvijati i održavati procedure za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata, kao i odgovarajuća uputstva i smernice za podršku sprovođenju ove Politike, i omogućiti zaposlenima da dobiju odgovarajuću obuku o uslovima ove Politike.
- 6.3. Savetodavni odbor za životnu sredinu i društvene aspekte (Environmental and Social Advisory Council - ESAC) će nastaviti da pruža podršku EBRD-u, a EBRD će tražiti mišljenje odbora u pogledu pitanja vezanih za opštu politiku, kao i svih sektorskih politika i strategija, pre njihove finalizacije. Mišljenje odbora se takođe može tražiti u pogledu posebnih pitanja vezanih za projekte i aktivnosti EBRD-a.

7. Prilozi

Sadržaj UR-ova 1 do 10 je deo ovog Odeljka III.

Odeljak IV: Odricanja odgovornosti, izuzeci i objavljivanje

1. Odricanja odgovornosti

Upravni odbor može odobriti odstupanje od uslova ove Politike koje nije izričito dozvoljeno odredbama ove Politike.

2. Izuzeci

Ova Politika se ne primenjuje na savetodavne usluge, projekte na inicijativu zajednica, dijalog o politici i tehničku saradnju, koje finansira i/ili sprovodi EBRD, ili na procedure upravljanja, administracije i donošenja odluka u EBRD-u.

3. Objavljivanje

Ova Politika će biti objavljena na internet stranici Banke odmah nakon što je odobri Upravni odbor.

Odeljak V: Prelazne odredbe

Projekti koje je inicijalno odobrilo rukovodstvo Banke⁸ pre stupanja na snagu ove Politike podležu politici koja je bila na snazi u vreme prvobitnog odobrenja projekta.

Odeljak VI: Datum stupanja na snagu

Ova Politika stupa na snagu 1. januara 2020. godine.

Odeljak VII: Okvir za donošenje odluka

Nadležno lice

Potpredsednik za rizik i usklađenost je nadležan za ovu Politiku.

Odgovorno lice

Generalni direktor Odeljenja za životnu sredinu i održivost je odgovoran za ovu Politiku.

Odeljak VIII: Revizija i izveštavanje

1. Revizija

Politika će biti predmet revizije, uz proces javnih konsultacija, 2024. godine.

Upravni odbor može odobriti revizije Politike u bilo kojoj fazi bez potrebe za javnim konsultacijama kada revizije nisu suštinske prirode ili nastaju kao rezultat promena druge politike Banke koja je bila predmet javnih konsultacija.

2. Izveštavanje

Nije primenljivo.

Odeljak IX: Povezana dokumenta

Politika pristupa informacijama (2019) i Direktiva o pristupu informacijama (2019)

Politika odgovornosti za projekat (2019) i Nezavisni mehanizam odgovornosti za projekat: Smernice (2019)

⁸U trenutku usvajanja ove Politike, za direktna finansiranja i finansiranja putem FP, ovo početno odobrenje se naziva „Načelni pregled.“

Prilog 1: Spisak projekata koje EBRD ne finansira iz razloga povezanih sa zaštitom životne sredine i društvenih aspekata

EBRD neće svesno finansirati, direktno ili indirektno preko finansijskih institucija, projekte u kojima se sredstva EBRD-a koriste za aktivnosti koje se odnose na sledeće:

- a. proizvodnju ili trgovinu bilo kojim proizvodom, odnosno bavljenje bilo kojom delatnošću koja se smatra nezakonitom sa stanovišta zakona ili propisa države domaćina (tj. nacionalnih propisa), ili sa stanovišta međunarodnih konvencija i sporazuma, ili podleže međunarodnom procesu postupnog ukidanja ili zabrane, kao što je:
 - (i) Proizvodnja ili trgovina proizvodima koji sadrže polihlor bifenil (PCB).⁹
 - (ii) Proizvodnja ili trgovina farmaceutskim proizvodima, pesticidima/herbicidima i drugim štetnim supstancama.¹⁰
 - (iii) Proizvodnja ili trgovina supstancama koje oštećuju ozonski omotač.¹¹
 - (iv) Proizvodnja ili upotreba ili trgovina postojećim organskim zagađivačima.¹²
 - (v) Trgovina divljom florom i faunom, ili proizvodnja ili trgovina proizvodima divljeg biljnog i životinjskog porekla, što je regulisano Konvencijom o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora - CITES).¹³
 - (vi) Prekogranični promet otpada zabranjen prema međunarodnom javnom pravu.¹⁴
- b. Prinudna raseljavanja.¹⁵
- c. Iskopavanje termalnog uglja ili proizvodnju električne energije na uglj.
- d. Uzvodno istraživanje nafte.
- e. Uzvodni razvojni naftni projekti, osim u retkim i izuzetnim okolnostima kada sredstva projekta isključivo ciljaju smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte (GHG) ili spaljivanje sa postojećih proizvodnih polja.

- f. Aktivnosti koje uključuju prinudno hranjenje pataka i gusaka.
- g. Držanje životinja prvenstveno u svrhu proizvodnje krzna ili bilo koje aktivnosti koje uključuju proizvodnju krzna.
- h. Proizvodnja, stavljanje u promet i upotreba azbestnih vlakana, kao i proizvoda i mešavina koje sadrže ta vlakna koja su namerno dodata.¹⁶
- i. Izvoz žive i živinih jedinjenja i proizvodnja, izvoz i uvoz velikog spektra proizvoda sa dodatkom žive.¹⁷
- j. Aktivnosti zabranjene zakonima države domaćina ili međunarodnim konvencijama koje se odnose na zaštitu biodiverziteta ili kulturnog nasleđa.
- k. Morski ribolov mrežama potegačama, uz korišćenje mreža dužine preko 2.5 km.
- l. Prevoz nafte ili drugih opasnih supstanci u plovilima koja ne ispunjavaju uslove koje je postavila Međunarodna pomorska organizacija (International Maritime Organization - IMO).¹⁸
- m. Trgovina robom bez potrebnih dozvola za izvoz ili uvoz, ili drugih dokaza o odobrenju tranzita iz relevantnih država izvoza, uvoza i, ako je primenjivo, tranzita.

⁹ PCB: Polihlor bifenil – grupa visoko toksičnih hemikalija. PCB se može naći u električnim transformatorima punjenim naftom, kondenzatorima i razvodnicima proizvedenim u periodu od 1950. do 1985. god.

¹⁰ Referentna dokumenta: Uredba (EU) br. 649/2012 Evropskog parlamenta i Saveta od 4. jula 2012., koja se odnosi na izvoz i uvoz opasnih hemikalija, i njene kasnije izmene i dopune; UN Konsolidovana lista proizvoda čiju su potrošnju i/ili prodaju vlade zabranile, ukinule, strogo ograničile ili nisu odobrile; Konvencija o postupku davanja saglasnosti, na osnovu prethodnog obaveštenja, za određene opasne hemikalije i pesticide u međunarodnoj trgovini (Roterdamska konvencija); Klasifikacija pesticida po stepenu opasnosti Svetske zdravstvene organizacije (World Health Organization – SZO).

¹¹ Supstance koje oštećuju ozon (Ozone Depleating Substances): Hemijska jedinjenja koja reaguju sa stratosferskim ozonom i oštećuju ga, što dovodi do nastajanja opšte poznatih "ozonskih rupa". Protokol iz Montreala o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, navodi supstance koje oštećuju ozon i cilijane rokove do kada će se njihova upotreba smanjiti i konačno ukinuti. Spisak hemijskih jedinjenja regulisanih Protokolom iz Montreala, koji obuhvata aerosole, rashladna sredstva, agense za stvaranje pene, razređivače i protivpožarna sredstva, zajedno sa detaljima o zemljama potpisnicama i cilijanim rokovima za postupno ukidanje, može se dobiti od Programa Ujedinjenih nacija za životnu sredinu (United Nations Environment Programme).

¹² Referentna dokumenta: Stokholmska konvencija o postojećim organskim zagađivačima (Persistent Organic Pollutants POPs), sa izmenama i dopunama iz 2009. godine.

¹³ CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora): Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune. Spisak vrsta zaštićenih ovom Konvencijom dostupan je u Sekretarijatu Konvencije.

¹⁴ Referentna dokumenta: Bazelska konvencija o kontroli prekograničnog kretanja štetnog otpada i njegovom odlaganju; Uredba (Evropske Komisije) br. 1013/2006 od 14. juna 2006., o prevozu otpada; i Odluka C(2001)107/Final Saveta Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) u pogledu revizije Odluke C(92)39/Final o kontroli prekograničnog kretanja otpada namenjenog za reciklažu

¹⁵ „Prinudno raseljavanje“ se odnosi na radnje i/ili propuste koji uključuju prisilno ili trajno ili privremeno nevoljno raseljavanje pojedinaca, grupa i zajednica iz domova i/ili sa zemljišta i zajedničkih imovinskih resursa koje oni zauzimaju ili od kojih zavise, čime se eliminiše ili ograničava sposobnost pojedinca, grupe ili zajednice da žive ili rade u određenom staništu, prebivalištu ili lokaciji, bez omogućavanja i dostupnosti odgovarajućih oblika pravne ili druge zaštite.

¹⁶ Uredba Komisije (EU) 2016/1005 od 22. juna 2016., kojom se menja Aneks XVII Uredbe (Evropske Komisije) br. 1907/2006 Evropskog parlamenta i Saveta o registraciji, evaluaciji, autorizaciji i ograničenju hemikalija (REACH), u pogledu azbestnih vlakana (hrizotil).

¹⁷ Uredba (EU) 2017/852 Evropskog parlamenta i Saveta od 17. maja 2017., o živi.

¹⁸ Sertifikati Međunarodne konvencije o zaštiti života na moru (International Convention for the Safety of Life at Sea SOLAS) (uključujući, bez ograničenja, usklađenost sa Međunarodnim kodeksom rukovođenja i sigurnog upravljanja brodom i zaštitom od zagađivanja), tankeri koji su na crnoj listi Evropske unije ili su zabranjeni Pariskim Memorandumom o razumevanju o državnoj kontroli luka (Paris Memorandum of Understanding on Port State Control (Paris MOU) i tankeri kojima sledi postupno ukidanje prema MARPOL propisu 13G. Nijedno jednotrupno plovilo starije od 25 godina ne treba da bude korišćeno.

Prilog 2: Projekti kategorije A

Ovaj spisak se odnosi na "grinfild" projekte ili velike projekte proširenja ili transformacije – zamene, u okviru dole navedenih kategorija. Vrste projekata koje su navedene u daljem tekstu predstavljaju primere projekata koji bi mogli da dovedu do potencijalno značajnih dodatnih i novih uticaja na životnu sredinu i/ili društvene aspekte, te stoga zahtevaju procenu uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte. Kategorizacija svakog projekta će zavistiti od prirode i značaja stvarnih ili potencijalnih dodatnih i novih uticaja na životnu sredinu ili društvene aspekte, što se utvrđuje na osnovu pojedinosti o prirodi, lokaciji, osetljivosti i obimu projekta.

1. Rafinerije sirove nafte (izuzev preduzeća koja proizvode samo maziva iz sirove nafte) i postrojenja za gasifikaciju i likvefakciju 500 ili više tona uglja ili bitumenskih škriļjaca dnevno.
2. Termoelektrane i druga postrojenja za sagorevanje sa toplotnom snagom od 300 megavata¹⁹ ili više i nuklearne elektrane i drugi nuklearni reaktori, uključujući demontiranje ili stavljanje van pogona takvih elektrana ili reaktora (izuzev istraživačkih postrojenja za proizvodnju i konverziju fisionih i fertilnih materijala, čija maksimalna snaga ne prelazi 1 kW stalnog toplotnog opterećenja).
3. (a) Postrojenja za preradu ozračenog nuklearnog goriva; i (b) postrojenja namenjena: (i) za proizvodnju ili obogaćivanje nuklearnog goriva; (ii) za preradu ozračenog nuklearnog goriva ili visoko radioaktivnog otpada; (iii) za konačno odlaganje ozračenog nuklearnog goriva; (iv) isključivo za konačno odlaganje radioaktivnog otpada; i (v) isključivo za skladištenje (planirano za više od 10 godina) ozračenog nuklearnog goriva ili radioaktivnog otpada na lokaciji koja se razlikuje od lokacije proizvodnje.
4. Složena postrojenja za početno topljenje livenog gvožđa i čelika; postrojenja za proizvodnju neprerađenih obojenih metala iz rude, koncentrata ili sekundarnih sirovina metalurškim, hemijskim ili elektrolitičkim procesima.
5. Složena hemijska postrojenja, tj. ona postrojenja za industrijsku proizvodnju koja koriste hemijsku obradu supstanci u kojima je nekoliko jedinica koje su funkcionalno povezane, grupisano zajedno, a koja služe za proizvodnju: baznih organskih hemikalija; baznih neorganskih hemikalija; veštačkih đubriva na bazi fosfora, azota ili kalijuma (prostih ili složenih veštačkih đubriva); osnovnih proizvoda za zaštitu bilja i biocida; osnovnih farmaceutskih proizvoda koji koriste hemijske ili biološke procese; ili eksploziva.
6. Izgradnja pruga za međugradski železnički saobraćaj; aerodroma sa osnovnom dužinom piste od 2.100 metara ili više; puteva, autoputeva i novih puteva sa četiri ili više traka, ili rekonstrukcija i/ili proširenje postojećih puteva tako da se dobije četiri ili više traka, na onim mestima gde bi takvi novi putevi, ili rekonstruisani i/ili prošireni delovi puta u kontinuitetu bili duži od 10 km.
7. Cevovodi prečnika većeg od 800 mm i dužine veće od 40 km, terminali i prateći objekti za transport gasa, nafte i hemikalija velikih razmera ili za transport ugljen-dioksida (CO₂) za potrebe geološkog skladištenja, uključujući pridružene buster stanice.
8. Skladišta za geološko skladištenje ugljen-dioksida.
9. Instalacije za hvatanje tokova CO₂ za potrebe geološkog skladištenja, gde ukupno godišnje zahvatanje CO₂ iznosi 1.5 megatona ili više.
10. Velike morske luke i unutrašnji vodni putevi, kao i pristaništa za unutrašnji vodni saobraćaj; trgovačke luke, dokovi za utovar i istovar povezani sa kopnom i spoljne luke (isključujući dokove za trajekte).
11. Postrojenja za preradu i odlaganje otpada, koja služe za spaljivanje, hemijsku obradu ili deponovanje štetnog, toksičnog ili opasnog otpada.
12. Velika postrojenja za odlaganje otpada, koja služe za spaljivanje ili hemijsku obradu netoksičnog otpada sa kapacitetom koji je veći od 100 tona na dan.
13. Velike²⁰ brane i drugi objekti namenjeni zadržavanju ili stalnom skladištenju vode, gde nova ili dodatna količina zadržane ili uskladištene vode prelazi 10 miliona kubnih metara.
14. Sistemi za odvođenje podzemnih voda ili veštački sistemi za punjenje podzemnih rezervoara u slučajevima gde godišnja zapremina odvedene ili ponovo prikupljene vode iznosi ili prelazi 10 miliona kubnih metara.
15. Radovi na preusmeravanju vodnih resursa između rečnih slivova kada to preusmeravanje ima za cilj sprečavanje mogućih nestašica vode i gde količina preusmerene vode prelazi 100 miliona kubnih metara/godišnje, ili radovi na preusmeravanju vodnih resursa između rečnih slivova gde višegodišnji prosečan protok sliva zahvata prelazi 2.000 miliona kubnih metara godišnje i gde količina preusmerene vode prelazi 5 posto tog protoka. (U oba slučaja isključuje se preusmeravanje vode za piće iz cevi).
16. Industrijska postrojenja za: (a) proizvodnju celuloze iz drveta ili sličnih vlaknastih materijala, (b) proizvodnju papira i kartona, sa proizvodnim kapacitetom od preko 200 metričkih tona prosušanih na vazduhu, dnevno.
17. Kamenolomi i površinski kopovi gde površina nalazišta prelazi 25 hektara, ili iskopavanje treseta, gde površina nalazišta prelazi 150 hektara.
18. Vađenje nafte i prirodnog gasa u komercijalne svrhe gde izvađena količina prelazi 500 tona dnevno u slučaju nafte i 500.000 kubnih metara dnevno u slučaju gasa.
19. Postrojenja za skladištenje nafte, petrohemijskih ili hemijskih proizvoda sa kapacitetom od 200.000 tona i više.
20. Seča velike količine drva ili krčenje šuma na velikim područjima.
21. Postrojenja za tretiranje komunalnih otpadnih voda sa kapacitetom preko 150.000 ekvivalent - stanovnika.
22. Postrojenja za preradu i odlaganje komunalnog čvrstog otpada.
23. Izgradnja velikih turističkih i maloprodajnih sadržaja.
24. Izgradnja visokonaponskih nadzemnih električnih dalekovoda.
25. Velika postrojenja za korišćenje snage vetra za proizvodnju energije (vetro park).
26. Obimne aktivnosti u oblasti melioracije i pomorskog jaružanja.

¹⁹ Što odgovara bruto izlaznoj snazi od 140 MW za elektrane sa parnim turbinama i plinskim turbinama jednostavnog ciklusa.

²⁰ Međunarodna komisija za velike brane (*The International Commission on Large Dams - ICOLD*) definiše veliku branu kao branu visine 15 ili više metara, računajući od temelja. Brane koje su između 5 i 15 metara visine i imaju rezervoar kapaciteta od 3 miliona kubnih metara ili više, takođe spadaju u kategoriju velikih brana.

27. Visok stepen primarne poljoprivredne proizvodnje ili šumarstva, što takođe uključuje intenziviranje proizvodnje ili prenamenu prioriternih karakteristika biodiverziteta i/ili kritičnih staništa.
28. Postrojenja za štavljenje krzna i kože čiji kapacitet prelazi 12 tona finalnih proizvoda dnevno.
29. Postrojenja za intenzivan uzgoj živine ili svinja sa više od:
(a) 85.000 mesta za tovne piliće i 60.000 za kokoške; (b) 3.000 mesta za proizvodnju tovljenih svinja (preko 30 kg); ili (c) 900 mesta za krmače.
30. Projekti²¹ čije sprovođenje se planira na osetljivim lokacijama od međunarodnog, nacionalnog ili regionalnog značaja ili projekti za koje se pretpostavlja da će imati primetan uticaj, uključujući kumulativni uticaj u kombinaciji sa drugim relevantnim prošlim, sadašnjim i realno predvidivim razvojem događaja, čak iako se kategorija projekta ne pojavljuje na ovom spisku. Takve osetljive lokacije obuhvataju, *između ostalog*, zaštićena prirodna područja i druge zone zaštićene zakonom i/ili međunarodno priznate, ili predložene za takav status od strane nacionalnih vlada, kritična staništa ili drugi ekosistemi sa visokim stepenom biodiverziteta, područja od arheološkog i kulturnog značaja, i područja od važnosti za starosedelačko stanovništvo ili druge ranjive grupe.
31. Projekti koji mogu rezultirati znatnim štetnim uticajima na društvene aspekte pojedinca ili grupe lica (ili više grupa) na koje projekat utiče ili će verovatno direktno ili indirektno uticati.
32. Projekti koji mogu prouzrokovati prinudno raseljavanje ili izmeštanje poslovne aktivnosti u znatnom obimu.

²¹ Uključujući, bez ograničenja, projekte koji su orijentisani ka zaštiti životne sredine i društvenih aspekata (kao što su hidro energija i obnovljivi izvori).

EBRD Uslov za realizaciju 1: Procena i upravljanje rizicima i uticajima vezanim za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) utvrđuje važnost integrisane procene radi identifikovanja uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte i i uticaja u vezi sa projektima i učinkom klijenata u upravljanju zaštitom životne sredine i društvenih aspekata pitanjima tokom trajanja projekta. Uspešan i efikasan Sistem upravljanja zaštitom životne sredine i društvenih aspekata (ESMS) promovise čvrst i održiv učinak u pogledu zaštite životne sredine i društvenih aspekata, i može dovesti do poboljšanja finansijskih rezultata, kao i unapređenih rezultata vezanih za životnu sredinu i društvene aspekte. To je dinamičan, kontinuirani proces, iniciran i podržan od strane rukovodstva, a podrazumeva sveobuhvatnu komunikaciju između klijenta, njegovih zaposlenih i lokalnih zajednica obuhvaćenih projektom, i gde je moguće, drugih zainteresovanih strana.
2. Ovaj UR daje pregled obaveza klijenta u procesu procene potencijalnih rizika i uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte povezanih sa projektom, i razvijanja i sprovođenja procedura za upravljanje i nadgledanje tih rizika i uticaja.

Ciljevi

3. Ciljevi ovog UR-a su:
 - identifikacija i procena rizika i uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte u vezi sa projektom;
 - usvajanje pristupa hijerarhije mera za ublažavanje štetnih uticaja projektnih aktivnosti na životnu sredinu ili društvene aspekte u odnosu na radnike, zajednice obuhvaćene projektom i životnu sredinu;
 - razvijanje ESMS-a primerenog projektnim rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte, na način koji je u skladu sa relevantnim UR-ovima; i
 - promovisanje unapređenja delovanja klijenata u okviru zaštite životne sredine i društvenih aspekata kroz delotvorno korišćenje sistema za upravljanje.

Područje primene

4. Ovaj UR se odnosi na sve projekte koje EBRD finansira, kao što je utvrđeno u ovoj Politici. Klijent će, u sastavu procesa procene životne sredine i društvenih aspekata, identifikovati relevantne zahteve ovog UR-a, kao i način na koji će oni biti sprovedeni i kako će se njima upravljati kroz izradu projekta, izgradnju, operativne aktivnosti, kao i stavljanje van pogona ili zatvaranje, a potom vraćanje lokacije u prethodno stanje.

5. Projekti koji sadrže nove objekte ili poslovne aktivnosti će od samog početka biti osmišljeni tako da ispunjavaju UR-ove. Ukoliko je projekat vezan za modernizaciju ili unapređenje postojećih objekata ili poslovnih aktivnosti klijenta, koji ne ispunjavaju UR-ove u vreme odobrenja od strane Upravnog odbora EBRD-a ili od strane rukovodstva Banke, ako je Upravni odbor delegirao ovlašćenje za odobravanje, ili kada projekat od samog početka ne ispunjava UR-ove, od klijenta se očekuje da usvoji Akcioni plan za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata (ESAP), koji će obuhvatiti niz tehnički i finansijski izvodljivih i isplativih mera za postizanje usklađenosti ovih objekata ili aktivnosti sa UR-ovima u vremenskom okviru prihvatljivom za EBRD. U ESAP-u, EBRD i klijent će se dogovoriti o konkretnim korektivnim i preventivnim radnjama, merama ublažavanja i vremenskom okviru za implementaciju, koje se klijent obavezuje da primeni da bi upravljao rizicima i uticajima projekta na životnu sredinu i društvene aspekte, u skladu sa UR-ovima. ESAP će činiti deo finansijskih sporazuma i obuhvataće, po potrebi, obaveze klijenta da podrži implementaciju ESAP-a.
6. Rizici i uticaji povezanih objekata na životnu sredinu i društvene aspekte biće uključeni u postupak procene životne sredine i društvenih aspekata. Klijenti će obezbediti da se rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte koji proizilaze iz povezanih objekata upravlja i da se ublažavaju u skladu sa važećim zakonom, dobrom međunarodnom praksom (GIP) i ciljevima UR-ova.
7. Kada se identifikuju potencijalno značajni rizici i uticaji na životnu sredinu i društvene aspekte drugih objekata ili aktivnosti u blizini projekta, postojećih objekata i obezbeđiva ili aktivnosti van kontrole klijenta, na koje se UR-ovi ne primenjuju, klijent će uložiti razumne napore da proceni i ublaži rizike za projekat.
8. Angažovanje sa zainteresovanim stranama projekta je sastavni deo ovog procesa. Zahtevi u vezi sa angažovanjem zainteresovanih strana navedeni su u UR 10.

Zahtevi

Procena životne sredine i društvenih aspekata

9. Procena životne sredine i društvenih aspekata klijenta uzeće u obzir rizike i uticaje na životnu sredinu i društvene aspekte povezane sa projektom. Kada projekat obuhvata postojeće objekte ili poslovne aktivnosti, i/ili povezane sadržaje, klijentova procena životne sredine i društvenih aspekata će uzeti u obzir rizike i uticaje na životnu sredinu i društvene aspekte povezane sa takvim sadržajima i aktivnostima. Proces procene životne sredine i društvenih aspekata će biti zasnovan na najnovijim informacijama, i podacima o nultom stanju životne sredine i društvenih aspekata, uključujući podatke razvrstane po polu, sa odgovarajućim pojedinostima. Proces procene takođe treba da identifikuje: (i) važeće zakone o zaštiti životne sredine i društvenim aspektima i zakone i propise koji su važeći na teritoriji na kojoj se sprovodi projekat, uključujući zakone koje država domaćin sprovodi kao deo svojih obaveza prema međunarodnom pravu; i (ii) važeće zahteve u okviru UR-ova. Centralni deo ovog pristupa je primena hijerarhije mera za ublažavanje negativnih posledica i dobra međunarodna praksa (GIP).

10. Proces procene životne sredine i društvenih aspekata će takođe identifikovati i karakterisati, u odgovarajućoj meri, kumulativne rizike i uticaje projekta u kombinaciji sa rizicima i uticajima drugih relevantnih prošlih, sadašnjih i realno predvidivih dešavanja, kao i neplaniranih, ali predvidivih aktivnosti koje omogućava projekat, a koje se mogu pojaviti kasnije ili na drugoj lokaciji.
11. Za projekte koji mogu imati negativne posledice po životnu sredinu i društvene aspekte, klijent će, kao sastavni deo procesa procene, identifikovati zainteresovane strane u okviru projekta i sastaviće plan uključivanja zainteresovanih strana na smislen način, kako bi njihovi stavovi i brige bili uzeti u obzir tokom planiranja, implementacije i sprovođenja projekta u skladu sa UR 10. Ovaj proces identifikacije zainteresovanih strana će identifikovati sva lica na koje projekat može da nesrazmerno utiče. Mere ublažavanja će biti razvijene i sprovedene tako da ranjiva lica ne budu pod nesrazmernim uticajem.
12. Proces procene će biti srazmeran i proporcionalan potencijalnim rizicima i uticaju projekta, i na integrisan način će pokrivati sve relevantne direktne i indirektno rizike i uticaje projekta na životnu sredinu i društvene aspekte, kao i relevantne faze projektnog ciklusa. Rodni aspekti i rizici izazvani klimatskim promenama za projekat će se uzeti u obzir tokom postupka procene. Za klijenta može biti prikladno da dopuni svoju procenu životne sredine i društvenih aspekata dodatnim studijama koje će se fokusirati na specifične rizike i uticaje, kao što su ljudska prava. Procena će takođe identifikovati i proceniti potencijalne mogućnosti za poboljšanja.
13. Za projekte koji su složeni ili sporni, ili koji uključuju potencijalno značajne višedimenzionalne rizike ili uticaje na životnu sredinu i društvene aspekte, od klijenta se može zahtevati da angažuje jednog ili više međunarodno priznatih nezavisnih stručnjaka. Takvi stručnjaci mogu, u zavisnosti od projekta, da budu deo savetodavnog panela ili da ih klijent na drugi način angažuje da obezbeđuju nezavisne savete i nadzor nad projektom.
14. Projekat se svrstava u kategoriju A kada njegovo sprovođenje može da dovede do potencijalno značajnih uticaja na životnu sredinu i/ili društvene aspekte koji su novi i dodatni i, u vreme kategorizacije, ne mogu da se odmah prepoznaju ili procene. Projekti svrstani u kategoriju A zahtevaju formalizovan i participativan postupak procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte (ESIA). ESIA obuhvata analizu realnih alternativa, u smislu lokacije projekta, tehnologije, veličine, obima i projektnog rešenja, mogućih mera ublažavanja i scenarija „bez projekta“. Spisak projekata kategorije A predstavljen je u Prilogu 2 ove Politike.
15. Projekat se svrstava u kategoriju B, kada su njegovi potencijalni negativni uticaji na životnu sredinu i društvene aspekte specifični za određenu lokaciju i/ili se mogu lako identifikovati i rešiti putem mera za ublažavanje. Obim procene životne sredine i društvenih aspekata će odrediti EBRD, u zavisnosti od slučaja.
16. Projekat se svrstava u kategoriju C kada je verovatno da će imati minimalne ili nikakve potencijalne nepovoljne uticaje na životnu sredinu i/ili društvene aspekte.
17. U slučajevima kada klijenti koji posluju na više lokacija traže od EBRD-a opšte korporativno finansiranje ili finansiranje vlasničkog kapitala, proces procene opisan u pasusima 9 do 15 može biti nedovoljan. U takvim slučajevima, Banka će sprovesti postupak procene klijentovog važećeg sistema upravljanja zaštitom životne sredine i društvenih aspekata, i prošlog i trenutnog učinka u odnosu na važeće UR-ove, a biće razvijen i Akcioni plan za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata (ESAP) koji će pomoći u upravljanju rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte i biće implementiran na korporativnom nivou. Mogu se razmatrati aktivnosti specifične lokaciji.

Sistemi za upravljanje zaštitom životne sredine i društvenim aspektima

18. Klijenti su obavezni da uspostave i održavaju Sistem upravljanja zaštitom životne sredine i društvenim aspektima (ESMS) koji odgovara prirodi i obimu projekta i koji je srazmeran stepenu rizika i uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte, u skladu sa dobrom međunarodnom praksom. Svrha takvog sistema upravljanja je integrisanje zahteva za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata u unapređeni, koordinisani proces i njegovo uključivanje u glavne operativne aktivnosti klijenta.

Politika zaštite životne sredine i društvenih aspekata

19. Klijent će uspostaviti, prema potrebi, sveobuhvatnu politiku koja definiše ciljeve i principe zaštite životne sredine i društvenih aspekata, koji omogućavaju da projekat ostvari adekvatan učinak u oblasti zaštite životne sredine i društvenih aspekata. Politika će obezbediti okvir za proces procene i upravljanja zaštitom životne sredine i društvenih aspekata u skladu sa principima UR-ova.

Plan upravljanja zaštitom životne sredine i društvenih aspekata

20. Uzimajući u obzir nalaze procesa procene životne sredine i društvenih aspekata i rezultate konsultacija sa zainteresovanim stranama, klijent će izraditi i sprovesti program aktivnosti za rešavanje identifikovanih rizika i uticaja vezanih za životnu sredinu i društvene aspekte u okviru projekta, kao i druge mere za unapređenje učinka u usaglašenosti sa UR-ovima. U zavisnosti od projekta, program može da sadrži kombinaciju dokumentovanih operativnih politika, sistema za upravljanje, procedura, planova, praksi i kapitalnih investicija, koje su zajedno poznate kao Planovi upravljanja zaštitom životne sredine i društvenih aspekata (*Environmental and Social Management Plans - ESMPs*).
21. ESMP će odražavati hijerarhiju mera za ublažavanje štetnih posledica i, gde je tehnički i finansijski izvodljivo, favorizovati izbegavanje i sprečavanje rizika i uticaja kroz umanjivanje, ublažavanje ili kompenzaciju, i obezbediće da su sve relevantne faze projekta strukturisane u skladu sa važećim zakonima i propisima, kao i u skladu sa UR-ovima.
22. Kada se u okviru procesa procene pojedinci ili grupe pod uticajem identifikuju kao ugroženi ili ranjivi, ESMP će sadržati raznovrsne mere kojima će se obezbediti da rizici i uticaji ne pogoršaju njihov položaj i da im se ne uskrate prilike da iskoriste mogućnosti koje proističu iz projekta.
23. Nivo detalja i složenost ESMP-a će biti srazmerni rizicima i uticajima projekta, kao i prilikama za njegovo unapređenje. ESMP će definisati željene ishode, koliko je to moguće, sa elementima kao što su ciljevi i pokazatelji učinka koji se mogu pratiti u definisanim periodima. Prepoznajući dinamičnu prirodu procesa razvoja i implementacije projekta, ESMP će biti dopunjavan u skladu sa promenama u okolnostima projekta, nepredviđenim događajima, zakonodavnim izmenama i rezultatima nadzora i revizije, i biće ažuriran po potrebi.

Organizacioni kapacitet i preuzete obaveze

24. Klijent mora da uspostavi, održava i, po potrebi, ojača organizacionu strukturu kojom se definišu uloge, odgovornosti i ovlašćenja za sprovođenje Sistema za upravljanje zaštitom životne sredine i društvenim aspektima (ESMS) kako bi se obezbedila stalna usklađenost sa relevantnim nacionalnim zakonima i propisima, kao i sa UR-ovima. Klijent će odrediti osoblje koje će se baviti ovim pitanjima, kao i predstavnike rukovodstva, sa jasnim sistemom odgovornosti i ovlašćenjima u smislu održavanja i implementacije ESMS-a. Ključne obaveze u oblasti zaštite životne sredine i društvenih aspekata treba da budu jasno definisane i predstavljene relevantnom osoblju. Klijent će pružiti adekvatnu redovnu podršku i ljudske i finansijske resurse, kako bi se postigao delotvoran i kontinuirani učinak u oblasti zaštite životne sredine i društvenih aspekata.
25. Klijent će obezbediti da zaposleni, koji su direktno odgovorni za aktivnosti vezane za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata na nivou projekta, budu kvalifikovani i adekvatno obučeni.

Rizik povezan sa trećim licima

26. ESMS, uključujući i neke specifične definisane uslove i aktivnosti, će se primenjivati tokom trajanja projekta bez obzira da li projekat direktno sprovodi klijent ili to čini preko trećih lica.
27. Obaveza klijenta je da osigura da izvođači koji rade na projektu zadovoljavaju uslove ESMS-a kroz usvajanje i implementaciju odgovarajućeg sistema za upravljanje izvođačima. Delotvorno upravljanje izvođačima obuhvata:
- procenu rizika po životnu sredinu i društvene aspekte, povezanih sa ugovorenim radovima i uslugama i uključivanje relevantnih uslova Plana za upravljanje zaštitom životne sredine i društvenim aspektima (ESMP) u tendersku dokumentaciju, po potrebi, uz obavezivanje izvođača da primenjuju ove standarde putem ugovora koji moraju da uključuju i određene mere za ublažavanje posledica i/ili pravne lekove ukoliko ih ne primenjuju;
 - nadgledanje izvođača kako bi se utvrdilo da poseduju znanja i veštine potrebne za izvođenje projektnih zadataka, u skladu sa uslovima ugovora vezanim za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata;
 - praćenje poštovanja uslova ugovora vezanih za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata od strane izvođača; i
 - u slučaju podizvođenja, zahtevanje od izvođača da sa svojim podizvođačima ustanove ekvivalentna rešenja za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata.

28. Klijent je dužan da uloži realan napor da identifikuje rizike povezane sa svojim primarnim dobavljačima²². Sve mere i/ili mere za ublažavanje koje su identifikovane tokom dubinske analize (due diligence) treba da budu uključene, po potrebi, u ESMP. U slučajevima kada klijent može adekvatno vršiti kontrolu nad svojim primarnim dobavljačima, postupak procene životne sredine i društvenih aspekata će takođe razmatrati da li postoji mogućnost da se primarni dobavljači povežu sa rizicima i uticajima u oblasti zaštite životne sredine i društvenih aspekata. Ako je to slučaj, klijent će usvojiti i realizovati sistem za upravljanje lancem snabdevanja koji je srazmeran složenosti tih lanaca snabdevanja i povezanih rizika i uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte, u skladu sa prirodom i obimom projekta. Sistem upravljanja će uključivati procese za preduzimanje aktivnosti potrebnih za rešavanje rizika i uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte identifikovanih tokom procene lanca snabdevanja ili tekućeg praćenja, uzimajući u obzir: (a) da li je klijent prouzrokovao ili doprineo rizicima i uticajima; (b) uticaj klijenta nad dobavljačem; (c) koliko je klijentu važan taj odnos; (d) ozbiljnost rizika i uticaja; i (e) da li bi raskid saradnje sa dobavljačem imao negativne posledice. Zahtevi za standarde rada u lancu snabdevanja su navedeni u UR 2; zahtevi za prirodne resurse u lancu snabdevanja su navedeni u UR 6.

Praćenje rada i izveštavanje na projektu

29. Klijent će pratiti učinak u oblasti zaštite životne sredine i društvenih aspekata na projektu. Ovo praćenje je predviđeno da bi se: (i) utvrdilo da li se projekat realizuje u skladu sa UR-ovima; i (ii) naučile lekcije, rasporedili resursi i identifikovale prilike za kontinuirano unapređenje.
30. Zahtevi za praćenje će biti srazmerni prirodi projekta i rizicima i uticajima na zaštitu životne sredine i društvenih aspekata. Praćenje će se baviti:
- svim značajnim rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte koji su identifikovani tokom postupka procene životne sredine i društvenih aspekata;
 - relevantnim delovima UR-ova, na način utvrđen kroz postupak procene projekta i naknadnog praćenja;
 - aktivnostima navedenim u ESMP-u ili ESAP-u;
 - pritužbama dobijenim od radnika i eksternih zainteresovanih strana, i načinom na koji su rešene;
 - svim regulatornim zahtevima za praćenje i izveštavanje; i
 - svim zahtevima za praćenje/izveštavanje dobijenim od trećih lica (npr. isključivi kupci, finansijski ili tela za izdavanje sertifikata).

²² Primarni dobavljači su oni dobavljači koji redovno direktno obezbeđuju robu ili materijale neophodne za osnovne operativne funkcije projekta. Osnovne operativne funkcije projekta su oni proizvodni i/ili uslužni procesi koji su neophodni za određenu projekttnu aktivnost i bez kojih se projekat ne može nastaviti.

31. Klijent će osigurati uspostavljanje adekvatnih sistema, resursa i osoblja za sprovođenje aktivnosti praćenja. Klijent treba da preispita rezultate praćenja i započne aktivnosti na rešavanju problema, po potrebi. Osim toga, klijent može da koristi treća lica, kao što su nezavisni eksperti, organizacije lokalne zajednice ili civilnog društva, za potrebe dopunjavanja ili provere svojih informacija. Kada su relevantne institucije ili treća lica odgovorni za upravljanje određenim rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte i povezanim merama za njihovo ublažavanje, klijent će saradivati sa tim relevantnim institucijama ili trećim licima na uspostavljanju i praćenju takvih mera za ublažavanje.
32. Klijent će redovno izveštavati EBRD o učinku projekta u oblasti zaštite životne sredine i društvenih aspekata, uključujući usklađenost sa UR-ovima i implementaciju ESMS-a, ESMP-a, ESAP-a i Plana uključivanja zainteresovanih strana, po potrebi. Na osnovu rezultata praćenja, klijent će identifikovati i navesti neophodne korektivne i preventivne aktivnosti u dopunjenom Planu za upravljanje zaštitom životne sredine i društvenih aspekata (ESMP) ili Akcionom planu za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata (ESAP), prema dogovoru sa EBRD-om. Klijent će sprovesti dogovorene korektivne i preventivne aktivnosti, i pratiće navedene aktivnosti radi poboljšanja učinka.
33. Klijent će odmah obavestiti EBRD o bilo kakvim nezgodama ili nesrećama vezanim za zaštitu životne sredine ili društvenih aspekata u vezi sa klijentom ili projektom koje su dovele, ili mogu dovesti do značajanih štetnih posledica.
34. Klijent će odmah obavestiti EBRD o bilo kakvim promenama u obimu, projektnom rešenju ili operativnim aktivnostima projekta koje bi dovele do materijalnih izmena u rizicima i uticaju projekta u oblasti zaštite životne sredine i/ili društvenih aspekata. Klijent će sprovesti dodatnu procenu i uključivanje zainteresovanih strana u skladu sa UR-ovima i dopuniće Plan upravljanja zaštitom životne sredine društvenih aspekata (ESMP) ili Akcioni plan za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata (ESAP) u skladu sa rezultatima, na način dogovoren sa EBRD-om.
35. Za projekte koji mogu imati značajne negativne rizike i uticaje na životnu sredinu i društvene aspekte, od klijenta se može zahtevati da angažuje relevantne eksterne eksperte radi sprovođenja periodičnih nezavisnih revizija projekta, ili radi sprovođenja nadzora nad određenim rizicima i uticajima na životnu sredinu ili društvene aspekte. Obim ovog posla i naknadne aktivnosti će biti određene u zavisnosti od slučaja.

EBRD Uslov za realizaciju 2: Radni odnosi i uslovi rada

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje da je za klijente i njihove poslovne aktivnosti radna snaga važan resurs, kao i da su pravilno upravljanje ljudskim resursima i zdrav odnos između radnika i uprave, zasnovan na poštovanju prava radnika, uključujući i slobodu udruživanja i pravo na kolektivno pregovaranje, ključni elementi održivosti poslovnih aktivnosti.

Ciljevi

2. Ciljevi ovog UR su:
 - poštovanje i zaštita osnovnih principa i prava²³ radnika;
 - obezbjeđivanje pravednog odnosa, zabrane diskriminacije i jednakih mogućnosti radnika u skladu sa Agendom za dostojanstveni rad²⁴;
 - uspostavljanje, održavanje i unapređivanje zdravog odnosa između radnika i uprave;
 - promovisanje poštovanja domaćih zakona o radu i zapošljavanju i kolektivnih ugovora koje je klijent potpisao;
 - zaštita žena i muškaraca na poslu, uključujući ranjive radnike kao što su mladi radnici, osobe sa invaliditetom, radnici migranti i izbeglice, radnici angažovani od strane trećih lica i radnici u lancu snabdevanja klijenta;
 - sprečavanje prinudnog rada i rada dece (prema definiciji Međunarodne organizacije rada - MOR); i
 - omogućavanje da su radnicima na raspolaganju dostupna i delotvorna sredstva za pokretanje i rešavanje problema na radnom mestu.

Područje primene

3. Ovaj UR se odnosi na sve projekte koje finansira EBRD, kako je utvrđeno u Politici zaštite životne sredine i društvenih aspekata. Područje primene ovog UR-a će biti utvrđeno tokom postupka procene zaštite životne sredine i društvenih aspekata i zavisi od vrste ugovornog odnosa između klijenta i radnika na projektu.
4. Ovaj UR utvrđuje uslove za klijente u odnosu na sve radnike na projektu, uključujući radnike zaposlene na neodređeno, sa skraćenim radnim vremenom, privremeno zaposlene, radnike na određeno vreme, sezonske radnike i radnike migrante, bilo da ih angažuje direktno klijent ili treće lica, i postavlja posebne zahteve za primarne dobavljače. Radnici na projektu su oni radnici koji rade na lokaciji projekta ili obavljaju poslove koji su direktno povezani sa osnovnim funkcijama projekta.

5. Zahtevi UR-a koji se odnose na radnike koji nisu zaposleni²⁵ navedeni su u pasusima 22-24 ovog UR-a. Zahtevi vezani za rad u lancu snabdevanja obrađeni su u pasusima 25-27 ovog UR-a.
6. Zahtevi vezani za zdravlje i bezbednost na radu su navedeni u UR 4.

Zahtevi

Opšta pitanja

7. Projekti, u najmanjoj meri, moraju da poštuju (i) domaće zakone o radu, zapošljavanju i socijalnoj zaštiti, i (ii) osnovne principe i standarde utemeljene na konvencijama MOR-a, i (iii) ovaj UR.

Upravljanje odnosima između radnika

Politika ljudskih resursa

8. Klijent će usvojiti i/ili sprovesti pisanu politiku ljudskih resursa i sisteme upravljanja ili procedure koje su usklađene sa njegovom veličinom i brojem zaposlenih, a koja određuje njegov pristup upravljanju radnom snagom, u skladu sa zahtevima ovog UR-a i domaćeg zakona. Ove politike i procedure moraju da budu razumljive, dostupne i saopštene radnicima, i to na jeziku (jezicima) koji radnici većinski koriste.

Radni odnosi

9. Klijent će radnicima dostaviti ugovore u pisanoj formi na početku radnog odnosa i kada dođe do bilo kakvih materijalnih promena uslova zapošljavanja, u kojima se opisuje radni odnos sa klijentom. Ugovor će utvrditi njihova prava prema domaćem zakonu o radu i zapošljavanju i svim primenljivim kolektivnim ugovorima u pogledu uslova rada i uslova zapošljavanja (uključujući pravo na platu, radno vreme i vreme odmora, aranžmane za prekovremeni rad i nadoknadu za prekovremeni rad), kao i sve beneficije (kao što je bolovanje, porodiljsko odsustvo i odsustvo radi nege deteta, ili odmor). Sve materijalne promene biće dokumentovane i saopštene radnicima. Ove informacije će biti razumljive i dostupne radnicima i objavljene na jeziku (jezicima) koji radnici većinski koriste. Sistemi za upravljanje ljudskim resursima će obezbediti da se vodi ažurirana evidencija o radu koja poštuje prava radnika na privatnost i zaštitu podataka.
10. Komunikacija treba da se sprovodi sa ciljem da se radnicima pruže: (i) adekvatne informacije o promenama koje mogu uticati na radnu snagu, posebno o predviđenim promenama u vezi sa projektom i (ii) mogućnosti da daju komentare kao deo kontinuiranih unapređenja, uključujući način na koji se podnose žalbe i pritužbe, kao što je navedeno u pasusu 21 ovog UR-a.

Dečiji rad

11. Klijent će poštovati sve relevantne odredbe domaćih zakona ili međunarodne standarde u oblasti zapošljavanja maloletnika, koji god pružaju veći stepen zaštite za dete.

²³ Prema Konvencijama MOR-a:

C087 - Sloboda udruživanja i zaštita prava na organizovanje (1948)
C098 - Pravo na organizovanje i kolektivno pregovaranje (1949)
C029 - Prinudni rad (1930) i njen dopunski protokol P029 (2014) C105 o ukidanju prinudnog rada (1957)
C100 - Jednaka nadoknada (1951)
C111 - Diskriminacija (zapošljavanje i profesija) (1958)
C138 - Minimalna starosna granica (1973)
C182 - Najteži oblici dečijeg rada (1999)

²⁴ Dostojanstven rad sumira težnje ljudi tokom njihovog radnog veka. To uključuje mogućnost za rad koji je produktivan i omogućava pravičan prihod, bezbednost na radnom mestu i socijalnu zaštitu za porodice, bolje izgleda za lični razvoj i socijalnu integraciju, slobodu da ljudi izraze svoju zabrinutost, organizuju se i učestvuju u odlukama koje utiču na njihove živote i jednake mogućnosti i tretman za sve žene i muškarce.

²⁵ „Radnici koji nisu zaposleni“ su radnici na projektu koji nisu direktno zaposleni od strane klijenta, već su angažovani preko trećih lica kao što su izvođači, agenti ili drugi posrednici.

12. Klijent neće zapošljavati decu radi njihove ekonomske eksploatacije, ili na poslovima koji mogu biti štetni, koji bi ometali školovanje deteta, ili bi bili štetni po zdravlje deteta ili fizički, mentalni, duhovni, moralni ili društveni razvoj. Klijent će identifikovati mlade do 18 godina i oni nikada neće biti zapošljavani na rizičnim poslovima. Rad lica do 18 godina starosti će biti predmet odgovarajuće procene rizika pre početka rada i redovnog praćenja zdravstvenih uslova i uslova rada, kao i radnog vremena.

Prisilni rad

13. Klijent neće koristiti prinudni rad, koji se sastoji iz rada ili usluga koji se ne obavljaju dobrovoljno, ili koji se iznuđuju od pojedinaca pod pretnjom sile ili kazne, uključujući prakse zapošljavanja koje se baziraju na zloupotrebi i prevari. Pod tim se podrazumeva bilo koja vrsta prinudnog ili obavezujućeg rada, kao što je rad u zamenu za uslugu, prisilni zatvorski rad, rad na ime otplate duga ili slični načini ugovaranja radnog odnosa, ili rad žrtava trgovine ljudima²⁶.

Zabrana diskriminacije i jednake mogućnosti

14. Projekti će biti usklađeni sa relevantnim zahtevima za zabranu diskriminacije u oblasti zapošljavanja. U vezi sa projektom, klijent se naročito obavezuje da:
- neće donositi odluke o zapošljavanju na osnovu ličnih karakteristika, kao što su pol, rasa, nacionalnost, političko opredeljenje, pripadnost udruženju, etničko, socijalno ili starosedelačko poreklo, religija ili uverenje, bračni ili porodični status, invalidnost, uzrast, seksualna orijentacija ili rodni identitet, koji nemaju nikakve veze sa zahtevima koje nameće posebna priroda posla;
 - će uspostaviti radni odnos na principu jednakih mogućnosti i pravičnog postupanja, i neće vršiti diskriminaciju u pogledu bilo kog aspekta radnog odnosa, uključujući pronalazjenje kadrova i zapošljavanje, dodeljivanje posla, obezbeđivanje prihoda (uključujući plate i nadoknade), uslove za rad i uslove zapošljavanja, uključujući odgovarajuću adaptaciju radnog mesta za potrebe osoba sa invaliditetom, pristup stručnom usavršavanju, mogućnost unapređenja, prestanak radnog odnosa ili odlazak u penziju i sprovođenje radne discipline;
 - će preduzeti mere za sprečavanje i rešavanje svih oblika nasilja i uznemiravanja, maltretiranje, zastrašivanje i/ili eksploatacije, uključujući sve oblike rodno zasnovanog nasilja (gender-based violence GBV)²⁷.

Sledeće mere se neće smatrati diskriminacijom: posebne mere zaštite ili pomoći da bi se otklonila diskriminacija koja se desila u prošlosti; promocija zapošljavanja lokalnog stanovništva; ili izbor kandidata za određeni posao u skladu sa zahtevima koje nameće posebna priroda posla, a koje su sve u skladu sa domaćim zakonodavstvom.

Radničke organizacije

15. Klijent će obavestiti radnike da imaju pravo da biraju predstavnike radnika, osnivaju ili se pridružuju radničkim organizacijama po svom izboru i učestvuju u kolektivnom pregovaranju, u skladu sa domaćim pravom. Klijent neće vršiti diskriminaciju niti se svetiti radnicima koji su izabrani predstavnici ili koji pristupaju, ili teže pristupanju takvim organizacijama ili učestvuju u kolektivnom pregovaranju, i neće se mešati u formiranje ili funkcionisanje radničkih organizacija. U skladu sa domaćim zakonodavstvom, klijent će saradivati sa takvim predstavnicima radnika ili radničkim organizacijama i blagovremeno ih informisati u cilju smislenog pregovaranja. Kada domaće zakonodavstvo u značajnoj meri ograničava osnivanje ili funkcionisanje radničkih organizacija, klijent neće ograničavati radnike u razvijanju alternativnih mehanizama za zastupanje njihovih interesa i zaštitu njihovih prava u pogledu uslova rada i uslova zapošljavanja, koji odgovaraju njegovoj veličini i radnoj snazi. Klijent neće nastojati da utiče niti da kontroliše ove mehanizme. Kada nacionalni zakon nema odgovarajućih odredbi, klijent neće obeshrabriti radnike da biraju predstavnike radnika, formiraju ili se pridružuju radničkim organizacijama po svom izboru, ili da kolektivno pregovaraju, i neće vršiti diskriminaciju niti se svetiti radnicima koji učestvuju ili žele da učestvuju u takvim organizacijama i kolektivnom pregovaranju. Klijent će saradivati sa takvim predstavnicima radnika i radničkim organizacijama i blagovremeno ih informisati u cilju smislenog pregovaranja.

Plate, nadoknade i uslovi za rad

16. Ponuđene plate, nadoknade i uslovi za rad (uključujući radno vreme) bi, ukupno gledano, trebalo da budu najmanje na nivou onih koje nude slični poslodavci na području dotične zemlje/regiona i u određenoj privrednoj grani. Prekovremeni rad će biti dobrovoljan i obavljaje se i nadoknađivati u skladu sa domaćim zakonima.
17. Kada je klijent potpisnik kolektivnog ugovora, ili je po drugom osnovu vezan za njega, takav sporazum će morati da poštuje. Ukoliko takav ugovor ne postoji, ili se ne bavi pitanjima radnih uslova i uslova zapošljavanja, klijent će obezbediti razumne uslove rada i zapošljavanja koji su u skladu sa domaćim zakonima.
18. Klijent će identifikovati radnike migrante i obezbediće im da budu angažovani pod suštinski jednakim uslovima za obavljanje istog posla kao radnici koji ne spadaju u grupu radnika migranata.

Smeštaj za radnike

19. Kada klijent obezbeđuje smeštaj za radnike na projektu, klijent će uspostaviti i sprovoditi politike koje regulišu kvalitet i upravljanje smeštajem i pružanjem usluga. Smeštaj će biti obezbeđen u skladu sa dobrom međunarodnom praksom (GIP) i na način koji je u skladu sa principima nediskriminacije i jednakih mogućnosti, uključujući mere zaštite od seksualnog uznemiravanja i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Radnicima se ne sme neopravdano ograničavati sloboda napuštanja i vraćanja u smeštaj koji ime je poslodavac obezbedio.

²⁶ Trgovina ljudima je definisana kao regrutovanje, transport, prebacivanje, skrivanje ili prijem lica putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili teškog položaja, ili davanja ili primanja novca ili druge koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Žene i deca su posebno ranjivi na prakse trgovine ljudima.

²⁷ „Nasilje i uznemiravanje“ treba shvatiti kao kontinuitet neprihvatljivih ponašanja i praksi, ili pretnje od njih, bilo da se radi o jednoj ili ponovljenoj pojavi, sa ciljem nanošenja fizičke, psiho-socijalne ili ekonomske štete, uključujući rodno zasnovano nasilje. Rodno zasnovano nasilje je krovni termin za sve štetne radnje počinjene protiv volje osobe i koje se zasnivaju na društveno pripisanim rodnim razlikama. Rodno zasnovano nasilje uključuje dela koja nanose fizičku, mentalnu ili seksualnu povredu ili patnju, pretnje takvim radnjama, prinudu i drugo lišavanje slobode.

Kolektivna otpuštanja

20. Pre sprovođenja kolektivnog otpuštanja radnika²⁸ u vezi sa projektom, klijent će sprovesti analizu alternative smanjivanju broja zaposlenih. Ukoliko analiza ne utvrdi postojanje izvodljivih alternativa, klijent će razviti i sprovesti plan kolektivnog otpuštanja radnika kako bi procenio, smanjio i ublažio štetne uticaje smanjenja radne snage na radnike, u skladu sa domaćim zakonom i dobrom međunarodnom praksom, i na osnovu principa zabrane diskriminacije i konsultacija. Postupak selekcije prilikom smanjivanja broja zaposlenih će biti transparentan, zasnovan na fer, objektivnim, dosledno primenjivanim kriterijumima, i biće predmet delotvornog žalbenog mehanizma. Klijent će se pridržavati svih zakonskih i kolektivno ugovorenih zahteva koji se odnose na kolektivno otpuštanje, uključujući obaveštavanje javnih organa, i pružanje informacija radnicima i njihovim organizacijama i konsultacije sa njima. Konačni plan kolektivnih otpuštanja odražavaće rezultate konsultacija sa radnicima i njihovim organizacijama. Sve preostale zaostale zarade i socijalna davanja i penzijski doprinosi će biti plaćeni: (i) radnicima, na dan ili pre prestanka radnog odnosa; (ii) kada je odgovarajuće, na ime radnika; ili (iii) u skladu sa dinamikom dogovorenog kroz kolektivni ugovor. Kada se uplate vrše na ime radnika, radnicima će biti dostavljen dokaz o takvim isplata. Klijent će unapred obavestiti EBRD o planiranom smanjenju radne snage i, kada to zahteva EBRD, dostaviće kopiju predloženog plana za kolektivna otpuštanja.

Žalbeni mehanizam

21. Klijent će radnicima (i njihovim organizacijama, ako postoje) staviti na raspolaganje delotvoran žalbeni mehanizam, kako bi mogli da iznesu prigovore vezane za radna mesta. Klijent će obavestiti radnike o postojanju žalbenog mehanizma prilikom zapošljavanja i pobrinuće se da im on bude lako dostupan. Mehanizam treba da obuhvati učešće predstavnika odgovarajućeg nivoa rukovodstva i treba da omogući pravovremeno rešavanje prigovora, koristeći razumljiv i transparentan proces putem koga se pružaju povratne informacije zainteresovanim stranama, bez negativnih posledica. Ovaj mehanizam bi trebalo da obuhvati odredbe o poverljivim pritužbama, kao i onim koje zahtevaju posebne mere zaštite, kao što su prijave rodno zasnovanog nasilja. Žalbeni mehanizam ne bi trebalo da onemogućuje pristup drugim sudskim ili upravnim sredstvima zaštite koja su predviđena zakonom ili postojećom procedurom arbitraže ili medijacije, niti da služi kao zamena za žalbeni mehanizam koji obezbeđuju udruženja radnika ili kolektivni ugovori.

Radnici koji nisu u stalnom radnom odnosu kod klijenta

22. U slučaju angažovanja radnika preko izvođača ili drugih posrednika po osnovu koji ne predstavlja stalni radni odnos, klijent će uložiti napore pre potpisivanja ugovora da: (i) proceni dosadašnji učinak tih izvođača ili posrednika u pogledu zapošljavanja i zdravlja i bezbednosti na radu, kako bi se utvrdio njihov trenutni kapacitet za sprovođenje zahteva ovog UR-a i UR 4; i (ii) zahteva od njih da poštuju zahteve navedene u pasusima 7-19 i 21 ovog UR-a i u pasusima 11-15 UR 4.

23. Klijent će identifikovati rizike povezane sa zapošljavanjem, angažovanjem i demobilizacijom projektnih radnika od strane trećih lica i uspostaviti adekvatne politike i procedure za upravljanje i praćenje učinka poslodavaca trećih lica u vezi sa projektom i zahtevima ovog UR-a. Osim toga, klijent će uložiti odgovarajuće napore za uključivanje ovih uslova u ugovorne sporazume sa poslodavcima koji su treća lica u projektu i, kada je potrebno, klijent će izraditi i primeniti plan upravljanja izvođačem. U slučaju podizvođenja, klijent će uložiti razumne napore da navede treća lica da uključe ekvivalentne zahteve u svoje ugovorne sporazume sa svojim podizvođačima.
24. Klijent će obezbediti da radnici koji nisu u stalnom radnom odnosu kod klijenta imaju pristup delotvornom žalbenom mehanizmu koji ispunjava uslove navedene u ovom UR-u. U slučajevima gde treća lica nisu u mogućnosti da obezbede žalbene mehanizme, klijent će obezbediti delotvoran žalbeni mehanizam za potrebe radnika angažovanih od strane trećih lica.

Lanac snabdevanja

25. Klijent će, kao deo procesa procene lanca snabdevanja navedenog u UR 1, identifikovati i proceniti rizik od korišćenja dečije radne snage i prinudnog rada²⁹ u poslovanju njegovih primarnih dobavljača³⁰.
26. Ako ova procena rizika identifikuje prisustvo ili značajne rizike od korišćenja dečijeg rada ili prinudnog rada u poslovanju primarnih dobavljača u suprotnosti sa standardima MOR-a, ili kada su značajni rizici dečijeg rada ili prinudnog rada prijavljeni na nižim nivoima lanca snabdevanja robom i materijalima koji su od suštinskog značaja za osnovne operativne funkcije projekta, klijent će preduzeti odgovarajuće korake da to popravi u skladu sa sledećim zahtevima:
- (i) U slučaju korišćenja dečije radne snage, potrebno je uložiti dobronamerne napore kako bi se ispravio ili ublažio ovaj problem. Klijent treba da nastavi da nabavlja robu ili materijale od datog dobavljača samo u slučaju kada je dobio zadovoljavajuće obećanje ili dokaz da je dobavljač, u skladu sa dobrom međunarodnom praksom, posvećen sprovođenju programa za eliminisanje takve prakse u razumnom vremenskom roku. Klijent će redovno podnositi izveštaje o napretku postignutom u sprovođenju tog programa;
 - (ii) U slučaju korišćenja prinudnog rada, klijent treba da nastavi da nabavlja robu ili materijale od dobavljača samo u slučaju kada je dobio zadovoljavajuće obećanje ili dokaz da je dobavljač preduzeo odgovarajuće korake da otkloni okolnosti koje se karakterišu kao prinudni rad; i
 - (iii) Ukoliko postoji rizik od korišćenja dečije radne snage i/ili prinudnog rada, klijent će redovno pratiti svoje primarne dobavljače kako bi identifikovao značajne promene u svom lancu snabdevanja i nove rizike ili pojave dečije radne snage i/ili prinudnog rada. Pored toga, ukoliko se među radnicima primarnog dobavljača uoče značajna bezbedonosna pitanja, klijent će zahtevati od relevantnog primarnog dobavljača da uvede procedure i druge kontrolne mere za sprečavanje i ublažavanje rizika od ugrožavanja zdravlja i bezbednosti radnika. Klijent će periodično proveravati takve procedure i kontrolne mere kako bi utvrdio njihovu delotvornost.

²⁸ Kolektivna otpuštanja obuhvataju sva višestruka otpuštanja koja su rezultat ekonomskog, tehničkog ili organizacionog razloga; ili drugih razloga koji nisu u vezi sa učinkom ili drugim ličnim razlozima.

²⁹ Kao što je definisano konvencijama MOR-a br. 138, 182, 29, 105

³⁰ Videti UR 1, pasus 28 za definicije primarnih dobavljača i osnovnih operativnih funkcija projekta.

27. Sposobnost klijenta da u potpunosti reši ove rizike zavisice od stepena upravljačke kontrole klijenta ili njegovog uticaja na primarne dobavljače. Gde nije moguće rešiti problem, klijent će preusmeriti dati lanac snabdevanja, u razumnom vremenskom roku dogovorenom sa EBRD, na dobavljače koji mogu da pokažu usklađenost sa ovim UR-om.

EBRD Uslov za realizaciju 3: Efikasnost resursa, prevencija i kontrola zagađenja

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) opisuje pristup na nivou projekta klimatskim uticajima i emisijama gasova staklene bašte, upravljanju resursima i prevenciji i kontroli zagađenja³¹. On se zasniva na hijerarhiji mera za ublažavanje neželjenih posledica, principu da šteta po životnu sredinu treba da bude prioritarno otklonjena u svom izvoru nastanka, i principu "zagađivač plaća". Rizici i uticaji projekta, koji su povezani sa upotrebom resursa i prikupljanjem otpada i emisijom štetnih gasova, treba da budu procenjeni u kontekstu lokacije projekta i lokalnih uslova životne sredine. Treba usvojiti odgovarajuće mere za ublažavanje, tehnologije i prakse za efikasno i delotvorno korišćenje resursa, prevenciju i kontrolu i izbegavanje zagađenja, minimiziranje i smanjenje emisija gasova staklene bašte (GHG).
2. Ovaj UR takođe prepoznaje novi koncept i praksu Cirkularne ekonomije³² i/ili obnavljanje resursa gde se upotrebljivi i vredni proizvodi mogu izraditi ili dobiti iz onoga što se ranije smatralo otpadom³³.
3. Ovaj UR priznaje značaj korišćenja najboljih dostupnih tehnika i dobre međunarodne prakse radi optimizovanog korišćenja resursa i efikasne prevencije i kontrole zagađenja.

Ciljevi

4. Ciljevi ovog Uslova za realizaciju (UR) su:
 - usvajanje hijerarhije mera za ublažavanje negativnih uticaja radi ublažavanja negativnog uticaja na zdravlje ljudi i životnu sredinu nastalog usled korišćenja resursa i zagađenja vezanih za projekat;
 - izbegavanje, smanjenje i upravljanje emisijama gasova staklene bašte koje se odnose na projekat;
 - izbegavanje, smanjenje i upravljanje rizicima i uticajima povezanim sa opasnim supstancama i materijalima, uključujući pesticide; i
 - identifikovanje, gde je to izvodljivo, mogućnosti za poboljšanje efikasnosti resursa u vezi sa projektom.

Područje primene

5. Ovaj UR se odnosi na sve projekte koje direktno finansira EBRD, kako je utvrđeno u Politici zaštite životne sredine i društvenih aspekata. Klijent će, kao deo svog postupka procene zaštite životne sredine i društvenih aspekata, identifikovati relevantne uslove ovog UR-a, i način na koji će oni biti rešeni i kako će njima biti upravljano tokom projektnog ciklusa. Sprovođenje aktivnosti neophodnih za ispunjavanje uslova ovog UR-a će biti precizirano kroz klijentov opšti Sistem za upravljanje zaštitom životne sredine i društvenih aspekata (ESMS) i Planovima za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata (ESMP) za dati projekat.

Zahtevi

Efikasnost resursa

6. Postupak procene zaštite životne sredine i društvenih aspekata će prepoznati mogućnosti i alternative za efikasnost resursa u vezi sa projektom, u skladu sa dobrom međunarodnom praksom. Na taj način, klijent će usvojiti tehnički i finansijski izvodljive³⁴ i isplative³⁵ mere za smanjenje potrošnje i unapređenje efikasnosti u korišćenju energije, vode i drugih resursa i materijala, kao i za obnavljanje, ponovno korišćenje ili prenamenu otpadnih materijala u realizaciji projekta. Glavni fokus će biti usmeren na aktivnosti koje se smatraju suštinskim funkcijama projekta, ali će takođe biti razmatrane slične mogućnosti u drugim poslovnim aktivnostima klijenta koje nisu deo projekta. Ukoliko su dostupni uporedni podaci, procena klijenta će sadržati poređenje između poslovnih aktivnosti klijenta i dobre međunarodne prakse kako bi se utvrdio odgovarajući nivo efikasnosti.
7. Klijent će integrisati mere za efikasnost resursa i principe čistije proizvodnje u dizajn proizvoda i proizvodne procese sa ciljem očuvanja sirovina, energije i vode i, istovremeno, izbegavanja i smanjenja stvaranja otpadnih materijala.

Voda

8. Sve tehnički i finansijski izvodljive i isplative mogućnosti za umanjenje korišćenja vode i ponovno korišćenje u skladu sa dobrom međunarodnom praksom, moraju biti identifikovane i razmotrene u fazi izrade projektne dokumentacije. Kada je potrebno izraditi vodosnabdevanje specifično za potrebe projekta, klijent će težiti da koristi vodu za tehničku upotrebu, koja nije pogodna za ljudsku upotrebu, gde je to moguće.
9. Za projekte sa velikom potražnjom vode (preko 5.000 m³/dnevno), primenjuje se sledeće:
 - mora da se izradi detaljan bilans vode tokom postupka procene, i da se održava i o njemu izveštava EBRD na godišnjoj osnovi;

³¹ Termin „zagađenje“ odnosi se kako na opasne, tako i na neopasne hemijske zagađivače u čvrstom, tečnom ili gasovitom stanju i uključuje ostale komponente kao što su toplotno zagađenje vode, emisije kratkotrajnih i dugotrajnih zagađivača klime, kontaminacija životne sredine (uključujući zemljište, vazduh i vodu), neprijatni mirisi, buka, vibracije, zračenje, elektromagnetna energija i stvaranje potencijalnih vizuelnih uticaja, uključujući svetlost.

³² Kao što je navedeno u Paketu o cirkularnoj ekonomiji Evropske komisije.

³³ Kako je definisano Direktivom 2008/98/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 19. novembra 2008. o otpadu i stavljanju van snage određenih direktiva (Okrvina direktiva EU o otpadu).

³⁴ Tehnička izvodljivost se zasniva na tome da li predložene mere i aktivnosti mogu biti sprovedene uz komercijalno dostupne veštine, opremu i materijale, uzimajući u obzir preovlađujuće lokalne faktore, kao što su klimatski, geografski, infrastrukturni, bezbednosni uslovi, rukovođenje, kapacitet i pouzdanost poslovanja. Finansijska izvodljivost je zasnovana na komercijalnim razlozima, uključujući relativnu veličinu operativnih troškova usvajanja takvih mera i aktivnosti u poređenju sa troškovima investicije, sprovođenja i održavanja projekta.

³⁵ Isplativost se određuje prema kapitalnim i operativnim troškovima i finansijskim koristima razmotrenih mera tokom trajanja projekta.

- potrebno je uraditi procenu specifične upotrebe vode (merene kroz količinu vode koja se koristi po jedinici proizvodnje);
 - poslovne aktivnosti moraju biti upoređene sa dostupnim standardima industrije i dobrom međunarodnom praksom u oblasti efikasnog korišćenja vode; i
 - treba da se identifikuju mogućnosti za kontinuirano unapređenje, u smislu efikasnog korišćenja vode i ponovnog korišćenja.
10. Kao deo njegovog postupka procene zaštite životne sredine i društvenih aspekata, klijent će morati da razmotri potencijalne kumulativne uticaje crpljenja vode na treća lica korisnike i lokalne ekosisteme. Ta procena će razmotriti i potencijalne efekte klimatskih promena. Kada se identifikuju negativni rizici i uticaji, klijent će primeniti odgovarajuće mere za ublažavanje rizika i uticaja u skladu sa pristupom hijerarhije mera za ublažavanje štetnih uticaja i dobrom međunarodnom praksom.

Otpad³⁶

11. Klijent će izbeći, ili svesti na najmanju moguću meru, stvaranje otpadnih materijala, i u najvećoj mogućoj meri umanjiti njihovu štetnost. Kada se stvaranje otpada ne može izbeći, ali je svedeno na minimum, klijent će ponovo upotrebiti, preraditi ili obnoviti otpad, ili ga koristiti kao izvor energije na način koji je bezbedan za zdravlje ljudi i životnu sredinu. U slučaju kada se otpad ne može reciklirati, ponovo upotrebiti ili obnoviti, klijent će morati da ga na odgovarajući način tretira i/ili odlaže na ekološki prihvatljiv i bezbedan način koji uključuje odgovarajuću kontrolu emisija i ostataka koji su rezultat rukovanja i obrade otpadnog materijala, i gde je relevantno, u skladu sa suštinskim standardima EU za zaštitu životne sredine.
12. Ako se stvoreni otpad smatra opasnim, prema nacionalnim i/ili EU propisima, klijent će razmotriti ograničenja koja se primenjuju na njegovo prekogranično kretanje i druge primenive zakonske uslove.
13. Kada se odlaganje otpada prenosi van lokacije i/ili sprovodi od strane trećih lica, klijent će pripremiti dokumentaciju o lancu odgovornosti do krajnje destinacije, i koristiti preduzetnike koji su licencirani od strane relevantnih regulatornih agencija. Klijent će zadržati odgovarajuću odgovornost u pogledu upravljanja otpadom.

Prevenција i kontrola zagađenja

14. Klijentov postupak procene zaštite životne sredine i društvenih aspekata će odrediti odgovarajuće metode za sprečavanje i kontrolu zagađenja, kao i tehnologije i prakse ("tehnike") koje će biti primenjene na projektu. Procena će uzeti u obzir karakteristike objekata i poslovnih aktivnosti koje su deo projekta, geografsku lokaciju projekta i lokalne uslove životne sredine. Proces procene će utvrditi tehnički i finansijski izvodljive i isplative tehnike za sprečavanje i kontrolu zagađenja, koje na najbolji način odgovaraju sprečavanju i umanjivanju štetnih uticaja na zdravlje ljudi i životnu sredinu. Tehnike primenjene na projektu će favorizovati sprečavanje ili izbegavanje rizika i uticaja u odnosu na umanjivanje i smanjenje, u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanje štetnih uticaja i dobrom međunarodnom praksom, i odgovaraće prirodi i obimu neželjenih rizika i uticaja projekta.
15. Klijenti će strukturirati projekat tako da ispunjava relevantne standarde EU u oblasti životne sredine, u slučajevima kada takvi standardi mogu da se primene na nivou projekta³⁷. Projekti koji će zbog svoje prirode i obima biti predmet Direktive EU o industrijskim emisijama³⁸ moraće da budu u skladu sa Najboljim dostupnim tehnikama EU (*Best Available Techniques - BAT*) i srodnim standardima o emisiji kao što je navedeno u EU Zaključcima o najboljim dostupnim tehnikama, bez obzira na lokaciju.
16. U slučaju kada ne postoje suštinski EU standardi u pogledu zaštite životne sredine na nivou projekta, klijent će, u dogovoru sa EBRD-om, identifikovati druge odgovarajuće standarde za zaštitu životne sredine u skladu sa dobrom međunarodnom praksom. Osim toga, projektna rešenja će biti izrađena u skladu sa važećim domaćim zakonima, i biće održavani i sprovedeni u skladu sa domaćim zakonima i drugim primenjivim regulatornim zahtevima. Kada se regulativa zemlje domaćina razlikuje od nivoa i mera predviđenih EU standardima u pogledu zaštite životne sredine ili drugih identifikovanih standarda za zaštitu životne sredine, od projekta se očekuje da ispuni strožu regulativu.
17. Projekti treba da ispunjavaju suštinske standarde EU u oblasti zaštite životne sredine ili druge dogovorene standarde zaštite životne sredine, kao i zahteve domaćih zakona i propisa, od samog početka. Kada projekti uključuju postojeće objekte i/ili poslovne aktivnosti, ti objekti i/ili poslovne aktivnosti treba da ispune zahteve navedene u pasusu 15 i/ili 16 u razumnom vremenskom roku, što će se utvrditi zvaničnom procenom njihovog učinka u odnosu na važeće standarde.

³⁶ U smislu ovog UR, otpad se definiše kao heterogena smeša gasovitih, tečnih i/ili čvrstih materija/materijala koju treba obraditi korišćenjem odgovarajućih fizičkih, hemijskih i/ili bioloških procesa kako bi se bezbedno mogla odložiti u životnu sredinu.

³⁷ U smislu ovog UR, EU standardi u oblasti zaštite životne sredine mogu se primeniti na nivou projekta kada sekundarni zakonski akt EU sadrži jasne kvantitativne ili kvalitativne zahteve koji su primenjivi na nivou projekta (za razliku od, na primer, nivoa u okruženju).

³⁸ Direktiva 2010/75/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 24. novembra 2010. o industrijskim emisijama (Integrirano sprečavanje i kontrola zagađenja).

18. U slučaju projekata koji se nalaze u državama članicama EU ili državama koje su u procesu pridruživanja, državama kandidatima ili potencijalnim kandidatima za članstvo u EU, a koji obuhvataju sanaciju postojećih objekata i/ili poslovnih aktivnosti, a gde su identifikovani relevantni suštinski standardi EU u oblasti zaštite životne sredine, vremenski okvir za usklađivanje sa ovim standardima treba da uzme u obzir nacionalno dogovorene rokove. Za projekte u svim drugim zemljama, rokovi za dostizanje usklađenosti sa suštinskim standardima EU u oblasti zaštite životne sredine treba da uzimaju u obzir lokalne uslove i troškove primene, i treba da budu usklađeni sa Evropskom politikom susedstva (*European Neighbourhood Policy*) i drugim bilateralnim sporazumima ili akcionim planovima dogovorenim između EU i relevantne zemlje domaćina.
19. Tokom projektnog ciklusa, klijent će primeniti tehnike za sprečavanje i kontrolu zagađivanja, koje su u skladu sa hijerarhijskom merom za ublažavanje štetnih uticaja, kako bi se umanjili mogući negativni uticaji na zdravlje ljudi i životnu sredinu, a kako bi projekat ostao tehnički i finansijski izvodljiv i isplativ. Ovo se odnosi na oslobađanje zagađivača pod rutinskim, nerutinskim ili slučajnim okolnostima.

Gasovi koji izazivaju efekat staklene bašte

20. Postupak procene zaštite životne sredine i društvenih aspekata klijenta će razmotriti alternative i sprovede tehnički i finansijski izvodljive i isplative opcije, kako bi se izbegla ili umanjila emisija gasova koji izazivaju efekat staklene bašte (GHG) tokom koncipiranja i sprovođenja projekta. Ove opcije mogu da obuhvataju, između ostalog, alternativne lokacije projekta, tehnike ili procese, usvajanje obnovljivih izvora energije ili izvora energije sa malim stepenom ugljenika, održive prakse upravljanja poljoprivredom, šumarstvom ili stočarstvom, smanjenje fugalnih emisija i smanjenje spaljivanja gasova.
21. Za projekte (1) koji imaju, ili se očekuje da će imati bruto emisije veće od 100.000 tona ekvivalenta CO₂ godišnje, ili (2) za koje se očekuje da će rezultirati neto promenom u emisijama, pozitivnim ili negativnim, od više od 25.000 tona ekvivalenta CO₂ godišnje nakon ulaganja, klijent će kvantifikovati ove emisije u skladu sa Protokolom EBRD-a za procenu emisije gasova koji izazivaju efekat staklene bašte. Obim ove procene emisije gasova koji izazivaju efekat staklene bašte će uključivati sve direktne emisije iz svih objekata, aktivnosti i poslovnih aktivnosti koje su deo projekta, kao i indirektno emisije povezane sa proizvodnjom energije koju projekat koristi. Klijent će godišnje sprovesti kvantifikaciju emisije gasova koji izazivaju efekat staklene bašte (GHG), o čemu će izveštavati EBRD.

Bezbedna upotreba i upravljanje opasnim materijama i materijalima

22. U svim aktivnostima direktno povezanim sa projektom, klijent će nastojati da izbegne ili smanji upotrebu opasnih materija i materijala, i razmotriće korišćenje manje opasnih zamena za takve materije i materijale, u cilju zaštite zdravlja ljudi i životne sredine od njihovih potencijalnih štetnih uticaja. Kada njihovo izbegavanje nije moguće, klijent će razmotriti odgovarajuće mere upravljanja rizikom, u cilju smanjivanja na najmanju moguću meru, ili kontrole ispuštanja takvih materija/materijala u vazduh, vodu i/ili zemljište, koje proizilazi iz njihove proizvodnje, transporta, rukovanja, skladištenja, korišćenja i odlaganja, u vezi sa projektnim aktivnostima.
23. Klijent će izbegavati proizvodnju, trgovinu i upotrebu opasnih materija i materijala koji podležu međunarodnim zabranama ili postepenom ukidanju zbog svoje visoke toksičnosti po živa bića, slabe razgradivosti u prirodi, mogućnosti za akumulaciju u tkivima živih bića, ili mogućnosti za uništavanje ozonskog omotača.

Upravljanje pesticidima

24. Klijenti koji upravljaju ili koriste pesticide će definisati i sprovesti koncept integralne zaštite od štetočina (Integrated Pest Management - IPM) i/ili pristup integralne zaštite od bolesti (Integrated Vector Management - IVM) za potrebe aktivnosti upravljanja štetočinama. Klijentov program integralne zaštite od štetočina i bolesti podrazumeva koordinisano korišćenje informacija o štetočinama i životnoj sredini, zajedno sa postojećim metodama suzbijanja štetočina, uključujući tradicionalne metode, biološka, genetička i hemijska sredstva za sprečavanje neprihvatljivih nivoa štete. Kada aktivnosti zaštite od štetočina uključuju upotrebu pesticida, klijent će nastojati da smanji uticaje pesticida na biodiverzitet, zdravlje ljudi i životnu sredinu i, generalno gledano, postigne održivije korišćenje pesticida, kao i značajno ukupno smanjenje rizika i upotrebe pesticida, u skladu sa potrebama koje nameće zaštita useva.
25. Održivo korišćenje pesticida obuhvata:
- eliminisanje, ili ako to nije moguće, svođenje na minimum uticaja pesticida na biodiverzitet, zdravlje ljudi i životnu sredinu;
 - smanjenje nivoa štetnih aktivnih supstanci zamenom onih najopasnijih bezbednijim alternativama (uključujući i ne-hemijskim);
 - odabir pesticida koji su manje toksični, a za koje se zna da su efikasni protiv tačno određenih vrsta, i imaju minimalni uticaj na ostale vrste, kao što su insekti oprašivači, i na životnu sredinu;
 - promocija uzgoja useva sa niskim unosom ili bez pesticida, koji se oslanja na strategije koncepta integralne zaštite od štetočina i pristupa integralne zaštite od bolesti; i
 - svođenje na najmanju moguću meru nanošenja štete prirodnim neprijateljima ciljnih štetočina i sprečavanje razvoja otpornosti kod štetočina.
26. Klijent će rukovati, skladištiti, primeniti i odlagati pesticide u skladu sa dobrom međunarodnom praksom.

EBRD Uslov za realizaciju 4: Zdravlje, bezbednost i sigurnost

Uvod

1. Ovaj uslov za realizaciju (UR) prepoznaje značaj upravljanja zdravstvenim, sigurnosnim i bezbednosnim rizicima za radnike, zajednice pod uticajem projekata i korisnike povezane sa projektnim aktivnostima, u skladu sa hijerarhijom mera za kontrolu rizika³⁹. Obezbeđivanjem sigurnih, zdravih i bezbednih uslova rada za radnike, klijenti mogu stvoriti opipljive prednosti, kao što su povećanje efikasnosti i produktivnosti njihovog poslovanja.
2. Projektne aktivnosti, oprema i infrastruktura, uključujući i one povezane sa mobilizacijom, izgradnjom, puštanjem u rad, operativnom fazom, održavanjem, prestankom rada ili zatvaranjem, ponovnim uspostavljanjem ili transportom robe i usluga, mogu povećati mogućnost za izloženost radnika i zajednice zdravstvenim, bezbednosnim i sigurnosnim rizicima.
3. Klijent ima primarnu odgovornost da obezbedi sigurne i zdrave uslove za svoje radnike, da ih informiše, upućuje, obučava, nadzire i konsultuje o zdravlju i bezbednosti, Radnici imaju odgovornost da aktivno sarađuju sa poslodavcem i brinu o sopstvenom zdravlju i bezbednosti i zdravlju i bezbednosti drugih.
4. Iako potvrđuje ulogu relevantnih organa u zaštiti i promovisanju zdravlja i bezbednosti javnosti, klijent ima dužnost da upravlja zdravstvenim, bezbednosnim i sigurnosnim rizicima po zajednice pod uticajem projekta.

Ciljevi

5. Ciljevi ovog UR-a su da:
 - zaštita i promovisanje zdravlja, bezbednosti i sigurnosti radnika, obezbeđivanjem bezbednih, zdravih i sigurnih uslova rada i primenom sistema koji odgovara rizicima povezanim sa projektom;
 - identifikuju, procene i upravljaju zdravstvenim, bezbednosnim i sigurnosnim rizicima po zajednice pod uticajem projekta i korisnike projekta tokom životnog ciklusa projekta iz rutinskih i ne-rutinskih aktivnosti.

Područje primene

6. Ovaj UR se odnosi na sve projekte koje finansira EBRD kao što je utvrđeno u Politici zaštite životne sredine i društvenih aspekata. Klijent će, u sklopu svog procesa procene zaštite životne sredine i društvenih aspekata identifikovati relevantne zahteve ovog UR-a i način na koji će oni biti rešavani i vođeni kroz životni ciklus projekta. Potencijalni rizici po radnike i zajednice pod uticajem projekta mogu da se razlikuju u zavisnosti od faze projekta, uključujući mobilizaciju, izgradnju, puštanje u rad, operativnu fazu, održavanje, prestank rada ili zatvaranje, ponovno uspostavljanje. Sprovođenjem radnji neophodnih za zadovoljavanje zahteva ovog UR-a upravlja se kao sastavnim delom ukupnog Sistema za upravljanje zaštitom životne sredine i društvenih aspekata (ESMS) klijenta i/ili Plana za upravljanje zaštitom životne sredine i društvenim aspektima specifičnim za projekat (ESMP), kao što je predviđeno UR 1.
7. Detaljni zahtevi za prevenciju i kontrolu rizika po ljudsko zdravlje i uticaje na životnu sredinu usled oslobađanja zagađenja nalaze se u UR 3.

Zahtevi

Opšti zahtevi za upravljanje zdravljem i bezbednošću

8. Klijent će usvojiti mere za identifikovanje i sprečavanje nesreća, povreda i lošeg zdravlja radnika i zajednica pod uticajem projekta, koje proističu iz ili su povezane sa projektnim aktivnostima, ili koje se dešavaju u obavljanju projektnih aktivnosti i pripremiti i primeniti preventivne i zaštitne mere i planove za upravljanje zdravstvenim i bezbednosnim rizicima u skladu sa hijerarhijom mera za kontrolu rizika i u skladu sa dobrom međunarodnom praksom.
9. Klijent će obezbediti radnicima i zajednicama pod uticajem projekta relevantne informacije, uputstva i obuke koje se odnose na opasnosti po zdravlje i bezbednost, rizike, zaštitne i preventivne mere i aranžmane za delovanje u hitnim slučajevima, koji su neophodni za njihovo zdravlje i bezbednost tokom celog projekta.
10. Gde se bilo kakve nezgode, povrede i zdravstveni problemi dešavaju u toku radova povezanih sa projektom, ili postoji mogućnost takvog događaja, klijent će istražiti, dokumentovati, analizirati nalaze, usvojiti mere za sprečavanje ponovne pojave i gde je to propisano zakonom, obavestavati i sarađivati sa nadležnim organima. Klijent će obezbediti odgovarajuću finansijsku nadoknadu za sve osobe koje pretrpe povredu ili se razbole usled projektne aktivnosti.

³⁹ Hijerarhija kontrole rizika odnosi se na: (i) eliminisanje rizika; (ii) smanjenje rizika zamenom opasnog stanja ili supstance neopasnom ili manje opasnom supstancom; (iii) izolaciju rizika za sprečavanje izloženosti; (iv) uvođenje inženjerskih kontrola koje kolektivno štite radnu snagu i zajednicu; i (v) pružanje informacija, instrukcija i obuka radnicima i zajednicama, kako je prigodno, o rizicima, bezbednim sistemima rada, planovima za vanredne situacije, zahtevima izveštavanja i obaveznom nadzoru.

Bezbednost i zdravlje na radu

11. Klijent će svim radnicima obezbediti sigurno i zdravo radno mesto, uzimajući u obzir rizike svojstvene određenom sektoru i specifične klase opasnosti koje mogu biti prisutne. Klijent će identifikovati bezbednosne i zdravstvene rizike i mere zaštite koje odgovaraju fazi, veličini i prirodi projekta u skladu sa relevantnim standardima EU o bezbednosti i zdravlju na radu (BZR)⁴⁰ i dobrom međunarodnom praksom. Klijent će izvršiti procenu srazmernu nivou rizika i pripremiti plan zdravlja i bezbednosti za dati projekat, gde je to prikladno, a koji će biti integrisan u ESMS. Plan će povremeno biti razmotren kako bi se procenila njegova efikasnost u rešavanju povezanih rizika.
12. Klijent će planirati i sprovesti aranžmane vezane za BZR uz pomoć lica odgovornog za BZR, prateći hijerarhiju mera za kontrolu rizika i obezbeđujući ličnu zaštitnu opremu radnicima. Klijent će zahtevati od radnika koji nisu direktno zaposleni, izvođača radova i drugih trećih lica, angažovanih da rade na projektnim lokacijama ili obavljaju poslove direktno vezane za osnovne funkcije projekta, da poštuju plan bezbednosti i zdravlja.
13. Tokom bilo koje radne aktivnosti, klijent će obezbediti da se svim radnicima obezbedi kontinuirani i odgovarajući nadzor kako bi se obezbedilo bezbedno korišćenje opreme za rad i adekvatno sprovođenje i primena pravila vezanih za bezbednost i zdravlje.
14. Klijent će pratiti zdravlje i dobrobit svojih radnika i konsultovati se sa radnicima oko aranžmana vezanih za BZR, ohrabriti radnike da prestanu sa radom u situacijama neposredne opasnosti i prijaviti sve nebezbedne radnje i uslove na radnom mestu. To će podrazumevati, iako nije ograničeno na, istragu nesreće, procenu rizika, razvoj bezbednih sistema rada i izbor radne opreme.
15. Gde postoje specifični rizici povezani sa određenim radnim aktivnostima koje bi mogle rezultirati nepovoljnim efektima na zdravlje, bezbednost i dobrobit radnika sa ranjivim karakteristikama kao što su starost, pol, invaliditet ili kratkoročno ili dugoročno zdravstveno stanje, klijent će izvršiti detaljniju procenu rizika i izvršiti korekcije kako bi se sprečile povrede i zdravstveni problemi.

Zdravlje i bezbednost zajednice

16. Klijent će identifikovati i proceniti rizike vezane za projekat i nepovoljne uticaje na zdravlje i bezbednost zajednica koje mogu biti pod uticajem projekta i razviće mere zaštite, sprečavanja i ublažavanja srazmerne uticajima i rizicima, i prikladno fazi, obimu i prirodi projekta. Klijent će komunicirati sa zajednicama pod uticajem projekta i drugim relevantnim zainteresovanim stranama, kako je prigodno, o merama i planovima ublažavanja. Ove mere će biti u skladu sa hijerarhijom mera za kontrolu rizika i dobrom međunarodnom praksom.
17. Mere za izbegavanje ili ublažavanje zdravstvenih i bezbednosnih uticaja projekta u zajednici mogu biti odgovornost nadležnih državnih organa. U ovim okolnostima klijent će razjasniti svoju ulogu i svoju odgovornost da obavesti nadležne organe i saraduje sa njima.

Rodno zasnovano nasilje

18. Klijent će proceniti rizike od rodno zasnovanog nasilja, seksualnog uznemiravanja, seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja povezanih sa projektom po osobe i zajednice pod uticajem projekta. Tamo gde je to prikladno, klijent će usvojiti specifične mere za sprečavanje i rešavanje ovih rizika, uključujući obezbeđivanje poverljivih kanala za prijavljivanje incidenata i pružanje podrške.

Posebni zahtevi za upravljanje zdravljem i bezbednošću

Izrada i bezbednost infrastrukture, zgrada i opreme

19. Klijent će uključiti razmatranja o zdravlju i bezbednosti u izradu projekta, izgradnju, puštanje u rad, operativnu fazu, održavanje i prestanak rada strukturnih elemenata ili komponenti projekta u skladu sa dobrom međunarodnom praksom, uzimajući u obzir zdravstvene i bezbednosne rizike za treća lica i zajednice pod uticajem projekta. Strukturne elemente projektovaće i konstruisati kvalifikovani profesionalci. Nezavisna strana uradiće reviziju životne i protivpožarne bezbednosti za sve nove javne zgrade i njihove omibnije sanacije, pre njihovog puštanja u rad ili korišćenja.
 20. Izgradnja i obimnije sanacije objekata koji se koriste u komunalne svrhe biće sprovedena u skladu sa konceptom univerzalnog dizajna⁴¹.
 21. Kada se strukturni elementi ili komponente, kao što su brane, jalovišne brane ili odlagališta pepela, nalaze na visokorizičnim lokacijama i njihov kvar ili neispravnost mogu ugroziti zdravlje i bezbednost radnika i zajednica, klijent će angažovati jednog ili više kvalifikovanih stručnjaka sa relevantnim i prepoznatim iskustvom u sličnim projektima, nezavisno od onih odgovornih za izradu projekta i izgradnju. Oni će izvršiti reviziju što je ranije moguće tokom faze razvijanja projekta, i kroz faze izrade projekta, izgradnje, operativne faze i puštanja u rad, da bi se potvrdila bezbednost i strukturni integritet takvih strukturnih elemenata ili komponenti.
- #### Bezbednost opasnih materija
22. Klijent će sprečiti ili smanjiti mogućnost izlaganja radnika i zajednice pod uticajem projekta opasnim materijama⁴² koje se mogu pojaviti tokom projekta usvajanjem hijerarhije mera za kontrolu rizika. Tamo gde postoji mogućnost da radnici i zajednica pod uticajem projekta budu izloženi opasnostima, klijent će uložiti napor kako bi se izbeglo ili svelo na najmanju moguću meru njihovo izlaganje, kroz izmenu, zamenu ili uklanjanje stanja ili supstance koja izaziva opasnost.
 23. Tamo gde su opasne materije deo postojećih objekata ili operacija povezanih sa projektom, klijent će voditi računa prilikom obavljanja aktivnosti na puštanju u rad, održavanju i prestanku rada, kako bi se sprečilo izlaganje radnika i zajednice pod uticajem projekta takvim opasnim materijama. Tamo gde se upotreba takvih materijala ne može izbeći, klijent će preduzeti neophodne mere za bezbedno rukovanje, skladištenje, transport i odlaganje u skladu sa dobrom međunarodnom praksom.
 24. Klijent će preduzeti razumne napore da obezbedi bezbedan i siguran transport opasnih materija uključujući otpad, i sprovesti mere da izbegne ili smanji izloženost zajednice pod uticajem projekta.

⁴⁰ Standardi EU BZR znače suštinske zahteve u zakonodavnim zahtevima EU na polju bezbednosti i zdravlja na radu koji određuju minimalne bezbednosne i zdravstvene uslove za zaštitu radnika.

⁴¹ Univerzalni pristup se odnosi na bezbedan i inkluzivan pristup za osobe svih uzrasta i sposobnosti u različitim situacijama i pod raznim okolnostima.

⁴² Opasne materije se odnose na supstance, koje imaju jedno ili više inherentnih opasnih svojstava, što može rezultirati značajnim nepovoljnim uticajem na životnu sredinu ili ljudsko zdravlje

Bezbednost proizvoda

25. Tamo gde projekat podrazumeva proizvodnju i/ ili trgovinu proizvodima široke potrošnje, klijent će obezbediti bezbednost proizvoda kroz dobre prakse izrade i proizvodnje, kao i putem adekvatnog skladištenja, rukovanja i transporta tokom distribucije proizvoda. Pratiće se dobre međunarodne prakse, uključujući opšte bezbednosne zahteve specifične za bezbednosne standarde proizvoda i pravila prakse u datom poslovnom sektoru i zemlji.
26. Tokom procesa procene projekta, klijent će identifikovati i proceniti zdravstvene i bezbednosne rizike za korisnike povezane sa njegovim proizvodima tokom celog njihovog životnog ciklusa. Pristup bezbednosti proizvoda vodiće se hijerarhijom mera za kontrolu rizika i osigurati da se korisnicima pruže adekvatne informacije o zdravstvenim i bezbednosnim rizicima proizvoda. Za situacije koje uključuju proizvode koji mogu predstavljati ozbiljne zdravstvene pretnje, klijent će osigurati opoziv proizvoda i smernice i procedure za povlačenje proizvoda.

Zdravstveni i bezbednosni rizici usluga zajednicama

27. Tamo gde projekat podrazumeva pružanje usluga zajednicama, klijent će osigurati bezbednost i kvalitet takvih usluga i sprovesti odgovarajuće sisteme kvalitetnog upravljanja kako bi se uverio da takve usluge ne predstavljaju rizik po radnike ili zdravlje i bezbednost zajednice.
28. Tamo gde projekat podrazumeva pružanje javnih usluga, u meri u kojoj je to moguće, klijent će uključiti principe univerzalnog pristupa.
29. Tamo gde projekat podrazumeva pružanje zdravstvenih usluga i / ili upotrebu antibiotika, klijent će uključiti smernice o upravljanju antimikrobnim sredstvima⁴³.

Saobraćaj i bezbednost na putevima

30. Klijent će identifikovati, proceniti i pratiti moguće rizike u saobraćaju i bezbednosti na putevima za radnike i zajednicu pod uticajem projekta tokom celog projektnog ciklusa i, tamo gde je to prikladno, razvijati mere i planove da ih svede na minimum. Za projekte koji podrazumevaju pomeranje opreme javnim putevima i drugim infrastrukturnim objektima, klijent će nastojati da spreči pojavu incidenata i povreda članova javnosti, a u vezi sa radom takve opreme.

31. Klijent će uzeti u obzir relevantne standarde EU za upravljanje bezbednošću na putevima i u saobraćaju⁴⁴, identifikovati mere bezbednosti na putevima kako za motorizovane tako i za nemotorizovane korisnike puteva i uključiti tehničke i ekonomski izvodljive i isplative komponente za bezbednost na putevima u projektne rešenja, kako bi se ublažili mogući uticaji na bezbednost na putevima na lokalne zajednice pod uticajem. Tamo gde je to prikladno, klijent će izvršiti reviziju bezbednosti na putevima za svaku fazu projekta i redovno pratiti izveštaje o incidentima i nesrećama kako bi identifikovao i rešio probleme ili negativne bezbednosne trendove. Za klijente sa vozilima ili voznim parkom vozila (u vlasništvu ili zakupu), klijent će uvesti aranžmane u skladu sa dobrom međunarodnom praksom za upravljanje rizicima na putevima i u saobraćaju⁴⁵ i obezbediće odgovarajuću obuku radnicima o bezbednosti vozača i vozila. Klijent će obezbediti redovno održavanje svih projektnih vozila.

Prirodne nepogode

32. Klijent će identifikovati i proceniti moguće rizike izazvane prirodnim nepogodama, kao što su zemljotresi, suše, klizišta ili poplave, na način na koji su povezane sa projektom. To može zahtevati od klijenata da preduzmu procenu osetljivosti projekta na rizike izazvane klimatskim promenama i identifikovanje odgovarajućih mera za otpornosti i prilagođavanje klimatskim promenama, koje treba integrisati u projektne rešenja.
33. Klijent će izbegavati i/ili svesti na minimum rizike izazvane prirodnim opasnostima ili promenama u načinu korišćenja zemljišta, kojima projektne aktivnosti mogu doprineti.

Izloženost bolesti

34. Sa ciljem da se spreči ili svede na minimum moguća izloženost bolesti radnika i zajednica pod uticajem projekta, uzimajući u obzir različitu izloženost i veću osetljivost ranjivih grupa, klijent će razviti odgovarajuće mere ublažavanja, uz konsultacije sa nadležnim organima. Klijent će preduzeti mere da izbegne ili svede na najmanju moguću meru prenos prenosivih bolesti koje mogu biti povezane sa prilivom privremenih i/ili stalnih radnika na projektu.
35. Tamo gde su specifične bolesti endemične u zajednicama pod uticajem projekta, klijent se ohrabruje da uvede mere, tokom celog projektnog ciklusa kako bi se poboljšali uslovi koji bi mogli da pomognu da se smanji njihova učestalost, kako među radnicima, tako i među zajednicama pod uticajem projekata. Klijent će preduzeti mere da izbegne ili svede na minimum prenos prenosivih bolesti i spreči rizike zasnovane na polu koji mogu biti povezani sa prilivom privremenih i/ili stalnih radnika na projektu.

Pripravnost i reagovanje u hitnim situacijama

36. Klijent će biti spreman da spreči i reaguje na incidente, nesreće i hitne situacije na način koji odgovara operativnim rizicima vezanim za projekat i potrebi da se spreče ili smanje mogući nepovoljni uticaji projekta u skladu sa važećim regulatornim zahtevima i dobrom međunarodnom praksom⁴⁶.

⁴³ Upravljanje antimikrobnim sredstvima je koordinirani program koji definiše Svetska zdravstvena organizacija koja promovise odgovarajuću upotrebu antimikrobnih lekova (uključujući antibiotike), poboljšava ishode pacijenata, uvećava mikrobiološku otpornost i smanjuje širenje infekcija izazvanih organizmima otpornim na više lekova.

⁴⁴ U skladu sa ciljevima Direktive 2008/96/EC Evropskog parlamenta i Saveta 19.

⁴⁵ U skladu sa dobrom međunarodnom praksom kao što je ISO 39001 Upravljanje bezbednošću saobraćaja na putevima

⁴⁶ Kao što je obrazložila Direktiva 2012/18/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 4 jula 2012 o kontroli velikih nesreća opasnosti koje uključuju opasne supstance, izmenu i naknadno ukidanje Direktive Saveta 96/82/EC (Direktiva EU SEVESO III).

37. Klijent će identifikovati i proceniti opasnosti od velikih nesreća, i preduzeti sve mere neophodne za sprečavanje velikih nesreća ili ograničavanje njihovih rizika po radnike, zajednice pod uticajem projekta i nepovoljne uticaje na životnu sredinu, sa ciljem da se obezbedi visok nivo zaštite ljudima i životnoj sredini na dosledan i efikasan način. Takve mere biće identifikovane u politici sprečavanja/pripravnosti na hitne situacije i odgovarajućem planu upravljanja, integrisanom u ukupan ESMS klijenta. Ovaj plan će uključivati organizacione strukture, odgovornosti, procedure, komunikacije, obuku, resurse i druge aspekte potrebne za sprovođenje takve politike, kako bi se osiguralo da klijent ima kapacitet da efikasno reaguje na hitne situacije povezane sa opasnostima projekta, a u skladu sa dobrom međunarodnom praksom.
38. Za projekte u kojima je prisutan veliki rizik od nesreće, klijent će pomagati i saradivati sa nadležnim organima i zajednicom pod uticajem projekta u njihovim pripremama da efikasno reaguju u hitnim situacije. Ako lokalne vlasti ili oni koji su zaduženi za reagovanje u takvim situacijama, imaju malo ili nemaju kapaciteta da efikasno reaguju, klijent će imati aktivnu ulogu u pripremi i reagovanju na hitne situacije povezane sa projektom, i pružiće adekvatne dokaze koji će pokazati kapacitet potreban za reagovanja na razumno predvidljive incidente, bilo direktno ili indirektno.

Sigurnost

39. Klijent će identifikovati i proceniti pretnje po sigurnost radnika i zajednica pod uticajem, a koji su u vezi sa projektom. Tamo gde su rizici identifikovani, biće sprovedeni adekvatni aranžmani za upravljanje sigurnošću u skladu sa dobrom međunarodnom praksom za upravljanje ovim rizicima.
40. Kada klijent angažuje osoblje ili spoljne radnike radi pružanja usluga obezbeđenja svog osoblja i imovine, proceniće rizike koje ovi sigurnosni aranžmani predstavljaju onima unutar i izvan lokacije projekta. U definisanju takvih aranžmana, klijent će biti vođen principom proporcionalnosti, dobrom međunarodnom praksom i važećim zakonima, u smislu zapošljavanja, pravila ponašanja, obuke, opremanja i praćenja ponašanja takvog osoblja. Klijent će sankcionisati svaku upotrebu sile osim kada se koristi u preventivne i odbrambene svrhe, srazmerno prirodi i obimu pretnje.
41. Ako su za sigurnosne mere odgovorne službe nadležnih državnih organa, klijent će saradivati, u meri u kojoj je to dozvoljeno, sa nadležnim državnim organom za postizanje rezultata koji su u skladu sa ovim UR-om. Klijent će identifikovati i proceniti moguće rizike koji proističu iz takve saradnje, saopštiti nadležnim organima nameru da pripadnici obezbeđenja postupaju u skladu sa gorenavedenim stavom 40 i podstaknu nadležne državne organe da javnosti saopšte sigurnosni aranžmani za objekte klijenta koji mogu biti predmet bezbednosnih briga.
42. Klijent će (i) izvršiti razumne upite kako bi proverio da li zaposleni ili ugovoreni radnici koje je klijent angažovao radi pužanja usluga ubezbešenja nisu umešani u ranije zloupotrebe; (ii) obučavaće ih adekvatno (ili utvrditi da su pravilno obučeni) u upotrebi sile (i gde je primenljivo, vatrenog oružja), i zahtevati odgovarajuće ponašanje prema radnicima i zajednicama pod uticajem projekta; i (iii) zahtevati od njih da postupaju u okviru važećeg zakona i bilo kojih uslova navedenih u UR 2 i bilo kojim drugim UR-om kako je definisano od strane klijenta.

EBRD Uslov za realizaciju 5: Otkup zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i prinudno raseljavanje

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) odnosi se na uticaj koji sticanje zemljišta⁴⁷ u vezi sa projektom, uključujući ograničenja u korišćenju zemljišta⁴⁸ i pristupu materijalima i prirodnim resursima, koji mogu dovesti do fizičkog raseljavanja (preseljenja, gubitka zemljišta ili skloništa), ili do izmeštanja poslovnih aktivnosti (gubitka zemljišta ili imovine ili ograničenja upotrebe zemljišta (imovine i prirodnih resursa koje dovodi do gubitka izvora prihoda ili drugih sredstava za život⁴⁹). Termin „Prinudno raseljavanje“ odnosi se na oba ova procesa, kao i na procese njihovog ublažavanja i pružanja naknade. Preseljenje se smatra prinudnim kada lica ili zajednice pod uticajem nemaju pravo da odbiju otkup zemljišta ili ograničenja u korišćenju zemljišta, druge imovine i prirodnih resursa, čak i ako se prinudna kupovina koristi samo kao krajnje sredstvo nakon pregovaračkog procesa.
2. Primena ovog uslova za realizaciju (UR) u skladu je sa univerzalnim poštovanjem ljudskih prava i sloboda⁵⁰, posebno prava na privatnu svojinu, prava na odgovarajuće uslove stanovanja⁵¹ i stalno poboljšanje istih.
3. Osim ako se njime ne upravlja na odgovarajući način prinudno raseljavanje može dovesti do dugoročnih teškoća i osiromašenja osoba⁵² i zajednica pod uticajem, kao i štete po životnu sredinu i do negativnog društveno ekonomskog uticaja na područja u koja su lica raseljena. Klijent će razmotriti izvodljiva alternativna projektna rešenja i lokacije kako bi izbegao ili sveo na minimum kupovinu zemljišta ili ograničenja u korišćenju zemljišta, druge imovine i prirodnih resursa, uravnotežujući ekološke, društvene i finansijske troškove i pogodnosti i obračunajući posebnu pažnju na rodne uticaje i uticaje na ranjive osobe. Tamo gde se to ne može izbeći projektnim rešenjem, raseljavanje će biti svedeno na minimum i odgovarajuće mere za ublažavanje negativnih uticaja na lica pod uticajem i lokalne zajednice koje će ih prihvatiti, biće pažljivo planirane i sprovedene.

⁴⁷ „Sticanje zemljišta“ se odnosi na sve metode dobijanja zemljišta u svrhu projekta, koje mogu uključivati potpunu kupovinu, eksproprijaciju zemljišta i imovine i sticanje privremenih ili trajnih prava pristupa, kao što su pravo slubenosti, prvenstvo prolaza, uspostavljanje ograničenja pristupa zaštićenim i drugim oblastima. Sticanje zemljišta takođe može da uključuje: (a) sticanje nenaseljenog ili neiskorišćenog zemljišta bez obzira da li se zemljoposjednik oslanja na takvo zemljište u svrhu izvora prihoda ili sredstava za život; (b) ponovno sticanje javnog zemljišta koje koriste ili zauzimaju pojedinci ili domaćinstva; i (c) uticaje projekta koji rezultiraju potapanjem zemljišta ili na drugi način učine zemljište neupotrebljivim ili nepristupačnim. Pojam „Zemljište“ uključuje i sve što raste na njemu ili je trajno prislonjeno na zemljište, kao što su usevi, zgrade i druga poboljšanja, kao i pripadajuća vodena tela.

⁴⁸ „Ograničenja korišćenja zemljišta“ odnose se na ograničenja ili zabrane korišćenja poljoprivrednog, stambenog, komercijalnog ili drugog zemljišta koje se direktno uvodi u projekat i smatra njegovim delom. To može da uključuje ograničenja pristupa parkovima i zaštićenim područjima, ograničenja pristupa drugim zajedničkim resursima i ograničenja korišćenja zemljišta u okviru komunalnih područja ili bezbednosnih zona.

⁴⁹ „Sredstva za život“ se odnose na čitav niz sredstava koja pojedinci, porodice i zajednice koriste za život, kao što su plate, gotovinski prihod ostvaren u preduzeću ili prodajom proizvoda, robe, zanata ili usluga; prihod od iznajmljivanja zemljišta ili prostorija; prihod od žetve ili stočarstva, udeo žetve (kao što su različiti aranžmani deljenja) ili stočarske proizvode; roba proizvedena u vlastitoj proizvodnji ili proizvodi koji se koriste za razmenu; roba ili proizvodi za ličnu upotrebu; hrana, materijali, gorivo i roba za ličnu upotrebu ili upotrebu u domaćinstvu ili trgovina koja potiče iz prirodnih ili zajedničkih resursa: penzije ili razne vrste državnih davanja.

⁵⁰ Misli se na Univerzalnu Deklaraciju o Ljudskim Pravima i na Međunarodni pakt o Ekonomskim, Socijalnim i Kulturnim pravima.

Ciljevi

4. Ciljevi ovog UR-a su da:
 - se izbegne prinudno raseljavanje, ili kada je to neizbežno, svede na minimum istraživanjem izvodljivog alternativnog projektnog rešenja i lokacija;
 - izbegne prisilno iseljavanje⁵³;
 - ublaže neizbežne negativne društvene i ekonomske uticaje zbog prinudnog raseljavanja na lica pod uticajem: (i) obezbeđivanjem pravovremene naknade za gubitak imovine po punoj ceni zamene⁵⁴; i (ii) osiguravanjem da se otkup zemljišta, ograničenje korišćenja zemljišta, druge imovine i prirodnih resursa i aktivnosti u vezi sa prinudnim raseljavanjem sprovede uz odgovarajuće obaveštavanje javnosti, konsultacije i informisanje učešće onih koji će biti raseljeni u skladu sa zahtevima UR 10;
 - se poboljšaju, ili kao minimum vrate na nivo pre raseljavanja, izvori sredstava za život i životni standard osoba pod uticajem; i
 - se poboljšaju uslovi života fizički raseljenih lica kroz obezbeđivanje adekvatnog smeštaja uz sigurna prava na posed⁵⁵ (uključujući osnovne i komunalne usluge) na mestima preseljenja.

Područje primene

5. Primenjivost ovog UR-a se definiše tokom procesa procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte opisanog u UR 1.
6. Ovaj UR se primenjuje na fizičko ili ekonomsko raseljavanje koje može biti potpuno ili delimično, trajno ili privremeno, a koje proističe iz sledećih vrsta transakcija:

⁵¹ „Odgovarajuće stanovanje“ odnosi se na odgovarajuću privatnost; prostor; fizičku pristupačnost; sigurnost; sigurno pravo na posed; strukturnu stabilnost i izdržljivost; osvetljenje, grejanje i ventilaciju; osnovnu infrastrukturu, poput vodosnabdevanja, sanitarija i objekata za upravljanje otpadom; odgovarajući kvalitet životne sredine i zdravstvene faktore; odgovarajuću i pristupačnu lokaciju s obzirom na rad i osnovne sadržaje.

⁵² „Lice pod uticajem“ odnosi se na pravno ili fizičko lice koje je doživelo fizičko ili ekonomsko raseljavanje kao rezultat otkupa zemljišta povezanog sa projektom, i ograničenja u korišćenju zemljišta, drugih dobara ili prirodnih resursa.

⁵³ „Prisilno iseljavanje“ odnosi se na radnje i/ili propuste koji uključuju prinudno, ili trajno ili privremeno prisilno iseljavanje pojedinaca, grupa i zajednica iz domova i/ili sa zemljišta i resursa i/ili zajedničke imovine koju zauzimaju ili od kojih zavise, čime se eliminiše ili ograničava mogućnost pojedinca, grupe ili zajednice da boravi ili radi u određenom stanu, prebivalištu ili na lokaciji, bez pružanja i pristupa odgovarajućim oblicima pravne ili druge zaštite predviđene ovim UR-om.

⁵⁴ „Troškovi zamene“ definisani su kao metod vrednovanja koji donosi naknadu dovoljnu za zamenu imovine i neophodne transakcijske troškove povezane sa zamenu imovine. Tamo gde postoje funkcionalna tržišta, trošak zamene je tržišna vrednost utvrđena nezavisnom procenom nekretnine sprovedenom od strane kompetentnog lica, sa transakcijskim troškovima. Tamo gde funkcionalna tržišta ne postoje, troškovi zamene mogu se odrediti alternativnim načinima, kao što je obračun vrednosti proizvodnje za zemljište ili proizvodnu imovinu, ili amortizovana vrednost zamenskog materijala i rad za izgradnju objekata ili drugih osnovnih sredstava, sa transakcijskim troškovima. U svim slučajevima u kojima fizičko raseljavanje dovodi do gubitka skloništa, troškovi zamene, kao minimum, moraju biti dovoljni da omoguće kupovinu ili izgradnju stanova koji zadovoljavaju prihvatljive minimalne standarde kvaliteta i sigurnost zajednice.

⁵⁵ „Sigurna prava na posed“ odnosi se na raseljene pojedince ili zajednice koji su preseljeni na lokaciju koju zakonski mogu zauzeti, gde su zaštićeni od opasnosti od deložacije i gde su prava na korišćenje koja su im data društveno i kulturno prikladna.

- prava na zemljište⁵⁶ i/ili imovinu stečenu eksproprijacijom ili drugim prinudnim postupcima;
 - prava na zemljište i/ili imovinu stečenu sporazumnim rešenjem, ako se eksproprijacija ili drugi obavezni procesi mogu pokrenuti u slučaju neuspelih pregovora;
 - ograničenja koja dovode do toga da ljudi izgube pristup zemljištu, imovini, prirodnim resursima ili sredstvima za život, bez obzira na to da li do takvih ograničenja prava dolazi pregovorima, eksproprijacijom, prinudnom kupovinom ili vladinim propisima;
 - raseljavanje ljudi bez formalnih, tradicionalnih ili prepoznatljivih prava korišćenja prema nacionalnim zakonima, koji zauzimaju ili koriste zemljište pre datuma preseka;
 - raseljavanje ljudi kao rezultat uticaja projekta koji čine njihovo zemljište ili imovinu neupotrebljivom ili nedostupnom.
7. Ovaj UR se takođe primenjuje na bilo kakvo fizičko ili ekonomsko raseljavanje koje je izvršio klijent ili vlada u svrhe relevantne za projekat pre uključivanja EBRD-a. Ako se raseljavanje već dogodilo pre uključivanja Banke, sprovede se revizija kako bi se utvrdilo sledeće: (i) sve neusaglašenosti između prethodnih aktivnosti i ovog UR-a; i (ii) korektivne radnje koje mogu biti potrebne da bi se osiguralo poštovanje ovog UR-a. Plan korektivnih aktivnosti će opisati sve aktivnosti koje će dovesti do postizanja usklađenosti sa ovim UR-om, vremenski period za realizaciju plana, budžet namenjen za realizaciju plana, postupke za implementaciju plana, raspodelu uloga i odgovornosti i raspored aktivnosti.
8. Ovaj UR se ne odnosi na:
- raseljavanje koje je rezultat dobrovoljnih transakcija zemljištem (tržišne transakcije u kojima prodavac nije obavezan, prinuđen, zastrašen ili podmićen da proda i kupac ne može pribeći eksproprijaciji ili drugom obaveznom postupku ako pregovori ne uspeju), i gde takve transakcije utiču samo na one sa zakonom priznatim pravima. Međutim, ovaj UR će se primenjivati tamo gde takve dobrovoljne transakcije zemljištem mogu rezultirati raseljavanjem osoba, osim prodavca, koje zauzimaju, koriste ili imaju prava na predmetnom zemljištu, kao što su neformalni zakupci ili drugi korisnici zemljišta koji nemaju pravo prema nacionalnom pravu; i
 - naseljavanje izbeglica, interno raseljenih lica i žrtava prirodnih katastrofa, sukoba, zločina ili nasilja.⁵⁷

Zahtevi

Opšti

9. U ranoj fazi procesa procene životne sredine i društvenih aspekata navedenih u UR 1, klijent će identifikovati da li postoji fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje koje može biti izazvano projektom i proceniti buduću moguću potrebu za zemljištem i resursima u okviru projekta.
10. Tamo gde postoje uticaji raseljavanja, proces procene će okarakterisati nulto stanje društveno-ekonomskih okolnosti raseljenih lica i potencijalne rizike i uticaje projekta na njih. Opseg procene mora biti dovoljan da se okarakteriše mogući značaj, verovatnoća i ozbiljnost uticaja i da uzme u obzir stavove ljudi pod uticajem i ključnih zainteresovanih strana.
11. Tamo gde je procenom utvrđeno da projekat može izazvati materijalne rizike i uticaje povezane sa fizičkim i ekonomskim raseljavanjem ljudi i/ili zajednica, klijent će angažovati stručnjake za raseljavanje koji će pomoći u pripremi dokumenta za planiranje raseljavanja, sa ciljem razvoja i primene mera za rešavanje uticaja na raseljena lica u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanja štetnih uticaja. Prirodu dokumenta za planiranje raseljavanja koji će pripremiti klijent, Banka će odrediti kao deo procesa procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte. Dokument o planiranju raseljavanja treba da uključuje analizu alternativnih projekatnih rešenja i lokacija kako bi se pokazalo u kojoj meri su fizičko i ekonomsko raseljavanje izbegnuti ili svedeni na minimum. Opseg i nivo detalja plana biće proporcionalni prirodi i obimu projekta, njegovim potencijalnim uticajima na raseljavanja i nivou interesa zainteresovanih strana.

Izbegavanje ili umanjivanje mogućnosti raseljavanja

12. Klijent će razmotriti izvodljiva alternativna projekatna rešenja i lokacije kako bi se izbeglo ili bar svelo na najmanju meru, fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje. Izbegavanje raseljavanja je poželjan pristup u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanje štetnih uticaja u UR-u. 1. Posebno je važno izbeći fizičko ili ekonomsko raseljavanje onih koji su socijalno ili ekonomski ugroženi. Međutim, izbegavanje možda nije poželjan pristup u situacijama gde bi to imalo negativan uticaj na javno zdravlje ili bezbednost. Takođe se mogu pojaviti situacije u kojima raseljavanje može pružiti direktne razvojne mogućnosti za domaćinstva ili zajednice, uključujući poboljšane uslove stanovanja i javnih zdravstvenih uslova, sigurnije pravo na posed ili druga poboljšanja lokalnog životnog standarda.

Izbegavanje prisilnog iseljavanja

13. Klijent neće pribegavati prisilnom iseljavanju. Proglašenje javnog interesa, eksproprijacija, prinudno sticanje ili slična ovlašćenja data klijentu ne smatraju se prisilnim iseljavanjem, pod uslovom da su u skladu sa zahtevima nacionalnog zakona i odredbama ovog UR-a i da se sprovedu na način koji je u skladu sa osnovnim principima odgovarajućeg postupka (uključujući pružanje adekvatnog prethodnog obaveštenja, adekvatnih mogućnosti za podnošenje žalbi i pritužbi i izbegavanje upotrebe nepotrebne, nesrazmerne ili prekomerne sile).

⁵⁶ „Prava na zemljište“ uključuju potpuna i trajna vlasnička prava priznata zakonom zemlje, bilo registrovana ili zasnovana na običaju; trajna ili privremena prava plodouživanja (korišćenja) koja proističu iz formalnog ili iz neformalnog ugovora ili iz običaja uključujući i dugoročni ili kratkoročni zakup i zajedničko korišćenje, kao i formalno ili neformalno korišćenje zajedničkih prirodnih resursa kao što su šume, pašnjaci i vodna tela; prava prvenstva prolaza utvrđena zakonom ili običajem; i ograničenja upotrebe ili pristupa utvrđena zakonom ili običajima.

⁵⁷ U slučajevima kada je došlo do raseljavanja usled sukoba pre raseljavanja izazvanog projektom, proces prinudnog raseljavanja vodiće se Vodećim principima o internom raseljavanju (Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava).

Sporazumna rešenja

14. Klijent će nastojati da stekne prava na zemljište kroz sporazumna rešenja, čak i ako ima zakonski osnov da dobije pristup zemljištu bez saglasnosti prodavca. Sporazumna rešenja pomažu u izbegavanju ili svođenju na minimum eksproprijacije i administrativnih ili sudskih kašnjenja povezanih sa formalnom eksproprijacijom, kao i, u meri u kojoj je to moguće, u smanjenju uticaja na lica pod uticajem formalne eksproprijacije. Sporazumna rešenja se obično mogu postići pružanjem pravedne i odgovarajuće nadoknade licima ili zajednicama pod uticajem.

Razmatranje ranjivih grupa

15. Klijent će identifikovati, proceniti i rešiti uticaje na ranjive grupe u skladu sa UR 1 tako što će:
- sprovести analizu kako bi se utvrdile potencijalne ranjive grupe na području koje obuhvata projekat, u sklopu društveno-ekonomskih istraživanja i u saradnji sa relevantnim zainteresovanim stranama, uključujući zajednice pod uticajem;
 - identifikovati ranjive grupe na osnovu rezultata ove analize;
 - organizovati posebne konsultacije sa ranjivim grupama; i
 - planirati mere pomoći prilagođene različitim potrebama ranjivih grupa, opisati ove mere u dokumentu o planiranju raseljavanja i obezbediti njihovo sprovođenje i finansiranje kao deo ukupnog budžeta za otkup zemljišta i raseljavanje.

Razmatranje rodnih aspekata

16. Proces fizičkog ili ekonomskog raseljavanja ima specifične rodne dimenzije koje će se razmatrati tokom određivanja nultog stanja, pravljenja procene uticaja, procesa ublažavanja i praćenja. Biće preduzete mere za obezbeđivanje adekvatnog učešća žena i muškaraca u svim konsultacijama u vezi sa raseljavanjem, uključujući definisanje odgovarajućeg vremena sastanaka, obezbeđivanje prevoza, kroz brigu o deci, kao i sazivanjem sastanaka samo za žene kada je to neophodno. Težiće se da se razumeju različiti uticaji sticanja zemljišta, i ograničenja korišćenja zemljišta i prinudnog raseljavanja, koje projekat ima na muškarce i žene. U zavisnosti od značaja uticaja, ovo može da obuhvati sledeće, gde je to pridogno:
- uporednu analizu domaćinstva kako bi se identifikovale razlike u načinima na koje muškarci i žene stiču sredstva za život, uključujući neformalne načine;
 - analizu prava žena nad zemljištem i korišćenjem, uključujući suvlasnička i prava na korišćenje nad zajedničkim zemljištem i drugom imovinom; i
 - analiza uticaja raseljavanja na sposobnost žena da obavljaju posao.

17. Pravo na naknadu i proces realizacije tog prava će uzeti u obzir pitanja roda, uključujući (i) radne i kućne aktivnosti žena, (ii) pravične modele plaćanja novčane naknade, i (iii) udele u vlasništvu nad imovinom koja je predmet raseljavanja. Klijent će razmotriti mogućnost da ponudi alternativne metode i modele pružanja naknade, posebno u zemljama i regionima gde je manja verovatnoća da žene imaju pristup formalnim finansijskim institucijama i/ili račun u banci. U okolnostima u kojima nacionalni zakoni i sistemi ne priznaju prava žena da poseduju ili razmenjuju imovinu, biće doneta odredba da se osigura, u meri u kojoj je to moguće, da žene mogu da steknu sigurnost poseda.
18. Proces konsultacija će obezbediti sticanje ženske perspektive, i da su interesi žena uključeni u sve aspekte planiranja i sprovođenja raseljavanja. Potrebe muškaraca i žena u pogledu određivanja mehanizma naknade, obezbeđivanja zamenskog zemljišta ili alternativnog pristupa imovini i prirodnim resursima umesto novčane naknade, biće istraženi i dokumentovani.
19. Pomoć u unapređenju ili ponovnom uspostavljanju uslova za život⁵⁸, kao što je unapređenje postojećih poljoprivrednih aktivnosti, obuke, pristup kreditima, preduzetništvu i prilikama za posao, će biti jednako dostupna muškarcima i ženama i prilagođena njihovim potrebama.

Društveno-ekonomska istraživanja

20. Klijent će sprovesti društveno-ekonomska istraživanja kako bi dokumentovao nulto stanje okolnosti ljudi pod uticajem projekta, gde projekat može podrazumevati fizičko ili ekonomsko raseljavanje. Takva istraživanja koristiće kombinaciju kvantitativnih i kvalitativnih metoda i biće osmišljena tako da olakšaju dalje praćenje socio-ekonomskih okolnosti lica pod uticajem. Nulto socio-ekonomsko istraživanje će pomoći kod:
- definisanja socio-ekonomskog profila zajednica i ljudi pod uticajem, sa podacima razvrstanim prema polu i starosnoj dobi;
 - identifikovanja izvora prihoda za život koji su pod uticajem projekta i njihov značaj u sveukupnim izvorima prihoda ljudi pod uticajem projekta;
 - identifikovanja režima zakupa zemljišta u oblastima pod uticajem;
 - identifikovanja svih problema povezanih sa rodom koji mogu uticati na proces sticanja zemljišta i raseljavanja; i
 - identifikovanja relevantnih faktora ranjivosti i uspostavljanja liste ranjivih grupa.

Popis, popis imovine pod uticajem i datum preseka

21. Klijent sprovodi popis ljudi pod uticajem sa ciljem: (i) identifikovanja lica koja su pod uticajem projekta i (ii) određivanja ko će imati pravo na naknadu i pomoć. Popis će takođe uzeti u obzir korisnike sezonskih resursa koji možda neće biti prisutni u oblasti projekta u vreme popisa.
22. Klijent će izvršiti popis⁵⁹ imovine pod uticajem, uključujući zemljište, objekte, useve, komunalne sadržaje i prirodne resurse, kako bi se utvrdio osnov za dalju procenu takve imovine.

⁵⁸ „Poboljšanje ili ponovno uspostavljanje sredstava za život“ odnosi se na specifične naknade ili aktivnosti koje imaju za cilj podršku osobama pod uticajem u poboljšanju, ili kao minimum, ponovnom uspostavljanju njihovih životnih uslova, u odnosu na nivo pre raseljavanja.

⁵⁹ „Popis imovine pod uticajem“ treba da sadrži detaljan popis, pripremljen kroz konsultativni, nepristrasan i transparentan proces, da obuhvati prava svih ljudi pod uticajem, uključujući ona zasnovana na običaju ili praksama, sekundarnim pravima kao što su prava pristupa ili korišćenja u svrhe sticanja izvora sredstava za život i zajedničkim pravima.

23. Klijent će utvrditi datum preseka podobnosti⁶⁰ (i) kao što je predviđeno važećim zakonodavstvom; ili (ii) korišćenjem datuma završetka popisa ili popisa imovine pod uticajem (koji god da je poslednji). Klijent će obavestiti lica pod uticajem o datumu preseka. Informacije u vezi sa datumom preseka biće dobro dokumentovane i podeljene na celom području projekta, u redovnim intervalima, u pisanoj i nepisanoj formi (kako je prigodno) i na relevantnim lokalnim jezicima. Ovo će uključivati upozorenja da osobe koje se nastane u oblasti projekta nakon datuma preseka mogu biti predmet uklanjanja. Od klijenta se ne traži da nadoknadi ili pomogne oportunističkim doseljenicima koji zadiru u oblast projekta nakon datuma preseka.
24. Datum preseka podobnosti važi ili: (i) u periodu predviđenom nacionalnim zakonima; ili (ii) razuman vremenski period od datuma popisa ili popisa imovina pod uticajem. U slučaju da prođe duži vremenski period između datuma preseka i pružanja naknade za zemljište pod uticajem od strane klijenta, popis, popis imovine pod uticajem i procenjene vrednosti se ažuriraju.

Procena zemljišta i imovine pod uticajem

25. Procena će biti u vrednosti pune zamene i definisaće je kvalifikovani procenitelji. Metodologija procene za utvrđivanje troškova zamene biće dokumentovana i uključena u relevantna dokumenta o planiranju raseljavanja. Da bi se obezbedila naknada u vrednosti zamene, planirane stope naknada mogu zahtevati ažuriranje, u onim oblastima projekta u kojima je inflacija visoka ili je vremenski period između obračuna stope naknada i isplate naknada dugačak.

Klasifikacija nosioca prava

26. Lica pod uticajem mogu biti klasifikovana na sledeće načine:
- (i) lica koja imaju formalna zakonska prava na zemljište (uključujući običajna i tradicionalna prava priznata po nacionalnim zakonima) ili imovinu;
 - (ii) lica koja nemaju formalno zakonsko pravo na zemljište ili imovinu u vreme popisa, ali koja imaju pravo na zemljište ili imovinu koja je priznata ili prepoznatljiva po nacionalnim zakonima; ili
 - (iii) lica koja nemaju prepoznatljivo zakonsko pravo ili ne polažu pravo na zemljište ili imovinu koju zauzimaju ili koriste.

Naknada i pogodnosti za lica pod uticajem

27. Tamo gde se ne može izbeći oduzimanje zemljišta ili ograničenja korišćenja zemljišta, druge imovine i prirodnih resursa (bilo trajnih ili privremenih) klijent će ponuditi naknadu⁶¹ licima pod uticajem u vrednosti pune zamene, kao i druge vrste pomoći koje mogu biti neophodne kako bi im se pomoglo da poboljšaju ili bar ponovo uspostave uslove i steknu sredstva za život, što podleže odredbama ovog UR-a.
28. Klijent će pružiti pomoć za raseljavanje⁶² svim fizički raseljenim licima i pomoć za poboljšanje ili ponovo uspostavljanje životnih uslova ekonomski raseljenim licima, bez obzira na gore navedene kategorije nosioca prava. Pored toga, obaveze klijenta koje se odnose na naknadu su sledeće za svaku od tri kategorije opisane u stavu 26:

- Kategorija (i) Obezbediti naknadu (u robi ili novčano) za njihovu imovinu⁶³ i druga sredstva po punoj ceni zamene.
- Kategorija (ii) Obezbediti pravnu podršku licima pod uticajem da dobiju priznanje svog zahteva za nadoknadu zemljišta kako bi im se dodatno obezbedila nadoknada za njihovu imovinu koju zakonski zauzimaju po punoj ceni zamene, kao i sredstva da pokriju troškove ovog procesa priznavanja.
- Kategorija (iii) Obezbeđivanje nadoknade za sve strukture ili objekte na zemljištu (uključujući useve i drveće), gubitak izvora prihoda i drugih sredstava za život

29. Standardi za određivanje naknade za kategorije zemljišta i osnovnih sredstava biće transparentni i dosledno će se primenjenivati. Stope naknade mogu biti podložne izmenama naviše, u slučajevima kada se primenjuju strategije pregovaranja. U svim slučajevima, biće dokumentovan jasan osnov za obračun naknade, a naknada isplaćena u skladu sa transparentnim procedurama.
30. Naknada će biti obezbeđena pre raseljavanja ili uvođenja ograničenja pristupa zemljištu ili imovini. U slučajevima kada su ponovljeni napor da se kontaktiraju odsutni vlasnici neuspeli, kada su lica pod uticajem projekta odbila pravične ponude za naknadu, ili u slučajevima kada postoje suprotstavljena potraživanja za vlasništvom nad zemljištem ili imovinom koja podležu dugotrajnom zakonskom postupku, klijent može da uplati sredstva za naknadu koja su određena planom raseljavanja na kamatni račun i da nastavi sa projektnim aktivnostima u skladu sa nacionalnim zakonom. Naknada će podobnim licima biti dostupna odmah po rešavanju pravnih pitanja.
31. Tamo gde su izvori sredstava za život raseljenih lica zasnovana na zemljištu⁶⁴ ili gde je zemljište u kolektivnom vlasništvu, klijent će ponuditi naknadu u vidu zemljišta, osim ako se ne dokaže da je to neizvodljivo ili neprihvatljivo licima pod uticajem.
32. Isplata novčane naknade za izgubljeno zemljište ili imovinu po punim troškovima zamene umesto u naturi može biti prikladna gde: (i) sredstva za život nisu zasnovana na zemljištu; (ii) sredstva za život jesu zasnovana na zemljištu, ali zemljište koje je pod uticajem projekta predstavlja mali deo ukupne imovine i preostali deo zemljišta je ekonomski održiv; ili (iii) gde postoje aktivna tržišta za zemljište, stambene objekte i radnu snagu, i raseljena lica koriste takva tržišta, a ponuda zemljišta i stambenih objekata je adekvatna.
33. U slučajevima kada lica pod uticajem odbiju ponude za naknadu koje ispunjavaju uslove ovog UR-a i kao rezultat toga biva pokrenut proces eksproprijacije ili druga zakonska procedura, klijent će istražiti mogućnosti za saradnju sa odgovornim državnim organom kako bi ishod bio u skladu sa ovim UR-om, uključujući naknadu u punim troškovima zamene, pomoć pri preseljenju, kao i pomoć prilikom poboljšanja ili ponovnog uspostavljanja sredstava za život.

⁶⁰ Uključuje definiciju raseljenih lica i kriterijume za utvrđivanje njihove podobnosti za nadoknadu i drugu pomoć pri raseljavanju, uključujući relevantne datume preseka.

⁶¹ „Kompensacija“ se odnosi na plaćanje u gotovini ili u vrsti za gubitak zemljišta, drugih sredstava ili prirodnih resursa i pristup tome, koji se stiču ili utiču na projekat.

⁶² „Pomoć pri raseljavanju“ odnosi se na tehničku i finansijsku pomoć koja se pruža raseljenim licima, pored naknade za podršku njihovim naporima u raseljavanje u novi dom i ponovno uspostavljanje životnih uslova

⁶³ „Imovina“ se odnosi na zgradu, zemljište ili oboje zajedno, uključujući sva osnovna sredstva povezana sa zemljištem kao što su drveće i pomoćni objekti.

⁶⁴ „Sredstva za život zasnovana na zemljištu“ odnose se na aktivnosti kao što su ubiranje plodova i ispaša stoke, kao i na korišćenje prirodnih resursa.

34. U situacijama kada su zajednice starosedeoca pod uticajem projekta, klijent treba da ispuni primenjive zahteve ovog UR-a, kao i UR7.

Dobrovoljne donacije zemljišta

35. U određenim okolnostima može biti predloženo da se deo ili celokupno zemljište potrebno za projekat donira na dobrovoljnoj bazi, bez isplate pune naknade. Uz uslov prethodnog odobrenja Banke, ovo može biti prihvatljivo ukoliko klijent pokaže da su svi sledeći zahtevi ispunjeni:

- potencijalni donator ili donatori su na odgovarajući način informisani i konsultovani o projektu i izborima koji su im dostupni;
- potencijalni donator ili donatori su u pisanoj formi potvrdili svoju spremnost da doniraju zemljište;
- ne koristi se prinuda, zastrašivanje ili podmićivanje;
- zemljište koje se donira neće smanjiti trenutni kvalitet života donatora i neće uticati na izvore sredstava za život;
- nema raseljavanja domaćinstava;
- očekuje se da će donatori imati direktnu korist od projekta;
- za zajednicu ili zemljište u zajedničkom vlasništvu, donacija se može prihvatiti samo uz saglasnost svih pojedinaca koji koriste ili zauzimaju zemljište; i
- klijent će voditi transparentnu evidenciju svih sprovedenih konsultacija i dogovora.

Gubitak javnih sadržaja, komunalne infrastrukture i javnih pogodnosti

36. Kada projekat podrazumeva gubitak javnih sadržaja, komunalne infrastrukture ili javnih pogodnosti, ili pristup njima, klijent će ih zameniti kako bi obezbedio bolji ili sličan nivo usluga, uz konsultacije sa zajednicom pod uticajem⁶⁵ i relevantnim vladinim akterima, kako bi se identifikovale i dogovorile odgovarajuće zamene.

Angažovanje zainteresovanih strana

37. Klijent će organizovati smislene konsultacije sa licima i zajednicama pod uticajem, uključujući zajednice u koja se lica pod uticajem raseljavaju⁶⁶, tokom čitavog procesa planiranja i implementacije procesa raseljavanja, u skladu sa principima i procesima navedenim u UR 10, što će biti podržano objavljivanjem relevantnih informacija, na sledeći način:
- relevantne informacije se objavljuju i smislene konsultacije se organizuju sa licima i zajednicama pod uticajem tokom razmatranja alternativnih projektnih rešenja;
 - raseljavanje i poboljšanje ili ponovno uspostavljanje sredstava za život podrazumevaju više mogućnosti koje su date na raspolaganje licima i zajednicama i pod uticajem;
 - smislene konsultacije se odvijaju tokom procesa planiranja, implementacije, praćenja i ocene procesa

sticanja zemljišta i raseljavanja, kao i tokom faze sprovođenja mera za poboljšanje ili ponovno uspostavljanje sredstava za život;

- dodatne odredbe se primenjuju na konsultacije sa starosedelačkim stanovništvom pod uticajem raseljavanja, u skladu sa UR 7;
 - konsultacije sprovedene tokom faze planiranja sa svim relevantnim grupama i zainteresovanim stranama, uključujući muškarce i žene i ranjive grupe, su dokumentovane u planu raseljavanja, kako zahteva ovaj UR;
 - konsultacije sprovedene tokom faze implementacije i praćenja su dokumentovane.
38. Prilikom planiranja aktivnosti, klijent će obezbediti da su sve grupe, uključujući i ranjive, informisane i upoznate sa svojim pravima, mogućnostima i naknadama.
39. Klijent će podržati proces konsultacija i angažovanja zainteresovanih strana pripremom jasne, praktične i tačne dokumentacije, vodeći računa o kulturološkom aspektu i da ista bude prilagođena širokom spektru lica pod uticajem.

Žalbeni mehanizam

40. Klijent će uspostaviti efikasan žalbeni mehanizam u što ranijoj fazi procesa sticanja zemljišta i raseljavanja, a najkasnije pre sprovođenja popisa, kako bi se blagovremeno otklonili specifični prigovori i zabrinutosti u pogledu naknada, raseljavanja ili mera koje će biti ponuđene za ponovno uspostavljanje sredstava za život raseljenim licima (ili drugim zainteresovanim stranama). Žalbeni mehanizam će biti u skladu sa ciljevima i principima koji se odnose na upravljanje žalbama sadržanim u UR 10. Uključivaće mehanizam predviđen da reši sporove na nepristrasan način. Rezultati postignuti žalbenim mehanizmom (uključujući i broj primljenih, rešenih i nerešenih žalbi) biće prikazani u izveštajima za praćenje projekta.

Planiranje i implementacija

41. Da bi otklonio rizike i uticaje identifikovane u proceni uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte, klijent će pripremiti plan raseljavanja srazmeran rizicima i uticajima povezanim sa projektom:
- (i) za projekte sa manjim obimom sticanja zemljišta ili ograničenjima u korišćenju zemljišta, čiji rezultat neće biti značajnog uticaja na sredstva za život, plan će definisati kriterijume podobnosti za lica pod uticajem, utvrditi procedure i standarde za naknadu i uključiti aranžmane za konsultacije, praćenje i rešavanje žalbi;
 - (ii) za projekte koji uzrokuju fizičko raseljavanje, planom će biti određene dodatne mere relevantne za lica pod uticajem raseljavanja;
 - (iii) za projekte koji uključuju ekonomsko raseljavanje sa značajnim uticajima na sredstva za život ili sticanje prihoda, plan će odrediti dodatne mere koje se odnose na poboljšanje ili ponovno uspostavljanje sredstava za život; i
 - (iv) za projekte koji mogu da dovedu do promena u korišćenju zemljišta koji ograničavaju pristup resursima u okviru zakonski određenih parkova ili

⁶⁵ „Zajednica pod uticajem“ odnosi se na zajednicu pod uticajem projekta, kako je definisano pod UR 1 i čiji članovi doživljavaju fizičko ili ekonomsko raseljavanje. Zajednicama pod uticajem se smatraju i one u koja se lica pod uticajem raseljavaju.

⁶⁶ „Zajednice u koja se lica pod uticajem raseljavaju“ se odnose na zajednice u ili oko oblasti u koje će lica pod uticajem projekta biti raseljena.

zaštićenih područja ili drugoj zajedničkoj imovini i resursima na koje se lokalno stanovništvo oslanja kao izvor sredstava za život, planom će se uspostaviti inkluzivan proces za utvrđivanje odgovarajućih ograničenja upotrebe i određivanje mera ublažavanja, kako bi se otklonili nepovoljni uticaji na sredstva za život, koji mogu biti rezultat takvih ograničenja.

42. Izrađuje se plan raseljavanja, u slučajevima kada se stepen uticaja povezanih sa sticanjem zemljišta može utvrditi u vreme procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte, plan raseljavanja će biti dostavljen Banci. Plan će se zasnivati na jasnim i pouzdanim informacijama o: (i) predloženom projektu i njegovim mogućim uticajima na raseljena lica i druge grupe pod nepovoljnim uticajem; (ii) matrici prava koja definiše pravo na naknadu (bilo novčanu ili u naturi) za svaku kategoriju gubitka i svaku grupu lica pod uticajem; (iii) odgovarajućim i izvodljivim merama ublažavanja za sve identifikovane uticaje; i (iv) pravnim i institucionalnim aranžmanima potrebnim za efikasnu primenu mera raseljavanja; i (v) budžetu posebno namenjenom za raseljavanje, koji je srazmeran merama za ublažavanje.
43. U posebnim slučajevima i uz saglasnost Banke, okvir za raseljavanje može biti prihvatljiv kao prvi korak ka izradi plana raseljavanja, samo ukoliko postoji jasno identifikovan i ubedljiv razlog vezan za fazu razvoja projekta, a koji sprečava izradu potpunog plana raseljavanja. Okvir za raseljavanje priprema klijent gde je priroda ili veličina uticaja povezanih sa sticanjem zemljišta nepoznata zbog faze razvoja projekta, i iz tog razloga se ne može sprovesti detaljan popis lica pod uticajem i njihove imovine. Svrha okvira raseljavanja je da se razjasne principi raseljavanja i način na koji će raseljavanje biti sprovedeno. Kada komponente projekta budu definisane u dovoljnoj meri, detaljan plan raseljavanja srazmeran mogućim rizicima i uticajima biće pripremljen u skladu sa zahtevima ovog UR-a na osnovu okvira za raseljavanje.
44. Dokumenta o planiranju raseljavanja biće integrisana u sistem upravljanja životnom sredinom i društvenim aspektima koje zahteva UR 1. Za projekte kategorije A, ona će biti predata u sklopu ESIA-e koja se zahteva u UR-u 1 i objavljena u skladu sa istim procesom revizije i angažovanja i u istom vremenskom okviru, kako je utvrđeno u UR-u 10. Tamo gde je stepen uticaja raseljavanja značajan, Banka može zahtevati objavljivanje dokumenata o planiranju raseljavanja i za projekte B kategorije. Poverljive informacije koje se odnose na pojedince i budžete za naknadu, biće uklonjene iz dokumenata o planiranju raseljavanja koja su namenjena javnom objavljivanju.

Organizacioni kapaciteti i posvećenost

45. Klijent će sprovesti zahteve iz UR 1 na aktivnosti sticanja zemljišta i raseljavanja, kada su primenjivi, a posebno će uspostaviti, održavati i prema potrebi jačati organizacionu strukturu koja definiše uloge, odgovornosti i ovlašćenja u procesu sticanja zemljišta i raseljavanja, u skladu sa ovim UR-om. Klijent će imenovati posebno osoblje, uključujući predstavnike rukovodstva, sa jasno definisanim odgovornostima i ovlašćenjima u aktivnostima planiranja i sprovođenja procesa sticanja zemljišta i raseljavanja. Klijent će kontinuirano pružati adekvatnu podršku i ljudske i finansijske resurse, kako bi se na efektivan i konstantan način osiguralo izvršenje preuzetih obaveza u pogledu sticanja zemljišta i raseljavanja.

Projekti u privatnom sektoru gde sticanjem zemljišta i raseljavanjem upravlja vlada

46. Sticanje zemljišta i raseljavanje mogu uključivati odgovornosti vlade čak i tamo gde je projekat u privatnom vlasništvu. U takvim slučajevima, klijent će: (i) se angažovati sa odgovornim vladinim organima u ranoj fazi razvojnog procesa projekta, sa ciljem pronalaženja načina i sredstava za postizanje usaglašenosti sa ovim UR-om; (ii) nastojati da igra aktivnu ulogu u planiranju, implementaciji i praćenju aktivnosti u vezi sa sticanjem zemljišta i raseljavanjem; i (iii) saradivati sa odgovornim vladinim organima, u meri u kojoj je to dozvoljeno u datom vladinom organu, kako bi ispunili uslovi ovog UR-a. Pored toga, gde su vladini kapaciteti ograničeni, klijent će podržati napore vlade u procesima sticanja zemljišta i raseljavanja.
47. Klijent je odgovoran za identifikovanje neusaglašenosti između lokalnog zakonodavstva i prakse vlade sa jedne strane i zahteva ovog UR-a sa druge strane (u stopama naknade, prihvatanju prava neformalnih korisnika, ili procesu konsultacija i objavljivanja). Kada se identifikuju neusaglašenosti, klijent će preuzeti odgovornost za njihovo premošćivanje na način koji je prihvatljiv za vladu i Banku.
48. Klijent će pripremiti plan raseljavanja ili okvir za raseljavanje kako bi se dopunila dokumenta prpremljena od strane odgovornog vladinog organa, ukoliko je to potrebno da bi se ispunili zahtevi ovog UR-a. Klijent će u ovaj plan uključiti: (i) opis prava raseljenih lica koja su garantovana važećim zakonima i propisima; (ii) predložene mere za premošćivanje bilo kakvih neusaglašenosti između takvih prava i zahteva ovog UR-a; i (iii) finansijske i implimentacione odgovornosti vladinih organa i/ ili klijenta u izvršenju ovog plana.

Praćenje i procena

49. Klijent će uspostaviti procedure za praćenja i procenu sprovođenja plana raseljavanja i preduzeti korektivne radnje tokom implementacije, ako je to neophodno za ostvarivanja ciljeva ovog UR-a. Praćenje procesa sticanja zemljišta, raseljavanja i procesa poboljšanja ili ponovnog uspostavljanja sredstava za život, sprovodi se u skladu sa UR 1 i podrazumeva učešće ključnih zainteresovanih strana, uključujući zajednice pod uticajem.
28. Obim aktivnosti praćenja biće proporcionalan rizicima i uticajima projekta. Za sve projekte sa značajnim uticajem raseljavanja, klijent će angažovati kompetentne stručnjake za raseljavanje, sa ciljem nadgledanja sprovođenja planova raseljavanja, osmišljavanja korektivnih radnji po potrebi, pružanja saveta o usaglašenosti sa ovim UR-om i izrade periodičnih izveštaja internog praćenja. Ovi izveštaji o praćenju uključuju napredak u odnosu na ključne indikatore učinka navedene u planu raseljavanja i biće dostavljani Banci u sklopu periodičnih izveštaja o životnoj sredini i društvenim aspektima koje zahteva UR 1.
50. Dostavljanje izveštaja o praćenju projekta Banci je odgovornost klijenta, čak i tamo gde proces sticanja zemljišta i raseljavanja sprovodi treća strana, kao što je vlada.

51. Klijent će obezbediti da se sprovođenje plana raseljavanja verifikuje kroz podnošenje izveštaja o sprovedenom procesu sticanja zemljišta i raseljavanja⁶⁷ i njegovim odobravanjem od strane Banke po završetku svih aktivnosti.
52. Tamo gde je stepen uticaja raseljavanja značajan, Banka pored internog praćenja može zahtevati i jedno ili oba od sledećeg:
- periodične eksterne revizije⁶⁸ onoliko često i u skladu sa uslovima koji će biti utvrđeni u planu raseljavanja i u dogovoru sa Bankom; i/ili
 - eksternu reviziju o završetku procesa sticanja zemljišta i raseljavanja⁶⁹, kako bi se utvrdilo da su ispunjeni zahtevi iz ovog UR-a i odredbe iz plana raseljavanja, posebno one koji se odnose na poboljšanje ili zamenu stambenog prostora ili sredstava za život. Plan raseljavanja treba da sadrži vremenski okvir i obim, i indikatore za ocenjivanje stepena uspešnosti u završnoj reviziji. Završnu reviziju će sprovesti kompetentni stručnjaci za raseljavanje, nakon što su sprovedene mere za poboljšanje ili ponovno uspostavljanje sredstava za život, kako se njihovi ishodi mogu oceniti. Završni izveštaj revizije će identifikovati potrebne korektivne radnje ukoliko budu utvrđene neusaglašenosti, i sadržaće korektivni akcioni plan, ukoliko to bude potrebno.
53. Od klijenta se može zahtevati da objavi izveštaje eksterne revizije (uključujući izveštaje o pregledu usaglašenosti i završni izveštaj revizije) kada je stepen uticaja raseljavanja značajan.

Pomoć pri fizičkom izmeštanju i raseljavanju

54. U slučajevima kada se fizičko izmeštanje ne može izbeći kroz projektno rešenje, klijent će izraditi plan raseljavanja koji pokriva, u najmanju ruku, primenljive zahteve ovog UR-a bez obzira na broj ljudi pod uticajem. Plan će biti osmišljen tako da se ublaže negativni uticaji raseljavanja i, kao što je garantovano, identifikuju mogućnosti za unapređenje. Plan će uključivati budžet za raseljavanje, kao i vremenski okvir i uspostaviti prava svih kategorija lica pod uticajem (uključujući zajednice u koja se lica pod uticajem raseljavaju). Plan će uključivati aranžmane za praćenje delotvornosti procesa fizičkog raseljavanja i mera za obnavljanje i ponovno uspostavljanje sredstava za život tokom njihove implementacije, kao i procenu procesa kada se implementacija završi. Posebna pažnja biće posvećena rodnim aspektima i potrebama ranjivih grupa. Klijent će dokumentovati sve transakcije za sticanje prava na zemljište, obezbeđivanje naknade i drugih vrsta pomoć u vezi sa aktivnostima raseljavanja.

55. Klijent će raseljenim licima ponuditi izbor između zamenske imovine jednake ili veće vrednosti uz sigurna prava na posed, jednaki ili bolji karakteristika, kao i prednostima u pogledu lokacije, ili novčane naknade po ceni zamene, ako se pokaže da opcija zamenske imovine nije moguća ili nije prihvaćena od strane lica pod uticajem. Zamenski objekti (uključujući stambene) i/ili novčana naknade biće dostupni pre raseljavanja. Lokacije za raseljavanja lica sa invaliditetom treba da pruže adekvatan stambeni prostor, istog ili boljeg kvaliteta od prvobitnog, bolje uslove života i pristup uslugama koje su, kao minimum, jednake onim pre raseljavanja, kao i održive i isplative mogućnosti za unapređenje sredstava za život. Troškove selidbe i ponovnog uspostavljanja komunalnih usluga u novim domovima snosi klijent.
56. Klijent će unapred, u razumnom roku i uz konsultacije, obavestiti lica koja će biti fizički raseljena o vremenskom okviru za sprovođenje procesa, uzimajući u obzir moguće uticaje na poljoprivredne i školske kalendare, pored ostalih faktora.
57. Klijent će identifikovati i proceniti potencijalne nepovoljne uticaje na zajednice u koja se lica pod uticajem raseljavaju, a na koje bi proces raseljavanja mogao da utiče. Mere ublažavanja koje su donete u dogovoru sa zajednicama u koja se lica pod uticajem raseljavaju biće uključene u plan raseljavanja.
58. U slučajevima kada klijent sprovodi razvoj lokacija za raseljavanje i rekonstrukciju stambenih jedinica i drugih objekata pod uticajem, primenjuju se svi Uslovi za Realizaciju.
59. Klijent će pružiti pomoć prilikom raseljavanja koja će biti prilagođena potrebama svake grupe lica pod uticajem, pri čemu će se posebna pažnja posvetiti potrebama ranjivih grupa.

Ekonomsko raseljavanje i poboljšanje ili ponovno uspostavljanje sredstava za život

60. U slučajevima kada projekat utiče na sredstva za život ili izvore prihoda, klijent će planirati mere za njihovo poboljšanje ili, kao minimum, ponovno uspostavljanje sredstava za život i izvora prihoda lica pod uticajem. Planom se utvrđuju prava lica i/ili zajednica pod uticajem, a posebno će se obratiti pažnja na rodne aspekte i potrebe ranjivih grupa, i učiniti da se ova prava obezbede na transparentan, dosledan i pravedan način. Plan će uključivati aranžmane za praćenje delotvornosti mera za poboljšanje sredstava za život tokom njihove implementacije, kao i procenu kada se implementacija završi. Ublažavanje uticaja ekonomskog raseljavanja smatra se potpunim kada se revizijom završetka zaključuje da su lica ili zajednice pod uticajem dobile svu pomoć za koju ispunjavaju uslove i pružena im je adekvatna mogućnost da ponovo uspostave svoja sredstva za život.

⁶⁷ „Izveštaj o sprovedenom procesu sticanja zemljišta i raseljavanja“ odnosi se na izveštaj koji se priprema po završetku aktivnosti sticanja zemljišta, raseljavanja i ponovnog uspostavljanja sredstava za život, koji obuhvata: rezime uticaja projekta (i fizičko i ekonomsko raseljavanje) i principe koji usmeravaju plan raseljavanja; opis nastojanja da se raseljavanje izbegne i svede na najmanju moguću meru; informacije o konsultacijama i njihovim ishodima, uključujući način na koji su uticale na definisanje prava i druge elemente sticanja zemljišta, raseljavanja i aktivnosti ponovnog uspostavljanja sredstava za život; opis procesa isplate naknada; opis svih problema na koje se naišlo i kako su rešeni; rezime primljenih žalbi i kako su rešene, uključujući listu pritužbi i sudskih predmeta koji su nerešeni na dan podnošenja izveštaja; opis resursa mobilisanih za planiranje i sprovođenje aktivnosti sticanja zemljišta, raseljavanja i ponovnog uspostavljanja sredstava za život.

⁶⁸ „Periodične eksterne revizije“ se odnose na periodične eksterne preglede aktivnosti sticanja zemljišta i raseljavanja koje se preduzimaju tokom planiranja i sprovođenja ovih aktivnosti, kako bi se utvrdilo da li su ispunjeni zahtevi iz ovog UR-a i odredbe plana raseljavanja. One će uključivati preporuke za ispravljanje uočenih neusaglašenosti.

⁶⁹ „Revizija o završetku procesa“ odnosi se na eksternu reviziju aktivnosti sticanja zemljišta i raseljavanja koja se sprovodi nakon završetka aktivnosti definisanih planom raseljavanja, radi utvrđivanja da li su ispunjeni zahtevi u ovom UR-u i odredbe plana raseljavanja, posebno one koje se odnose na poboljšanje ili ponovno uspostavljanje sredstava za život.

61. Uticaji na prihode ili sredstva za život koji nisu direktna posledica sticanja zemljišta ili ograničenja korišćenja zemljišta, biće identifikovani kao deo procesa procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte u skladu sa zahtevima iz UR 1. Mere naknade i ponovnog uspostavljanja sredstava za život za takve uticaje biće sprovedene u skladu sa principima ovog UR-a.
62. U zavisnosti od vrste uticaja, i da li se radi o poboljšanju ili ponovnom uspostavljanju sredstava za život, mere će obuhvatiti sledeće:
- kada sticanje zemljišta, odnosno ograničenja u korišćenju zemljišta⁷⁰, imaju uticaj na poslovne aktivnosti, obezbeđivanje naknade vlasniku preduzeća pod uticajem ili njegovom operateru za: (i) troškove ponovnog uspostavljanja aktivnosti na drugom mestu; (ii) izgubljeni neto prihod tokom prelaznog perioda⁷¹; i (iii) troškove prenosa i ponovnog uspostavljanja postrojenja, mehanizacije ili druge opreme, kako je primenljivo;
 - u slučajevima kada projekat utiče na lica koja imaju zakonska prava na zemljište koja su priznata ili prepoznatljiva po nacionalnom zakonu, obezbeđivanje zamenskog zemljišta ili imovine jednake ili veće vrednosti ili, ako je potrebno, novčane naknade u odgovarajućem iznosu;
 - ekonomski raseljena lica koja nemaju zakonska prava na posed zemljišta, primiće naknadu za izgubljenu imovinu koja nije zemljište (kao što su usevi, infrastruktura za navodnjavanje i druga poboljšanja zemljišta), po ceni zamene. Pored toga, klijent će pružiti pomoć umesto naknade za zemljište, dovoljnu da se takvim licima pruži prilika da ponovo uspostave život na drugom mestu;
 - u slučajevima kada su pod uticajem prirodni resursi koje koriste lokalne zajednice, biće pokrenute inicijative koje pospešuju produktivnost preostalih resursa kojima zajednice i dalje imaju pristup i pružena novčana naknada ili naknada u naturi za gubitak pristupa ili obezbeđen pristup alternativnim izvorima izgubljenog resursa;
 - pružanje dodatne ciljane pomoći i mogućnosti da se, kao minimum, ponovo uspostave ili tamo gde je moguće poboljšaju, njihov nivo prihoda, obim proizvodnje i životni standard. U slučaju preduzeća koja doživljavaju privremene gubitke ili moraju da se zatvore kao rezultat raseljavanja vezanog za projekat, i vlasnik preduzeća i zaposleni koji gube platu ili zaposlenje imaju pravo na takvu pomoć;
 - pružanje podrške tokom prelaznog perioda ekonomski raseljenim licima, po potrebi, na osnovu razumne procene vremena neophodnog da ponovo počnu da zarađuju, povrate obim proizvodnje i životni standard; i
 - pružanje raseljenim licima i zajednicama mogućnosti da iskoriste pogodnosti za razvoj koje proizilaze iz projekta.

⁷⁰ "Preduzeća" obuhvataju prodavnice, restorane, uslužne delatnosti, proizvodne pogone i druga preduzeća, bez obzira na veličinu i da li su licencirana ili rade bez dozvole.

⁷¹ "Prelazni period" odnosi se na period između raseljavanja i vremena ponovnog uspostavljanja sredstava za život.

EBRD Uslov za realizaciju 6: Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje da su očuvanje biodiverziteta⁷² i održivo upravljanje živim prirodnim resursima⁷³ ključni aspekti održivosti životne sredine i društvenih aspekata.
2. Ovaj UR prepoznaje značaj održavanja osnovnih ekoloških funkcija staništa⁷⁴, biodiverziteta i usluga ekosistema⁷⁵. Svi ekosistemi podržavaju složenost živih organizama i razlikuju se u smislu bogatstva, obilja i značaja vrsta.
3. Cilj očuvanja biodiverziteta i održivog upravljanja živim resursima mora na najbolji način biti usklađen sa potencijalom za korišćenje višestrukih ekonomskih, društvenih i kulturoloških vrednosti biodiverziteta i živih prirodnih resursa.

Ciljevi

4. Ciljevi ovog UR-a su da:
 - štiti i očuva biodiverzitet preduzimanjem mera predostrožnosti;
 - usvoji hijerarhiju mera za ublažavanje štetnih uticaja u fazi pripreme i realizacije projekta, sa ciljem izbegavanja neto gubitka, a tamo gde je to prikladno, ostvarivanje neto dobitka u pogledu biodiverziteta;
 - održava usluge ekosistema; i
 - promoviše dobru međunarodnu praksu u održivom upravljanju i korišćenju živih prirodnih resursa.

Područje primene

5. Ovaj UR se odnosi na sve projekte koje EBRD direktno finansira, kako je utvrđeno u Politici zaštite životne sredine i društvenih aspekata. Klijent će, u sklopu procesa procene životne sredine i društvenih aspekata, identifikovati relevantne zahteve ovog UR-a, i kako će se rešavati i njima upravljati tokom trajanja projekta. Sprovođenje aktivnosti neophodnih za ispunjavanje zahteva ovog UR-a će biti realizovano u okviru klijentovog sistema upravljanja životnom sredinom i društvenim aspektima (ESMS) i planovima upravljanja životnom sredinom i društvenim aspektima za dati projekat (ESMPs), kako bi se napravila takva struktura projekta koja će ispuniti ovaj UR u datom vremenskom roku. Zahtevi vezani za procenu i upravljanje životnom sredinom i društvenim aspektima su navedeni u UR-u 1.

6. Ovaj UR se takođe odnosi i na situacije kada su sredstva za život zajednica pod uticajem, uključujući starosedelačke narode kojima je onemogućen pristup, odnosno korišćenje biodiverziteta, usluga ekosistema ili živih prirodnih resursa, pod uticajem usled projektnih aktivnosti. Moguća pozitivna uloga zajednica pod uticajem projekta, uključujući starosedelačke narode, u očuvanju biodiverziteta i održivom upravljanju živim prirodnim resursima takođe se razmatra u ovom UR-u.

Zahtevi

Očuvanje biodiverziteta

Procena rizika i uticaja

7. Proces procene će okarakterisati nulto stanje u meri koja je srazmerna i specifična očekivanom riziku i značaju uticaja. Procena nultog stanja će uzeti u obzir, ali neće biti ograničena na relevantne rizike po biodiverzitet i usluge ekosistema, obraćajući pažnju na mogućnost gubitka staništa, degradaciju ili fragmentaciju, invazivne strane vrste, prekomernu eksploataciju, migracione koridore, hidrološke promene, čuvanje hranljivih materija i zagađenje, kao i uticaje vezane za klimatske promene i adaptaciju. Prilikom planiranja i sprovođenja procene nultog stanja biodiverziteta, klijent će se voditi relevantnom dobrom međunaordnom praksom i koristiti se pregledom dostupne dokumentacije, konsultacijama sa ekspertima i terenskim posetama. Gde su dodatna istraživanja potrebna kako bi se sa većom sigurnošću utvrdio značaj mogućih uticaja, klijent će sprovesti dodatne studije i/ili praćenja pre nego što se započne sa bilo kakvim projektnim aktivnostima koje mogu izazvati nepovratne posledice.
8. Kroz proces procene, klijent će u ranoj fazi projektnog ciklusa identifikovati i okarakterisati mogućnosti, rizike i uticaje koje bi projekat mogao da ima na biodiverzitet. Obim procene bi trebalo da bude dovoljan kako bi se okarakterisali uticaji, zasnovani na njihovoj verovatnoći, značaju i ozbiljnosti, kao i da odgovori na zabrinutosti zajednica pod mogućim uticajem i drugih zainteresovanih strana, po potrebi. Procena će takođe razmatrati direktne, indirektno i kumulativne uticaje i proceniti delotvornost i izvodljivost mera ublažavanja koje treba primeniti na projekat. Proces procene bi trebalo da sadrži razmatranja o potencijalnim uticajima na sliku predela, sezonska ograničenja i osetljivosti, kao i uticaje na ekološki integritet ovih ekosistema nezavisno od njihovog statusa zaštite i bez obzira na stepen njihovog remećenja ili degradacije.

⁷² U svrhu ovog UR-a, biodiverzitet se definiše u skladu sa Konvencijom o biološkoj raznolikosti kao „varijabilnost među živim organizmima iz svih izvora, uključujući, između ostalog, kopnene, morske i druge vodene ekosisteme i ekološke komplekse čiji su oni deo, uključujući raznolikost unutar vrsta, između vrsta i ekosistema“.

⁷³ „Živi prirodni resursi“ su definisani kao „biljke i životinje koje se uzgajaju za ljudsku ili životinjsku potrošnju i upotrebu, bilo u divljini ili u kultiviranoj sredini. Uključuje sve vrste šumarstva, biogoriva, poljoprivredu, uključujući i jednogodišnje i višegodišnje useve i uzgoj životinjskih vrsta, uključujući stoku; divlju i gajenu ribu, uključujući sve vrste morskih i slatkovodnih organizama, kako kičmenjaka tako i bezkičmenjaka“.

⁷⁴ Staništa se definišu kao kopnena, slatkovodna ili morska geografska jedinica ili vazdušni put koji omogućava opstanak živih organizama i njihovu interakciju sa neživim okruženjem.

⁷⁵ Usluge ekosistema su pogodnosti koje ljudi, uključujući i preduzeća, dobijaju iz ekosistema. Usluge ekosistema se grupišu u četiri vrste: (i) pružanje usluga, a to su proizvodi koje ljudi dobijaju iz ekosistema; (ii) regulisanje usluga, a to su pogodnosti koje ljudi dobijaju regulacijom ekosistemskih procesa; (iii) kulturnološke usluge, koje nisu materijalne koristi, a koje ljudi dobijaju iz ekosistema; i (iv) prateće usluge, što podrazumeva prirodne procese koji održavaju ostale usluge.

9. U skladu sa dobrom međunarodnom praksom, procena će uzeti u obzir: (i) moguće uticaje projekta na usluge ekosistema, uključujući i one koje bi mogle biti pogoršane klimatskim promenama; (ii) upotrebu i zavisnost od usluga ekosistema od strane zajednica i/ili starosedelačkog stanovništva pod mogućim uticajem; i (iii) zavisnost projekta od usluga ekosistema. U slučajevima kada je moguće da će projekat uticati na usluge ekosistema, i gde klijent ima direktnu kontrolu upravljanja ili značajan uticaj, potrebno je izbeći negativne uticaje. Ukoliko ove uticaje nije moguće izbeći, klijent će sprovesti odgovarajuće mere sa ciljem kako bi se sveli na najmanju moguću meru i/ili se stanje biodiverziteta i usluga ekosistema vratilo u prvobitno stanje.
10. Za projekte koji bi mogli imati takve uticaje na starosedelačko stanovništvo i lokalne zajednice, klijent će pružiti mogućnosti za fer i pravedno uživanje pogodnosti koje proističu iz korišćenja živih prirodnih resursa u skladu sa: (i) zahtevima za rešavanje uticaja ekonomskog raseljavanja u UR-u 5; (ii) specifičnim zahtevima koji se odnose na upravljanje potencijalnim rizicima i uticajima na starosedelačko stanovništvo u UR-u 7; i (iii) zahtevima za angažovanje zainteresovanih strana navedenim UR-u 10.

Zaštita i očuvanje biodiverziteta, prioritetne karakteristike biodiverziteta i kritičnih staništa

11. Tamo gde je procena identifikovala moguće uticaje projekta na biodiverzitet, klijent će upravljati ovim rizicima u skladu sa hijerarhijom mera ublažavanja i dobrom međunarodnom praksom. Klijent će usvojiti pristup predostrožnosti i primeniti adaptivne prakse upravljanja, gde se mere za ublažavanje i upravljanje sprovode uzimajući u obzir promene okolnosti i rezultata praćenja projekta tokom trajanja projekta.
12. Bez obzira na gore navedeno, neke oblasti pod uticajem projekta mogu da sadrže „prioritetne karakteristike biodiverziteta“⁷⁶ koje uključuju: (i) ugrožena staništa; (ii) ugrožene vrste; (iii) značajne funkcije biodiverziteta koje su identifikovale različite zainteresovane strane ili vlade; i (iv) ekološke strukture i funkcije potrebne za održavanje prioritetnih karakteristika biodiverziteta opisanih u ovom pasusu.
13. Ukoliko se procenom utvrdi da bi projekat mogao da ima značajne, štetne i nepovratne uticaje na prioritetne funkcije biodiverziteta, klijent ne treba da sprovedi bilo kakve projektne aktivnosti, osim ako:
 - klijent može da pokaže da ne postoje tehničke i ekonomski izvodljive alternative;
 - ako se sprovedu konsultacije sa zainteresovanim stranama u skladu sa UR-om 10;

- projekat je dozvoljen po važećim zakonima vezanim za životnu sredinu, prepoznajući prioritetne karakteristike biodiverziteta; i
- se uspostave odgovarajuće mere ublažavanja uticaja u skladu sa hijerarhijom mera za ublažavanje neželjenih posledica⁷⁷ kako bi se obezbedilo da ne dođe do neto gubitaka, a poželjno je da u dugoročnom periodu dođe do neto dobitaka prioritetnih funkcija biodiverziteta, staništa i funkcija ekosistema, kako bi se dostigli merljivi ishodi očuvanja.

14. Najosetljivije karakteristike biodiverziteta su definisane kao kritična staništa; sastoje se od jednog od sledećeg: (i) visoko ugroženih ili jedinstvenih ekosistema; (ii) staništa od velikog značaja za ugrožene ili kritične vrste⁷⁸; (iii) staništa od velikog značaja za endemske ili geografski ograničene vrste; (iv) staništa koja podržavaju globalno značajne migratorne ili kongregatorne vrste; ili (v) oblasti povezane sa ključnim evolucionim procesima.
15. Kritično stanište neće biti dodatno fragmentirano, konvertovano ili degradirano do mere da je njegov značaj u smislu ekološkog integriteta ili značaja biodiverziteta ugrožen. Shodno tome, u oblastima kritičnog staništa klijent neće sprovoditi nikakve projektne aktivnosti ukoliko nisu ispunjeni sledeći uslovi:
 - ne postoje druge održive alternative unutar regiona za razvoj projekta u staništima u kojima je biodiverzitet manje vrednosti;
 - sprovedene su konsultacije sa zainteresovanim stranama u skladu sa UR-om 10;
 - projekat je dozvoljen po važećim zakonima vezanim za životnu sredinu, prepoznajući prioritetne karakteristike biodiverziteta;
 - projekat ne dovodi do merljivih nepovoljnih uticaja⁷⁹ na one funkcije biodiverziteta zbog kojih je stanište proglašeno kritičnim, kako je navedeno u stavu 14;
 - projekat je osmišljen tako da donese neto dobiti⁸⁰ za kritična staništa na koje projekat utiče;

⁷⁶ Prioritetne funkcije biodiverziteta su podskup biodiverziteta koji je nezamenljiv ili ranjiv, ali na nižem nivou prioriteta od kritičnih staništa (kao što je definisano u paragrafu 13).

⁷⁷ „Bez neto gubitaka“ se definiše kao tačka u kojoj su gubici biodiverziteta vezani za projekat izbalansirani dobitcima koji su rezultat mera preduzetih da se ovi uticaji izbegnu i svedu na minimum i preduzmu restauracije na terenu i nadoknade značajni preostali uticaji na odgovarajućoj geografskoj skali, ukoliko ih ima.

⁷⁸ Kao što je navedeno na Crvenoj listi ugroženih vrsta Međunarodne unije za očuvanje prirode (International Union for the Conservation of Nature IUCN). Utvrđivanje kritičnog staništa na osnovu drugih spiskova je sledeće: (i) Ako je vrsta na nacionalnom/regionalnom nivou navedena kao kritično ugrožena ili ugrožena, u zemljama koje su se pridržavale smernica Međunarodne unije za očuvanje prirode, određivanje kritičnog staništa biće utvrđivano od projekta do projekta, uz konsultacije sa kompetentnim stručnjacima; i (ii) u slučajevima kada nacionalna ili regionalna kategorizacija navedenih vrsta ne odgovaraju tačno kategorizaciji Međunarodne unije za očuvanje prirode (npr. neke zemlje češće navode vrste kao „zaštićene“ ili „ograničene“), biće sprovedena procena kako bi se utvrdilo obrazloženje i svrha stavljanja na listu. U ovom slučaju, utvrđivanje kritičnog staništa biće zasnovano na takvoj proceni.

⁷⁹ Merljivi nepovoljni uticaji znače da će direktni i indirektni uticaji projekta u oblasti istraživanja ugroziti postojanje bilo koje vrednosti biodiverziteta koja dovodi do toga da staništa bude označeno kao kritično.

⁸⁰ Neto dobiti su dodatni ishodi očuvanja koji se mogu postići za vrednosti biodiverziteta za koje je određeno kritično stanište. Neto dobiti se mogu ostvariti razvojem nadoknade štete biodiverzitetu i/ili, u slučajevima kada klijent može da ispuni zahteve iz stava 14 ovog Uslova za realizaciju, bez nadoknade štete biodiverziteta, klijent bi trebalo da ostvari neto dobitke kroz implementaciju programa koji bi mogli da se sprovedu na licu mesta, kako bi se unapredilo stanište, i zaštitilo i sačuvalo biodiverzitet.

- ne očekuje se da će projekat dovesti do neto smanjenja populacije⁸¹ bilo koje ugrožene ili kritično ugrožene vrste, u razumnom vremenskom periodu⁸²; i
 - detaljan i adekvatno osmišljen, dugoročan program praćenja i procene biodiverziteta, koji ima za cilj procenu statusa kritičnog staništa integrisan je u klijentov program adaptivnog upravljanja.
16. U slučajevima kada je klijent u stanju da ispunio ove zahteve, strategija ublažavanja uticaja projekta biće opisana u planu upravljanja biodiverzitetom ili akcionom planu⁸³ za biodiverzitet, gde god je to prikladno.
 17. Potreba za procenom kritičnih staništa biće identifikovana tokom faze procene uticaja projekta i, gde je relevantno, biće revidirana na kraju procene nultog stanja. Gde je procenjeno da bi projekat mogao nepovoljno da utiče na kritično stanište, klijent će angažovati nezavisne stručnjake da sprovedu procenu mogućih nepovoljnih uticaja na ovo kritično stanište.
 18. Kao poslednje sredstvo, mogu se osmisliti i sprovesti mere nadoknade štete prouzrokovane biodiverzitetu, kako bi se postigli merljivi, dodatni i dugoročni rezultati očuvanja⁸⁴ od kojih se može očekivati da nemaju za rezultat neto gubitak već, po mogućstvu, neto dobitak biodiverziteta. Koncept nadoknade štete biodiverzitetu pridržavaće se principa „slično ili bolje“⁸⁵ i biće sproveden u skladu sa Uslovima za realizaciju Banke i dobrom međunarodnom praksom. Klijent će imati obavezu da imenuje odgovarajuće osoblje i demonstrira dugoročnu tehničku i finansijsku izvodljivost preduzimanja nadoknade štete.
 19. U slučajevima kada su predložene nadoknade štete biodiverziteta odnose na prioritetne funkcije biodiverziteta ili kritična staništa, klijent će razviti strategiju nadoknade štete biodiverziteta ili plan upravljanja nadoknadom štete biodiverziteta, prema potrebi, kako bi se pokazalo da će preostali značajni uticaji projekta na biodiverzitet biti adekvatno ublaženi. U ovakvim slučajevima, klijent će angažovati iskusnog nezavisnog stručnjaka sa znanjem u oblasti izrade i sprovođenja plana nadoknade štete biodiverzitetu.
 20. Ne mogu se nadoknaditi svi preostali nepovoljni uticaji na prioritetne funkcije biodiverziteta i/ili kritično stanište. U takvim slučajevima, klijent će revidirati projektno rešenje, kako bi izbegao potrebu za takvim nadoknadama i ispunio zahteve ovog UR-a.

⁸¹ Neto smanjenje je pojedinačni ili kumulativni gubitak jedinki koji utiču na sposobnost vrste da istraje tokom više generacija ili tokom dužeg vremenskog perioda, na globalnom i/ili regionalnom/ nacionalnom nivou. Obim (globalni i/ili regionalni/nacionalni) mogućeg neto smanjenja određuje se na osnovu liste vrsta na (globalnoj) Crvenoj listi ugroženih vrsta Međunarodne unije za zaštitu prirode i/ili na regionalnim/nacionalnim listama. Za vrste navedene i na (globalnoj) Crvenoj listi ugroženih vrsta Međunarodne unije za zaštitu prirode i na nacionalnim/regionalnim listama, neto smanjenje će biti zasnovano na nacionalnom/regionalnom broju.

⁸² Vremenski okvir u kojem će klijenti pokazati da „nema neto smanjenja“ kritično ugroženih i ugroženih vrsta biće određen od slučaja do slučaja i u konsultacijama sa spoljnim stručnjacima.

⁸³ Akcioni planovi za biodiverzitet (Biodiversity Action Plan - BAP) obično uključuju niz ciljeva, zadataka i mera upravljanja i planirana postignuća za ublažavanje preostalih uticaja, kako bi se izbegao neto gubitak/postigao neto dobitak prioritetnih karakteristika biodiverziteta ili kritičnih staništa. Cilj/ciljevi treba da budu realni i zasnovani na merljivim osnovama. Svaki cilj treba da uključuje niz aktivnosti i sadrži indikatore njihovog ispunjenja i ciljeve koji se prate, kao i odgovornu stranu i vremenski okvir. Akcioni plan za biodiverzitet bi trebalo da bude razvijen u konsultacijama sa relevantnim zainteresovanim stranama, uključujući vladu, spoljne eksperte, lokalne/međunarodne organizacije za očuvanje i zajednice pod uticajem projekta.

Zakonom zaštićene i međunarodno priznate vrednosti oblasti biodiverziteta

21. Tamo gde se projekat odvija unutar ili postoji mogućnost da nepovoljno utiče na oblast koja je zakonom zaštićena⁸⁶, i/ili je međunarodno priznata⁸⁷, ili predložena za takav status od strane nacionalnih vlada, klijent će identifikovati i proceniti moguće uticaje vezane za projekat i primeniti hijerarhiju mera ublažavanja, tako da uticaji projekta neće ugroziti integritet, ciljeve očuvanja i/ili značaj biodiverziteta takve oblasti.
22. Ako se procenom utvrdi da postoji mogućnost da projekat nepovoljno utiče na ciljeve očuvanja i integritet te oblasti, prioritetne funkcije biodiverziteta i/ili kritičnih staništa u zakonom zaštićenim oblastima ili međunarodno priznatim oblastima sa vrednostima u pogledu biodiverziteta, klijent će nastojati da izbegne takve uticaje. Pored toga, klijent će:
 - pokazati da je svaki predloženi razvoj zakonski dozvoljen, što može da podrazumeva da je izvršena specifična procena uticaja na zaštićenu oblast u skladu sa nacionalnim zakonom;
 - postupati na način koji je u skladu sa svim priznatim državnim planovima upravljanja takvim oblastima;
 - konsultovati upravne zaštićenih oblasti, relevantne organe, lokalne zajednice i druge zainteresovane strane o predloženom projektu u skladu sa UR-om 10;
 - sprovodi dodatne programe, prema potrebi, za promovisanje i unapređivanje ciljeva očuvanja zaštićene oblasti.

Invazivne strane vrste

23. Klijent će izbegavati i na proaktivan način sprečavati slučajno ili namerno uvođenje stranih vrsta koje bi mogle imati značajne nepovoljne uticaje na biodiverzitet, i to:
 - klijent neće namerno uvesti strane ili nepoznate vrste u područja koja one inače ne nastanjuju, osim ukoliko se to ne sprovodi u skladu sa zakonodavnim okvirom koji uređuje njihovo uvođenje. Vrste za koje je poznato da su invazivne ne smeju se ni pod kojim okolnostima uvesti u novu sredinu.

⁸⁴ Merljivi ishodi očuvanja biodiverziteta biće demonstrirani na licu mesta (u prirodnim uslovima, a ne u zatočeništvu ili depozitaru) i na odgovarajućem geografskom nivou (npr. na lokalnom, nacionalnom ili regionalnom nivou).

⁸⁵ Princip „slično ili bolje“ znači da bi u većini slučajeva trebalo osmisliti nadoknade štete biodiverziteta kako bi se sačuvala iste vrednosti biodiverziteta na koje projekat utiče (nadoknada „u vrsti“). Međutim, u određenim situacijama, oblasti biodiverziteta na koje bi projekat mogao da utiče možda neće biti ni nacionalni ni lokalni prioritet, a mogu postojati druge oblasti biodiverziteta sa sličnim vrednostima, koje su veći prioritet za očuvanje i održivo korišćenje i koje su pod neposrednom pretnjom ili kojima je potrebna zaštita ili efikasno upravljanje. U tim situacijama, može biti prikladno razmotriti nadoknadu „van vrste“ koja podrazumeva „zamenu za bolje“ (odnosno kada nadoknada usmerena na biodiverzitet višeg prioriteta od onog na koji je projekat uticao).

⁸⁶ Ovaj UR je vođen definicijom Međunarodne unije za zaštitu prirode „Zaštićena oblast“.

⁸⁷ Lokacije identifikovane na osnovu međunarodnih konvencija ili sporazuma, uključujući, ali ne ograničavajući se na, UNESCO-ove lokacije svetske prirodne baštine, rezervate UNESCO-a za čoveka i biosferu i Ramsarsku listu močvara od međunarodnog značaja.

- klijent će identifikovati moguće rizike, uticaje i opcije ublažavanja u vezi sa slučajnim prenosom i pojavom stranih vrsta⁸⁸; i
- kada se strane vrste već nalaze u zemlji ili regionu predloženog projekta, klijent će se potruditi da ne širi strane vrste u oblasti u kojima one već nisu nastanjene.

Održivo upravljanje živim prirodnim resursima

24. Projekti koji podrazumevaju primarnu proizvodnju živih prirodnih resursa, uključujući proizvodnju useva ili uzgoj stoke, prirodne ili plantažne šume, akvakulture ili ribarstva, proizvodnju i upotrebu biomase za energetiku i biogoriva, biće biti u skladu sa svim važećim zahtevima ovog UR-a, pored sledećeg:
- Klijent će upravljati živim prirodnim resursima na nivou projekta kroz primenu nacionalnih zakona, dobre međunarodne prakse i relevantnih standarda EU u oblasti zaštite životne sredine.
 - Gde je prikladno, klijent će usvojiti globalno, regionalno ili nacionalno priznate sertifikacione standarde koji (i) se zasnivaju na procesu konsultacija sa više zainteresovanih strana i (ii) čija akreditacija podleže nezavisnoj verifikaciji ili sertifikaciji preko odgovarajućih akreditovanih tela za takve standarde. U nedostatku relevantnih standarda i/ili sertifikacionih sistema, klijent će se obavezati na primenu odgovarajućih praksi održivog upravljanja specifičnih za industriju u skladu sa dobrom međunarodnom praksom.
 - Gde je to moguće, klijent će koristiti nepošumljeno zemljište ili zemljište čije je prirodno stanje već izmenjeno za projekte poljoprivredne delatnosti, kako bi se sveo na minimum uticaj na biodiverzitet i/ili kritična staništa.
 - Proizvodnja i/ili upotreba vrsta sa invazivnim potencijalom neće se koristiti bez adekvatnih kontrola, kako bi se sprečilo njihovo oslobađanje/širenje izvan proizvodnog područja.
 - Za projekte u oblasti ribarstva⁸⁹ ili akvakulture, klijent će proceniti i svesti na minimum rizik od bekstva stranih vrsta u vodenu sredinu. Klijent će takođe proceniti i svesti na minimum mogućnosti za prenos bolesti i parazita u životnu sredinu.
 - Klijenti koji se bave uzgojem, transportom i klanjem životinja zbog mesa ili drugih proizvoda (npr. Mleka, jaja, vune) će usvojiti i sprovesti nacionalne zakonske odredbe, relevantne standarde EU o dobrobiti životinja i dobru međunarodnu praksu, šta god je strože u tehnici uzgajanja stoke.
 - Da bi smanjila antimikrobna rezistencija (AMR)⁹⁰, klijent će koristiti antibiotike samo na zdravim životinjama koje se koriste za proizvodnju hrane, u

skladu sa relevantnim standardima EU u oblasti životne sredine.

- U zemljama članicama EU, genetski modifikovani organizmi (GMO) ne mogu da se koriste ili pušteni u životnu sredinu bez odobrenja nadležnih organa. U drugim zemljama u kojima EBRD posluje, GMO ne mogu biti korišćeni ili pušteni u životnu sredinu bez studije o proceni rizika, sprovedene u skladu sa relevantnim standardima EU u oblasti životne sredine.

Lanci snabdevanja

25. U okviru procesa procene lanca snabdevanja navedenog u UR-u 1, klijent će identifikovati i proceniti rizike i uticaje na biodiverzitet koji su prouzrokovali njegovi primarni dobavljači⁹¹.
26. Ukoliko se ovom procenom rizika identifikuje da bi prioritete karakteristike biodiverziteta i/ili kritično stanište moglo biti pod nepovoljnim uticajem od strane primarnih dobavljača klijenta, ili ukoliko se takvi rizici beleže u nižim nivoima lanca snabdevanja robom i materijala koji su od suštinskog značaja za osnovne operativne funkcije projekta, klijent će preduzeti odgovarajuće korake da to ispravi u skladu sa dobrom međunarodnom praksom, u vremenskom roku dogovorenom sa EBRD-om.
27. Gde klijent kupuje dobra koja vode poreklo iz prirodnih resursa, uključujući hranu, drvo i vlakna za koja se zna da potiču iz oblasti u kojima postoji rizik od značajne konverzije ili degradacije prioriteta karakteristika biodiverziteta i/ili kritičnih staništa, procena životne sredine i društvenih aspekata klijenta uključivaće procenu sistema i praksi verifikacije koje koriste primarni dobavljači. Klijenti će takođe dati prednost kupovini živih prirodnih resursa koji se proizvode u skladu sa međunarodno priznatim principima i standardima održivog upravljanja, kada su dostupni za proizvod koji se kupuje.
28. Kao minimum, klijent će uspostaviti smernice, procedure i prakse verifikacije koje će:
- identifikovati poreklo snabdevanja i tip staništa izvorne oblasti; i
 - izbegavati nabavke od dobavljača čiji proces rada doprinosi značajnoj konverziji ili degradaciji prioriteta karakteristika biodiverziteta, kritičnih staništa i/ili određenih zaštićenih područja; i
 - obezbediti kontinuirane pregleda svojih primarnih dobavljača;
29. Sposobnost klijenta da u potpunosti odgovori na ove rizike zavisice od nivoa kontrole ili uticaja klijenta na primarne dobavljače.

⁸⁸ U pogledu međunarodne otpreme robe i usluga, ovaj UR se vodi Međunarodnom konvencijom za kontrolu i upravljanje brodskom balastnom vodom i sedimentima (International Convention for the Control and Management of Ship's Ballast Water and Sediments - BWMS). Klijenti koji traže finansije EBRD-a za projekat koji uključuje takve špediterske aktivnosti moraju se pridržavati odgovarajućih obaveza navedenih u okviru ove konvencije.

⁸⁹ Ribolovne aktivnosti nisu nužno ograničene na ulov. Ponovno naseljavanje ili uvođenje različitih vrsta ili populacija, posebno u zatvorenim sredinama kao što su jezera, osiguravaće da nove vrste ne unište ili rasele postojeće lokalne endemske/prirodne riblje vrste.

⁹⁰ Prema Svetskoj organizaciji za zdravlje životinja (World Organisation for Animal Health - OIE), antimikrobni agensi su lekovi koji se koriste za lečenje infekcija, posebno onih bakterijskog porekla. Ovi lekovi su od suštinskog značaja za zaštitu zdravlja ljudi i životinja, kao i dobrobit životinja. Preterana ili neprimerena upotreba može dovesti do pojave otpornih bakterija, koje ne reaguju na lečenje antibioticima. Ovo se obično naziva antimikrobna rezistencija ili AMR.

⁹¹ Pogledati UR 1, fusnotu 22 za definicije primarnih dobavljača i osnovne operativne funkcije projekta.

EBRD Uslov za realizaciju 7: Starosedelačko stanovništvo

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje starosedelačko stanovništvo kao društvene grupe sa identitetima i životima koji se razlikuju od dominantnih grupa u nacionalnim društvima. Spadaju često u najmarginalizovanije i ranjivije segmente stanovništva. Njihov ekonomski, društveni i pravni status može da ograniči njihove kapacitete za odbranu prava na i interes od zemljišta i resursa (kako prirodnih tako i kulturnih). Ovo, u kombinaciji sa njihovom ekonomskom i duhovnom zavisnošću od zemlje i resursa, može ih učiniti posebno podložnim bilo kakvim nepovoljnim uticajima projekata. Ovaj UR takođe prepoznaje da starosedelačko stanovništvo ima jedinstveno znanje i sposobnosti i da mogu biti potencijalni partneri u održivom razvoju, tako što će doprinosti ili imati koristi od planiranja i implementacije aktivnosti vezanih za projekat.
2. Ovaj UR prepoznaje da vlade igraju centralnu ulogu u čuvanju prava starosedelaca. On navodi odgovornost klijenta da proceni potencijal projekta da utiče na starosedelačko stanovništvo, da se na prikladan način angažuje sa starosedelačkim stanovništvom pod uticajem i, pod određenim okolnostima navedenim u ovom UR-u, da dobije njihov svojevolutna, prethodna i informisana saglasnost (free prior and informed consent - FPIC). Ovaj UR takođe navodi obavezu klijenata da saradjuje sa starosedelačkim stanovništvom pod uticajem u planiranju i sprovođenju mera za izbegavanje, smanjenje, ublažavanje i nadoknadu od nepovoljnih uticaja projekta kao i pravedne raspodele koristi koje projekat može da donese.

Ciljevi

3. Ciljevi ovog UR-a su da:
 - obezbedi da projekti u potpunosti poštuju dostojanstvo, prava, težnje, kulture, običajne zakone i izvore prihoda starosedelaca;
 - predvidi i izbegne nepovoljne rizike i uticaje⁹² projekata na živote i izvore prihoda zajednica starosedelaca ili, kada izbegavanje nije izvodljivo, da se umanje, ublaže ili nadoknade takvi uticaji;
 - promovira prednosti i mogućnosti održivog razvoja za starosedelačko stanovništvo na način koji je pristupačan, kulturološki prikladan i inkluzivan za starosedelce, kako muškarce tako i žene;
 - uspostavi i održi tekući odnos sa starosedelačkim stanovništvom pod uticajem projekta tokom celog njegovog životnog ciklusa;
 - obezbedi efikasno učešće starosedelaca u osmišljavanju projektnih aktivnosti ili mera za ublažavanje koje bi potencijalno mogle da utiču na njih pozitivno ili negativno; i

- obezbedi da se sa starosedelačkim stanovništvom dobronamerno pregovara i da se dobije njihova svojevolutna, prethodna i informisana saglasnost u specifičnim okolnostima opisanim u ovom UR-u.

Područje primene

4. U ovom UR-u, termin "starosedelačko stanovništvo" se u tehničkom smislu koristi za upućivanje na društvenu i kulturnu grupu, različitu od dominantnih grupa unutar nacionalnih društava, koja poseduje sve sledeće karakteristike⁹³:
 - da se sami identifikuju kao pripadnici posebne starosedelačke etničke ili kulturne grupe i da je taj identitet priznat od strane drugih članova društva;
 - kolektivnu privrženost posebnim geografskim staništima, korišćenje zemljišta po tradicionalnom ili običajnom pravu koje je u oblasti projekta i prirodnim resursima u ovim staništima i teritorijama;⁹⁴
 - običajne kulturne, ekonomske, društvene ili političke institucije, zakone ili propise koji su odvojeni od onih kod dominantnog društva ili kulture;
 - poseban jezik ili dijalekat koji se često razlikuje od zvaničnog jezika ili dijalekta zemlje ili regiona.
5. Neka grupa, ili članovi grupe, koji vode nomadski život stalno ili sezonski, žive u mešovitim ili urbanim zajednicama i/ili zemlju svog porekla samo sezonski posećuju takođe može biti prisilno izmeštena. Niti njihov sadašnji način života niti prisilno izmeštanje ne utiču da takva grupa bude nepodobna za primenu ovog UR-a.
6. Aktivnosti koje je neophodno preduzeti u cilju ispunjenja ovih zahteva, sprovodiće se u skladu sa ovim UR-om i UR-ovima 1, 5, 8 i 10 po potrebi.

Zahtevi

Procena

7. Klijent će utvrditi primenljivost ovog UR-a što je ranije moguće u životnom ciklusu projekta ali najkasnije tokom postupka procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte. Tamo gde odgovarajuće veštine nisu dostupne u okviru klijentove organizacije, oni će tražiti savet iskusnih i nezavisnih stručnih konsultanata kako bi utvrdili da li određena grupa ispunjava kriterijume iz paragrafa 4 do 6 ovog UR-a.

⁹² Nepovoljni uticaji mogu da uključuju, ali ne ograničavajući se na uticaje koji se javljaju kao rezultat gubitka sredstava ili resursa, ograničenja korišćenja zemljišta ili obavljanja tradicionalnih aktivnosti vezanih za način života, nastale kao rezultat projektnih aktivnosti.

⁹³ Neke karakteristike su možda erodirale ili su manje očigledne za neke grupe ili zajednice usled integracije u šire društvo ili ekonomiju, ponekad kao rezultat vladine politike.

⁹⁴ Grupa koja je izgubila "kolektivnu privrženost geografski karakterističnim staništima ili teritorijama predaka u oblasti projekta" zbog prinudnog izmeštanja i dalje ima pravo na pokriće pod ovim UR-om. "Prinudna otpremnina" se odnosi na gubitak kolektivne vezanosti za geografski različita staništa ili teritorije predaka zbog sukoba, vladinih programa preseljenja, izmeštanja sa njihovih prostora, prirodnih katastrofa ili unošenja takvih teritorija u urbanu oblast. Za potrebe ovog UR-a, "urbana oblast" obično se odnosi na grad ili veliki grad, i uzima u obzir sve sledeće karakteristike, od kojih nijedna nije definitivna: (a) zakonsko određivanje oblasti kao urbane po domaćem zakonu; (b) visoka gustina populacije; i (c) visok procenat ne-poljoprivrednih privrednih aktivnosti u odnosu na poljoprivredne delatnosti.

8. Kada postoji verovatnoća da će projekat uticati na pripadnike starosedelaškog stanovništva, od klijenta se zahteva da napravi procenu uticaja na starosedelačko stanovništvo. Od klijenta se najpre očekuje da izbegne štetne uticaje, a u slučaju da to nije izvodljivo, da pripremi razvojni plan da bi sve moguće štetne posledice sveo na najmanju meru i/ili ublažio, i kako bi identifikovao moguće pogodnosti za korist pogodjenih starosedelaca.
 - o u starosedelačkim zajednicama su zastupljena različita gledišta; konsultacije i učešće moraju obuhvatiti više generacija, lica različitog pola, kao i društveno isključene grupe stanovnika.
9. U slučaju da projekat nije već otpočeo, klijent će naručiti da se izradi objektivna i nezavisna studiju koja identifikuje sve zajednice starosedelaca koji mogu biti pod direktnim ili indirektnim uticajem i, u konsultaciji sa starosedelačkim narodima pod uticajem, proceniti uticaje projekta na ove grupe kao i njihove stavove u vezi sa projektom. Ova procena će analizirati specifičnu ranjivost starosedelačkih naroda na promene u njihovom okruženju i načinu života.
10. U slučajevima kada su aktivnosti ili operacije vezane za projekat već počele, klijent je dužan da dostavi sve relevantne informacije i dokumenta kako bi pokazao da je tražio i postupio po mišljenju starosedelačkih naroda pod uticajem projekata. Ovi dokumenti treba da sadrže dokumenta vezana za aktivnosti i mere koje je klijent preduzeo u prošlosti, u korist starosedelačkih naroda i dokumenata koji su već prosleđena organima vlasti.
11. Ako zahtevi ovog UR-a nisu zadovoljeni, klijent će izvršiti procenu kao što je navedeno u paragrafima od 7 do 10 ovog UR-a. Ova procena će takođe: (i) preispitati uticaj projekta na živote i izvore prihoda starosedelačkih naroda do tog dana; (ii) identifikovati sve nedostatke u odnosu na zahteve ovog standarda; i (iii) identifikovati korektivne radnje koje se mogu zahtevati da bi se postigli predviđeni ishodi ovog UR-a. Klijent će potom u dogovoru sa EBRD usvojiti akcioni plan.

Smyslene konsultacije i svojevoljna, prethodna i informisana saglasnost

Smyslene konsultacije

12. Klijent će uspostaviti redovne konsultacije sa zajednicama starosedelaca pod uticajem što je ranije moguće u procesu planiranja projekta i započeti smyslene konsultacije, kao što je definisano u UR-u 10, u skladu sa rizicima projekta i potencijalnim uticajima na starosedelačke narode. Pored toga, proces konsultacija će obuhvatiti i sledeće:
 - angažovanje reprezentativnih tela starosedelačkih narodnih (na primer, saveta staraca ili seoskih veća, između ostalih), starosedelačkih narodnih organizacija, kao i pripadnika zajednica starosedelaca pod uticajem;
 - razumevanje i poštovanje svih relevantnih običajnih zakona;
 - obezbeđivanje dovoljno vremena za procese kolektivnog donošenja odluka od strane starosedelaca;
 - efikasno učešće starosedelaca u osmišljavanju projektnih aktivnosti ili mera ublažavanja koje bi potencijalno mogle da utiču na njih ili pozitivno ili negativno; i
 - prepoznavanje heterogenosti zajednice, uzimajući u obzir sledeće:
 - o starosedelački narodi mogu živeti u mešovitim zajednicama sa narodima koji nisu starosedelci; i

Svojevoljna, prethodna i informisana saglasnost

13. Ne postoji univerzalno prihvaćena definicija za svojevoljna, prethodna i informisana saglasnost. Međutim, u svrhu ovog UR-a, saglasnost se odnosi na kolektivnu podršku od strane starosedelaca pod uticajem predloženim projektnim aktivnostima koje utiču na njih. Proces svojevoljne, prethodne i informisane saglasnosti se nadovezuje i proširuje proces smislenih konsultacija definisanih u prethodnom delu teksta i uspostavlja se sporazumno između klijenta i starosedelačkih naroda pod uticajem, na čijem kraju oni donose odluku, u skladu sa njihovim kulturnim tradicijama, običajima i praksama. Proces dobijanja svojevoljne, prethodne i informisane saglasnosti ne zahteva jednoglasnost i može se postići čak i kada se pojedinci ili grupe unutar ili među starosedelačkim narodima eksplicitno ne slažu.
14. Svojevoljna, prethodna i informisana saglasnost kod starosedelaca pod uticajem je potreban u okolnostima u kojima projekat: (i) utiče na zemljište i resurse nad kojima oni imaju običajno pravo; (ii) izmešta ih iz oblasti nad kojima imaju tradicionalno ili običajno pravo; ili (iii) utiče na njihove kulturne resurse ili predlaže da se isti koriste u svrhu projekta.
15. U ovim okolnostima klijent će angažovati kvalifikovana stručna lica da pomognu u vođenju i dokumentovanju dobronamernih pregovora i procesa dobijanja svojevoljne, prethodne i informisane saglasnosti.

Uticaji na zemljište i resurse koje starosedelačko stanovništvo koristi prema običajnom pravu

16. Starosedelačko stanovništvo često je tesno povezano sa zemljištem koje koristi po običajnom pravu, kao i šumama, vodama, divljom florom i faunom i ostalim prirodnim resursima koji se na njemu nalaze. Ove veze se mogu odnositi na sredstva za život, kulturne, ceremonijalne ili duhovne dimenzije i mogu definisati identitete i zajednice starosedelačkih naroda. Stoga je potrebna posebna opreznost ukoliko projekat utiče na te veze. Iako na tom zemljištu možda i ne postoji zakonsko pravo vlasništva u skladu sa državnim zakonodavstvom, često se može dokazati i dokumentovati da ga zajednice starosedelačkog stanovništva koriste, pa makar i samo sezonski ili ciklično.
17. Ukoliko klijent predlaže sprovođenje projekta ili komercijalno iskorišćavanje prirodnih resursa na zemljištu koje po običajnom pravu koriste pripadnici starosedelačkog stanovništva, i ukoliko se očekuju štetne posledice po njihove izvore prihoda ili kulturnu, ceremonijalnu ili duhovnu upotrebu zemljišta koje određuje njihov identitet i zajednicu, klijent će morati da dobije njihovu svojevoljnu, prethodnu i informisanu saglasnost. Dodatno, klijent će:
 - dokumentovati upotrebu zemljišta i resursa od strane pripadnika starosedelačkog stanovništva pomoću eksperata u saradnji sa zajednicama starosedelačkog stanovništva obuhvaćenih projektom, ne dovodeći u pitanje neka druga prava koja bi pripadnici tih zajednica mogli da polažu na to zemljište; procena će se sprovesti nezavisno na pol, i posebno će uzeti u obzir ulogu žena u upravljanju i korišćenju tih resursa.
 - dokumentovati napore koje je uložio da izbegne, ili svede na najmanju moguću meru ukupnu površinu zemljišta koje koristi naseljava i/ili poseduje starosedelačko stanovništvo a koje je predloženo za sprovođenje projekta;

- obavestiti zajednice starosedelačkog stanovništva obuhvaćene projektom o pravima koja imaju u odnosu na ovo zemljište po državnim propisima kao i po bilo kom državnom zakonu kojim se priznaju običajna prava ili upotreba tog zemljišta;
- zajednicama starosedelaca pod uticajem dati dovoljno vremena da postignu dogovor među sobom pri čemu im ni direkto ni posredno neće nametati svoju volju;
- obezbediti stalni pristup prirodnim resursima, identifikovaće odgovarajuću zamenu za resurse ili će kao krajnju opciju ponuditi nadoknadu; i
- obezbediti zajednicama starosedelaca pod uticajem pristup, korišćenje i prelazak preko zemljišta koje klijent razvija, ukoliko je to u skladu sa opštim uslovima zaštite zdravlja, bezbednosti i sigurnosti.

Izmeštanje starosedelačkog stanovništva sa zemljišta koje koristi po tradicionalnom ili običajnom pravu

18. Kljient će istražiti sva izvodljiva alternativna projektna rešenja kako bi se izbeglo izmeštanje pripadnika starosedelačkog stanovništva sa zemljišta koje zajednički koriste i naseljavaju po tradicionalnom ili običajnom pravu. Kada je izmeštanje neizbežno, kljient mu neće pristupiti pre nego što od zajednica starosedelačkog stanovništva obuhvaćenih projektom ne dobije svojevoljan i informisan pristanak koji je postignut sporazumom. Svako izmeštanje pripadnika starosedelačkog stanovništva biće sprovedeno u skladu sa zahtevima iz UR-a 5. Dodatno, pripadnici starosedelačkog stanovništva imaju pravo i na poštenu i pravednu nadoknadu za zemljište, područja i resurse koja su tradicionalno posedovali, ili na neki drugi način koristili ili naseljavali, a koji su im bez njihovog prethodnog svojevoljnog i informisanog pristanka oduzeti, otudjeni, zaposednuti, koriste se ili su oštećeni kao posledica projekta.
19. Izmeštenim pripadnicima starosedelačkog stanovništva bi trebalo, kada god je to moguće, omogućiti povratak na zemljište koje su koristili po tradicionalnom ili običajnom pravu, ukoliko razlog za njihovo izmeštanje prestane da postoji. U tom slučaju zemljište bi trebalo vratiti u prvobitno stanje.

Kulturno nasleđe

20. Kada projekat može značajno da utiče na kulturno nasleđe koje je važno za identitet i/ili kulturne, ceremonijalne ili duhovne aspekte starosedelačkog stanovništva, prioritet će biti dat izbegavanju takvih uticaja. Tamo gde su značajni uticaji neizbežni, kljient će tražiti svojevoljnu, prethodnu informisanu saglasnost starosedelaca pod uticajem i ispuniti zahteve UR-a 8.
21. Ukoliko se za potrebe projekta predlaže upotreba kulturnih resursa, znanja, umotvorina ili običaja starosedelačkog stanovništva u komercijalne svrhe, kljient će starosedelačko stanovništvo obavestiti o: (i) pravima koja imaju prema ovom UR-u; (ii) obimu i prirodi predloženog komercijalnog razvoja; i (iii) mogućim posledicama tog razvoja; i (iv) obezbedi njihovu svojevoljnu, prethodnu i informisanu saglasnost. Kljient će definisati i uspostaviti mehanizme koji promovišu poštenu i pravednu raspodelu koristi od komercijalnog iskorišćavanja tog znanja, umotvorina ili običaja, koji će biti usklađeni sa njihovim običajima i tradicijom.

Nadoknada i zajedničko uživanje u koristima

22. Kljient će, u dogovoru sa lokalnom zajednicom, obezbediti da se starosedelačkim narodima pod uticajem pošteno nadoknadi svaki gubitak sredstava za život nastalog kao rezultat aktivnosti vezanih za projekat. Prilikom izračunavanja naknade, kljient će ispuniti zahteve UR-a 5 i uzeti u obzir nepovoljne efekte projekta na uobičajene izvore prihoda⁹⁵ uključujući nomadski način života, kao i porodični život starosedelaca, sa specifičnim razmatranjem dodatnog prihoda koji su ostvarivale žene sa ili bez formalne zarade. To će biti sprovedeno u saradnji sa predstavnicima starosedelaca i stručnjacima za tu oblast. Odredbe ovog stava primenjuju se i u slučajevima kada kljient mora da plati odštetu organima lokalne ili regionalne vlade.
23. Kljient će razviti uzajamno prihvatljive i pravno izvodljive mehanizme za prenos naknade i/ili resursa. Oni mogu biti obezbedeni na kolektivnoj osnovi gde će zemljište i resursi biti u zajedničkom vlasništvu. Kljient će pružiti pomoć kako bi se omogućilo uspostavljanje odgovarajućih sistema upravljanja koji obezbeđuju efikasnu distribuciju naknade svim zaslužnim članovima, ili kolektivno korišćenja naknade na način koji koristi svim članovima grupe.
24. Kljient će pružiti starosedelačkim narodima pod uticajem prilike za kulturološki prikladne mere razvoja. Takve mogućnosti treba da budu u srazmeri sa stepenom uticaja projekta na njih, sa ciljem odgovarajućeg poboljšanja njihovog životnog standarda i uslova života, kao i kroz podsticanje dugoročne održivosti prirodnih resursa od kojih mogu da zavise. Pogodnosti za razvoj biće pripremljene u odgovarajućem vremenskom roku.
25. Mere koje kljient razvije za umanjivanje, ublažavanje ili nadoknadu od negativnih posledica, kao i mere kojima se identifikuju i dele koristi biće obuhvaćene vremenski-ograničenim planom, kao što je plan za razvoj starosedelaca (indigenous peoples development plan - IPDP) ili nekim širem planom za razvoj zajednice koji obuhvata odvojeno i komponente za starosedelačke narode. Ovaj plan će biti razvijen u konsultacijama sa starosedelačkim narodima pod uticajem. Kljient će se takođe pobrinuti da mu na raspolaganju bude obučeno i kvalifikovano stručno osoblje kao i odgovarajuća tehnička ekspertiza za pripremu plana. IPDP će sistematski proceniti uticaje projekta na različite generacije i polove i u skladu sa tim pripremiti planove za rešavanje tih uticaja na različite grupe u zajednici. Nivo detalja i obim IPDP- a zavisice od konkretnog projekta i prirodom i obimom projektnih aktivnosti.
26. Tamo gde postoje implicitni faktori koji isključuju starosedelačke narode i pojedince iz mogućih koristi i pogodnosti od projekta, kao što su mogućnosti zapošljavanja, na etničkoj osnovi, projektne aktivnosti će obuhvatati i takve korektivne mere kao što su: (i) informisanje organizacije starosedelaca i pojedinca o njihovim pravima u skladu sa radnim, socijalnim, finansijskim i poslovnim zakonodavstvom i raspoloživim mehanizmima za ponovno uključivanje; (ii) odgovarajuće i pravovremeno informisanje i obuka o merama za eliminisanje prepreka prema beneficijama i resursima kao što su krediti, zapošljavanje, poslovne usluge, zdravstvene usluge i obrazovne usluge i druge pogodnosti koje zbog projekta i kroz projekat mogu da ostvare; i (iii) davanje starosedelačkim narodima, radnicima i preduzetnicima, istu zaštitu na koju po nacionalnim zakonima imaju pravo i druga lica u sličnim sektorima i kategorijama uzimajući u obzir rodna pitanja i etničku segmentaciju na tržištima robe i rada, kao i jezičke faktore.

⁹⁵ Priroda "uobičajenih izvora prihoda" treba da se tumači fleksibilno (kako bi se uključile savremene adaptacije kao što su etno-turizam i prerada hrane)..

Mehanizam žalbe

27. Klijent će obezbediti da mehanizam žalbe uspostavljen za projekat, kao što je opisano u UR-u 10, bude kulturno prikladan i pristupačan za starosedelačko stanovništvo, uzima u obzir dostupnost pravnog leka i običajenih mehanizama za rešavanje sporova. To može podrazumevati manje oslanjanje na pisane procedure i veću upotrebu kanala za verbalno izveštavanje.

Ostala razmatranja

28. Tokom realizacije projekta klijent će odmah skrenuti pažnju EBRD-u na svaki problem koji je ostao nerešen između starosedelaca i klijenta uprkos tome što je prošao kroz mehanizam žalbe.
29. Tamo gde vlada ima definisanu ulogu u upravljanju rizicima i uticajima na starosedelačko stanovništvo u odnosu na projekat, klijent će saradivati sa odgovornom vladinom agencijom, u meri u kojoj je to izvodljivo kako bi ostvarila ishode koji su u skladu sa ciljevima ovog UR-a. Pored toga, gde su vladini kapaciteti ograničeni, klijent će preuzeti aktivnu ulogu tokom planiranja, implementacije i praćenja aktivnosti u meri u kojoj to vladina agencija dozvoljava.

EBRD Uslov za realizaciju 8: Kulturno nasleđe

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje važnost kulturnog nasleđa za sadašnje i buduće generacije. Cilj mu je da zaštiti kulturno nasleđe i da usmeri klijente na izbegavanje, ili ublažavanje štetnih posledica po kulturno nasleđe u obavljanju poslovnih aktivnosti. Od klijenata se zahteva da preduzmu mere predostrožnosti tokom rada i da primene održivo upravljanje kulturnim nasleđem.
2. I materijalno i nematerijalno kulturno nasleđe predstavlja važne aspekte ekonomskog i društvenog razvoja, i predstavlja sastavni deo kontinuiranog kulturnog identiteta i običaja (uključujući tradicionalne veštine, znanja, uverenja i/ili dijalekte i jezike manjina).
3. U ostvarivanju navedenih ciljeva zaštite i očuvanja, ovaj UR se rukovodi relevantnim međunarodnim konvencijama i drugim aktima. Takođe prepoznaje da postoji potreba da se sve strane pridržavaju zakona i propisa koji se odnose na kulturno nasleđe na području na kome se projekat sprovodi, kao i obaveza država u kojoj se projekat izvodi proisteklih iz relevantnih međunarodnih ugovora i sporazuma. Pomenuto zakonodavstvo obuhvata zakone o kulturnom nasleđu ili starinama, zakone o prostornom planiranju ili izgradnji, propise o očuvanim područjima, zaštićenim područjima, kao i druge zakone i propise kojima se uređuju pitanja vezana za objekte od istorijskog značaja, ili zakone koji se odnose na zaštitu starosedelačkog stanovništva. Detaljni zahtevi za zaštitu starosedelačkog stanovništva su navedeni u UR-u 7.

Ciljevi

4. Ciljevi ovog UR-a su:
 - podrška zaštiti i očuvanju kulturnog nasleđa;
 - usvajanje hijerarhije mera za ublažavanje posledica kako bi se zaštitilo kulturno nasleđe od štetnog uticaja nastalog tokom sprovođenja projekta;
 - promovisanje ravnopravne raspodele koristi ostvarene upotrebom kulturnog nasleđa u sprovođenju poslovnih aktivnosti; i
 - na mestima na kojima je kulturno nasleđe prisutno u većoj meri, promovisanje svesti o kulturnom nasleđu i poštovanja prema njemu, kada god je to moguće kao i stvaranje mogućih društveno ekonomskih pogodnosti za lokalno stanovništvo.

Područje primene

5. Ovaj UR se odnosi na sve projekte koji su direktno finansirani od strane EBRD-a kako je utvrđeno Politikom zaštite životne sredine i društvenih aspekata. Klijent će kroz proces procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte identifikovati relevantne zahteve i ovog UR-a, i obrazložiti kako će se na njih odgovoriti bilo u okviru klijentovog generalnog sistema upravljanja životnom sredinom i društvenim uticajima (ESMS), bilo Planom upravljanja životnom sredinom i društvenim aspektima na projektu (ESMP). Zahtevi u okviru procene životne sredine i društvenih aspekata i njihovim upravljanjem su navedeni u UR-u 1. Dodatno, klijent će primenjivati ovaj UR tokom sprovođenja projekta ukoliko projekat utiče na, ili postoji mogućnost da utiče na kulturno nasleđe (materijalno i nematerijalno) koje ranije nije identifikovano.

6. U kontekstu ovog UR-a, pojam kulturno nasleđe se definiše kao skup resursa nasleđenih iz prošlosti koje ljudi, nezavisno od vlasnika tih resursa, prepoznaju kao odraz i izraz svojih vrednosti, uverenja, znanja i tradicija koje se neprestano razvijaju. Ovaj pojam obuhvata materijalno (fizičko) i nematerijalno kulturno nasleđe, koje se može vrednovati na lokalnom, regionalnom ili državnom nivou, kao i na nivou međunarodne zajednice.
 - opipljivo kulturno nasleđe odnosi se na pokretnosti ili nepokretnosti, lokalitete, skupine građevina, i kulturne ili duhovne prostore vezane za njih, kao i prirodna obeležja i predele koji imaju arheološki, paleontološki, istorijski, arhitektonski, duhovni, estetski ili drugi kulturni značaj. i
 - Nematerijalno kulturno nasleđe odnosi se na običaje, prikaze, izraze, znanja i veštine koje zajednice, grupe, i u nekim slučajevima pojedinci, prepoznaju kao deo svog kulturnog nasleđa, i koji se prenose sa generacije na generaciju.
7. Lokaliteti, predmeti ili kulturne tradicije koje se zbog svoje vrednosti ili značaja smatraju kulturnim nasleđem mogu biti otkriveni na neočekivanim mestima, a projekat, u skladu sa tim, podleže odredbama ovog UR-a ukoliko:
 - obuhvata aktivnosti kojima se vrše značajna iskopavanja, rušenja, pomeranja tla, dreniranje, potapanja ili druge promene fizičke sredine;
 - se izvodi na lokalitetu, ili u blizini lokaliteta kome je priznat status kulturnog nasleđa od strane zemlje u kojoj se sprovodi; i/ili
 - bi mogao imati štetne posledice po nematerijalno kulturno nasleđe ljudi, uključujući starosedelačko stanovništvo.
8. Zahtevi ovog UR-a primenjuju se na kulturno nasleđe bez obzira na to da li je pravno zaštićeno ili prethodno menjano. Što se tiče nematerijalnog kulturnog nasleđa, zahtevi ovog UR-a važe samo ako će fizička komponenta projekta imati materijalni uticaj na takvo kulturno nasleđe ili ako projekat namerava da koristi takvo kulturno nasleđe u komercijalne svrhe.

Zahtevi

Konsultacije sa lokalnim stanovništvom obuhvaćenim projektom i drugim interesnim grupama

9. Klijent će izvršiti smislene konsultacije i podeliti informacije u pogledu projekta sa svim zainteresovanim stranama sa ciljem: (a) identifikovanja kulturnog nasleđa koje će verovatno biti pod uticajem; (b) razumevanja značaja kulturnog nasleđa za zainteresovane strane, uključujući lokalne zajednice; (c) procene uticaja i rizika; (d) primene hijerarhije mera ublažavanja; i (e) identifikovanje mogućnosti za potencijalnu korist zajednice. Identifikacija zainteresovanih strana i sprovođenje smislenih konsultacija pratiće zahteve UR-a 10 i uključuje staratelje i ključne korisnike identifikovanog kulturnog nasleđa. To će uključivati žene i ranjive grupe.

10. Klijent će, kroz konsultacije sa ključnim ljudima, zajednicama i drugim zainteresovanim stranama, utvrditi da li širenje informacija vezanih za kulturno nasleđe može ugroziti bezbednost ili integritet kulturnog nasleđa. U takvim situacijama klijent će informacije vezane za kulturno nasleđe držati poverljivim i može izostaviti osetljive informacije iz javnog objavljivanja.

Procena rizika i uticaja

11. U ranoj fazi procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte, klijent će utvrditi da li je verovatno da će neko kulturno nasleđe biti pod nepovoljnim uticajem projekta, i proceniti kolika je verovatnoća za slučajna otkrića. Prilikom toga klijent će se konsultovati sa relevantnim organima vlasti, ekspertima, lokalnim zajednicama i drugim zainteresovanim stranama.

12. Proces procene će ustanoviti potencijalne rizike i uticaje projekta na kulturno nasleđe. Obim procene biće takav da se adekvatno oslika potencijalni značaj, verovatnoća i ozbiljnost uticaja i uzeće u obzir stavove ključnih relevantnih aktera. Klijent će razviti i sprovesti mere ublažavanja kako bi se ublažili uticaji na kulturno nasleđe u skladu sa hijerarhijom ublažavanja i dobrom međunarodnom praksom. Gde je procenom utvrđeno da projekat može imati materijalne rizike i uticati na kulturno nasleđe, klijent će angažovati stručnjake za kulturno nasleđe da pomognu u izradi plana upravljanja kulturnim nasleđem, na odgovarajući način.

13. Klijent će primenjivati međunarodno priznatu praksu za terensko istraživanje, dokumentaciju i zaštitu kulturnog nasleđa u vezi sa projektom i obezbediti da izvođači radova i treća lica primenjuju takve prakse.

Procedure za slučajna otkrića

14. Klijent će se pobrinuti za uvođenje mera za upravljanje slučajnim otkrićima koja se definišu kao fizičko kulturno nasleđe, na koje se neočekivano naiđe tokom sprovođenja projekta. Takve mere obuhvataju obaveštavanje relevantnih nadležnih tela o otkrivenim predmetima ili lokalitetima; obučavanje osoblja, uključujući osoblje izvođača i podizvođača, o procedurama koje treba pratiti u slučaju nailaska na slučajna otkrića; ograđivanje područja na kome je došlo do otkrića u cilju izbegavanja daljih narušavanja ili uništavanja. Klijent neće narušavati slučajna otkrića sve dok se ne obavi procena od strane ovlašćenog kvalifikovanog stručnjaka i utvrde mere koje su u skladu sa domaćim propisima i ovim UR-om.

Pravno zaštićene i međunarodno priznate oblasti

15. Kada projekat ima potencijal da nepovoljno utiče na kulturno nasleđe u oblasti koja je zaštićena pravnim ili drugim delotvornim sredstvima, i/ili je međunarodno priznata ili predložena za takav status od strane nacionalnih vlada, klijent će se truditi da izbegne takve uticaje. U situacijama kada se uticaji ne mogu izbeći i nijedna druga alternativa nije izvodljiva, klijent će nastaviti sa razvojem projekta samo kada se sprovedu sledeći zahtevi:

- ispunjeni su lokalni, nacionalni i međunarodni uslovi koji se odnose na kulturno nasleđe;
- pokaže da je svaki predloženi razvoj zakonski dozvoljen, što može zahtevati da se sprovede procena uticaja na zaštićenu oblast;
- ispoštuje odredbe vladinih planova upravljanja za takve oblasti kroz pripremu i implementaciju procene kulturnog nasleđa i vezanog plana upravljanja;

- konsultuje upravne zaštićenih oblasti, relevantne organe, lokalne zajednice i druge zainteresovane strane o predloženom projektu u skladu sa UR 10; i
- istraži mogućnosti i sprovede programe za promovisanje mandata očuvanja zaštićene oblasti i doprinese društvenom i ekonomskom razvoju lokalnih zajednica u skladu sa planom upravljanja zaštićenom oblašću.

Korišćenje kulturnog nasleđa projekta

16. Ukoliko se za potrebe projekta predlaže upotreba kulturnih resursa, znanja, umotvorina ili običaja u kojima se ogleda tradicionalni način života lokalnog stanovništva u komercijalne svrhe, klijent će pripadnike tog stanovništva blagovremeno obavestiti o: (i) pravima koja imaju u skladu sa domaćim zakonodavstvom; (ii) obimu i prirodi predloženog komercijalnog razvoja; i (iii) mogućim posledicama tog razvoja. Klijent može nastaviti sa pomenutom komercijalizacijom samo kada: (i) sa lokalnim zajednicama koje žive tradicionalnim načinom života stupi u dobronamerne pregovore; (ii) dokaže postojanje njihovog informisanog učešća i uspešno okončanih pregovora; i (iii) obezbedi poštenu i pravednu raspodelu koristi od komercijalnog iskorišćavanja tog znanja, umotvorina ili običaja, u skladu sa njihovim običajima i tradicijom. Ako se za potrebe projekta predlaže iskorišćavanje kulturnih resursa, znanja, umotvorina ili običaja starosedelačkog stanovništva, primeniće se zahtevi iz UR-a 7.
17. Klijent će preduzeti mere zaštite od krađe i trgovine pokretnim predmetima kulturnog nasleđa u oblasti projekta i obavestiće nadležne organe o svakoj takvoj aktivnosti.

EBRD Uslov za realizaciju 9: Finansijski posrednici

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje Finansijske posrednike (FP) kao ključni instrument za promoviranje održivih finansijskih tržišta i obezbeđuje mehanizme za usmeravanje svojih sredstava ka sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća. Takvi FP-ovi obuhvataju spektar pružalaca finansijskih usluga, uključujući, između ostalog, privatne investicione fondove, banke, lizing kompanije, osiguravajuća društva i penzione fondove.
2. Sama priroda posredničkog finansiranja znači da će FP preuzeti odgovornost za procenu životne sredine i društvenih aspekata, upravljanje rizicima i praćenje, kao i celokupno upravljanje portfoliom. Priroda prenosa ovlašćenja može imati različite oblike u zavisnosti od niza faktora, kao što je vrsta predviđenog finansiranja. Upravljanje rizicima vezanim za životnu sredinu i društvene aspekte, koje sprovodi FP, će biti procenjivani i praćeni na kontinuiranoj osnovi tokom trajanja projekta.

Ciljevi

3. Ciljevi ovog UR-a su da:
 - definše kako će FP-ovi procenjivati i upravljati rizicima i uticajima vezanim za životnu sredinu i društvene aspekte na pod-projektima koje oni finansiraju.
4. promovišu dobru praksu u oblasti životne sredine i društvenih aspekata na pod-projektima koje finansiraju;
 - promovišu pravilno upravljanja životnom sredinom i ljudskim resursima unutar FP-a.

Područje primene

5. Za potrebe ovog UR-a, termin "pod-projekat" se odnosi na investicije ili aktivnosti, u zavisnosti od slučaja, koji je pogodan da ga finansira FP koristeći sredstva koja je Banka obezbedila u okviru FP projekta.
6. Zahtevi ovog UR-a biće primenljivi na sve pod-projekte.
7. Kada sredstva koja obezbeđuje EBRD uključuju opšte korporativne finansije uključujući i sredstav putem kapitala, koja se ne mogu povezati direktno sa konkretnim pod-projektom, zahtevi ovog UR-a će se primenjivati na sve buduće pod-projekte FP-a.
8. Ukoliko projekat FP-a sa sobom povlači neznatne, ili nikakve negativne rizike u vezi sa životnom sredinom i društvenim aspektima, FP neće biti u obavezi da primenjuje procedure za upravljanje rizicima po životnu sredinu i društvene aspekte.
9. EBRD može da zatraži of FP-a da usvoji i sprovede dodatne ili alternativne zahteve u vezi sa životnom sredinom i društvenim aspektima, u zavisnosti od prirode FP-a i njegovih poslovnih aktivnosti, nivoom rizika za životnu sredinu i društvene aspekte njegovog portfolia i pod-projekata, i od zemlje u kojoj obavlja svoje poslovne aktivnosti, po potrebi. Takvi dodatni ili alternativni zahtevi biće uključeni u određene ekološke i društvene procedure koje će biti dogovorene između EBRD-a i FP-a prilikom definisanja finansiranja od strane EBRD- a.

Zahtevi

Organizacioni kapaciteti FP-a

10. FP će sprovoditi politiku ljudskih resursa, sisteme upravljanja i poslovnu praksu u skladu sa UR-om 2 (Radni odnosi i uslovi rada), i primenjivaće relevantne zahteve vezane za zdravlje i bezbednost na radu iz UR-a 4 (Zdravlje, sigurnost i bezbednost). Ovi zahtevi će biti adekvatno predstavljeni radnicima FP-a.
11. FP će imenovati jednog ili više predstavnika, iz svog višeg rukovodstva koji će snositi ukupnu odgovornost za pitanja životne sredine, bezbednosti i zdravlja, i društvenih aspekata, uključujući primenu ovog UR-a, UR-a 2 i relevantnih zahteva za bezbednost i zdravlje na radu iz UR-a 4. Odgovorni predstavnik(ci) višeg rukovodstva će morati da: (i) imenuje zaposlene koji će biti odgovorni za praćenje svakodnevnih primena zahteva vezanim za životnu sredinu i društvene aspekte i pruža podršku prilikom sprovođenja; (ii) utvrdi potrebe za obukom u oblasti životne sredine i društvenih aspekata, i budžet potreban za tu obuku; i (iii) obezbedi da im na raspolaganju budu odgovarajući tehnički eksperti, bilo među zaposlenima ili angažovanih spolja, koji će im pomoći u proceni i upravljanju pod-projekata koji bi mogli da imaju značajne negativne rizike i uticaje na životnu sredinu ili društvene aspekte.
12. FP će uspostaviti jasno definisan Sistem za upravljanje životnom sredinom i društvenim aspektima (ESMS), uključujući politike i procedure za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata koje su srazmerne prirodi FP-a i nivou rizika od podprojekata po životnu sredinu i društvene aspekte .
13. Kada FP može da dokaže da ima već ustanovljen ESMS, priložiće adekvatne dokaze o postojanju takvog ESMS-a. Tamo gde je neophodno uspostaviti ili unaprediti ESMS, FP će dogovoriti akcioni plan sa EBRD- om.
14. Procedure vezane za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata moraju uključivati i mehanizme za procenu rizika i za praćenje, prema potrebi, kako bi se:
 - klijenti/podprojekti uporedili sa EBRD-ovom listom isključenosti za životnu sredinu i društvene aspekte, koja je uključena kao Prilog 1 Politici zaštite životne sredine i društvenih aspekata i sa FP referentnom listom koja je dodata kao Prilog A ovom UR-u;
 - predloženi podprojekti kategorizovali prema riziku po životnu sredinu i društvene aspekte (nizak/srednji/visok) u skladu sa EBRD-ovom listom za kategorizaciju rizika za FP, vezanih za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata;
 - potvrdilo, kroz sopstvenu procenu, da je podprojekat projektovan tako da ispunjava nacionalne regulatorne zahteve vezane za pitanja životne sredine i društvene aspekte, uključujući, po potrebi, zahteve vezane za javne kocučltacije i objavljivanje, ili zahteve da klijenti sprovedu korektivne akcione planove, po potrebi;
 - dokumentacije podprojekata o pitanjima životne sredine i društvenih aspekata adekvatno čuvala i redovno ažurirala;
 - pratila implementacija podprojekata, kako bi se osiguralo poštovanje domaćih propisa u oblasti zaštite životne sredine, zdravlja i bezbednosti i uslova rada.

15. Kada FP finansira pod-projekte koji zadovoljavaju kriterijume sa liste projekata kategorije A koji su navedeni u Prilogu 2 EBRD-ove Politike zaštite životne sredine i društvenih aspekata; takvi pod-projekti moraju da ispunjavaju zahteve iz UR-ova 1 do 8 i 10
16. FP referentna lista, uključena kao Aneks A ovom UR-u, navodi niz aktivnosti sa posebno visokim ekološkim i društvenim rizicima. Tamo gde pod-projekat uključuje aktivnosti navedene u Prilogu A ovog UR-a, FI će taj pod-projekat proslediti EBRD-u.

Angažovanje zainteresovanih strana

17. FP će uspostaviti sistem za sprovođenje eksterne komunikacije vezane za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata. FP će na takve upite i žalbe odgovarati blagovremeno. FP-ovi se takođe podstiču da objavljuju svoje korporativne politike za zaštitu životne sredine i društvenih aspekata ili sažetke njihovih ESMS-a na veb sajtovima, ako je moguće. FP-i će na svojim veb prezentacijama navesti linkove ka javno dostupnim izveštajima o Proceni uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte za podprojekte svrstane u kategoriju A, koje oni finansiraju. FP će takođe javno objaviti informacije o rizicima na životnu sredinu i društvene aspekte bilo kog pod-projekta koji se odnosi na EBRD u skladu sa paragrafom 15 ovog UR-a i predloženih mera ublažavanja za rešavanje takvih rizika, koje podležu važećim regulatornim ograničenjima, osetljivosti tržišta ili saglasnosti sponzora pod-projekta.

Izveštavanje EBRD-a

18. FP će, u formi prihvatljivoj za EBRD, podneti godišnje izveštaje o sprovođenju svog ESMS-a, ovog UR-a, UR-a 2, relevantnih zahteva za zdravlje i bezbednost iz UR-a 4, kao i ekološkog i društvenog učinka svog portfolija pod-projekata.

Aneks A: FP referentna lista

Finansiranje od strane FP-a bilo koje od sledećih opcija podleže daljem upućivanju na EBRD⁹⁶:

- (i) Aktivnosti koje rezultiraju prinudnim raseljavanjem – *EBRD Uslov za realizaciju 5*
- (ii) Aktivnosti koje se dešavaju unutar ili imaju potencijal da nepovoljno utiču na oblast koja je pravno zaštićena, i/ili je međunarodno priznata, ili predložena za takav status od strane nacionalnih vlada, kritično stanište, drugi ekosistemi koji podržavaju prioritetne karakteristike biodiverziteta, mesta od naučnog interesa, staništa retkih/ugroženih vrsta, ribarstvo od ekonomskog značaja ili šume primarnog/starog rasta od ekološkog značaja – *EBRD Uslov za realizaciju 6*
- (iii) Aktivnosti koje podrazumevaju intenzivno odgajanje stoke – *EBRD Uslov za realizaciju 6*
- (iv) Aktivnosti koje se odvijaju unutar, su susedne ili uzvodno od zemlje koju zauzimaju starosedelački narodi i/ili ranjive grupe, uključujući zemljište i vodene tokove koji se koriste za potporu domaćinstvu kao što su ispaša stoke, lov ili ribolov – *EBRD Uslov za realizaciju 7*
- (v) Aktivnosti koje mogu nepovoljno uticati na lokacije od kulturnog ili arheološkog značaja – *EBRD Uslov za realizaciju 8*
- (vi) Aktivnosti koje bi mogle rezultirati puštanjem GMO-a u prirodno okruženje – *EBRD Uslov za realizaciju 6*
- (vii) Bilo koja mikro, mala ili srednja hidroelektrana koja ne pokreće zahteve kategorije A – *EBRD Kriterijumi podobnosti za projekte malih hidroelektrana*
- (viii) Bilo koji projekat A kategorije naveden u Prilogu 2 EBRD Politike zaštite životne sredine i društvenih aspekata

⁹⁶ Glavni Uslov za realizaciju koji predložene transakcije treba da ispune biće naznačen kurzivom.

EBRD Uslov za realizaciju 10: Objavljivanje podataka i angažovanje zainteresovanih strana

Uvod

1. Ovaj Uslov za realizaciju (UR) prepoznaje značaj otvorene i transparentne saradnje između klijenta, njegovih radnika, lokalnih zajednica koje su pod direktnim uticajem projekta i, po potrebi, drugih interesnih grupa, kao ključan element dobre međunarodne prakse i društveno odgovornog poslovanja. Takva saradnja je ujedno i dobar način za unapređenje životne sredine i društvene održivosti projekta. Naime, efikasno uključivanje lokalnih zajednica, u skladu sa prirodom i obimom projekta, promovise pravilan i održiv učinak u oblasti životne sredine i društvenih aspekata, i može dovesti do unapređenja finansijskih, društvenih aspekata i ishoda u pogledu životne sredine, uz povećane koristi za zajednicu.
2. Angažovanje zainteresovanih strana je od ključnog značaja za izgradnju snažnih, konstruktivnih odnosa, koji se temelje na uzajamnom razumevanju, neophodnih za uspešno upravljanje učincima i rizicima projekta u pogledu životne sredine i društvenih aspekata. Kako bi bilo što efikasnije, angažovanje zainteresovanih strana je potrebno započeti u što ranijoj fazi projektnog ciklusa, i nastaviti ga tokom čitavog njegovog trajanja, kao sastavni deo procene, upravljanja, i praćenja uticaja i rizika projekta u pogledu životne sredine i društvenih aspekata.

Ciljevi

3. Ciljevi ovog UR-a su:
 - uspostavljanje sistematskog pristupa uključivanja zainteresovanih strana, koji će pomoći klijentima da izgrade i održavaju konstruktivan odnos sa zainteresovanim stranama;
 - obezbeđivanje sredstva za efikasno i inkluzivno angažovanje sa zainteresovanim stranama tokom čitavog ciklusa projekta;
 - da se pobrine da sve važne informacije o životnoj sredini i društvenim aspektima, kao i održavanje smislenih konsultacija sa zainteresovanim stranama, a gde je to prikladno treba uzeti u obzir povratne informacije dobijene kroz konsultacije; I
 - da obezbedi da se na žalbe zainteresovanih strana odgovori na primeren način, i da se njima upravlja na primeren način.

Područje primene

4. Ovaj UR primenjuje se na sve projekte. Kao minimum, na svim projektima će se sprovesti identifikacija zainteresovanih strana, razviće se i sprovesti žalbeni mehanizam. Dalje angažovanje zainteresovanih strana kao što je navedeno u ovom UR-u, biće preduzeto, srazmerno: prirodi i razmerama projekta, zainteresovanim stranama i potencijalnim rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvene aspekte.

5. Klijent će identifikovati i angažovati zainteresovane strane kao deo procesa procene uticaja projekta na životnu sredinu i društvene aspekte, Sistema upravljanja životnom sredinom i društvenim aspektima (ESMS) kao i Planova upravljanja životnom sredinom i društvenim aspektima (ESMP), kao što je navedeno u UR-u 1. Ovaj UR povezan je sa zahtevima UR-a 2 u vezi sa angažovanjem sa radnicima i sa UR-a 4 u vezi sa spremnošću za reagovanje u vanrednim situacijama. U slučaju da projekti uključuju prinudno raseljavanje ili ekonomsko raseljavanje, utiču na starosedelačke narode ili nepovoljno utiču na kulturno nasleđe, klijent će takođe primeniti posebne zahteve za objavljivanje i konsultacije kao što je predviđeno UR-om 5, UR-om 7 i UR-om 8.

Zahtevi

6. Uključivanje zainteresovanih strana će sadržati sledeće elemente: identifikacija i analiza zainteresovanih strana, planiranje uključivanja zainteresovanih strana, objavljivanje informacija, konsultacije i učešće, žalbeni mehanizam i kontinuirano izveštavanje relevantnih zainteresovanih strana.
7. Klijent će sprovesti angažovanje zainteresovanih strana na osnovu obezbeđivanja pristupa pravovremenim, relevantnim, razumljivim i pristupačnim informacijama, na efikasan, inkluzivan i kulturološki prikladan način bez manipulacije, mešanja, prinude, zastrašivanja i odmazde.
8. Angažovanje zainteresovanih strana počće što je ranije moguće u razvoju projekta i nastaviće se tokom celog projektnog životnog ciklusa. Priroda i učestalost angažovanja zainteresovanih strana u svim fazama razvoja projekta biće srazmerna prirodi i razmerama projekta, njegovim potencijalnim nepovoljnim uticajima na životnu sredinu ili društvenim rizicima i uticajima i nivou interesovanja zainteresovanih strana. Klijent će poštovati važeće nacionalne zakone u pogledu javnog informisanja i konsultacija, uključujući i zakone kojima se sprovede obaveze zemlje domaćina u skladu sa javnim međunarodnim pravom.
9. Klijent će definisati jasne uloge, odgovornosti i ovlašćenja, kao i odrediti određeno osoblje za sprovođenje i praćenje aktivnosti angažovanja zainteresovanih strana.

Angažovanje tokom pripreme projekta

Identifikacija zainteresovanih strana

10. Klijent će identifikovati i dokumentovati zainteresovane strane, definisane kao različiti pojedinci ili grupe koje: (i) su pod uticajem ili će verovatno biti pod uticajem (direktno ili indirektno) projekta (strane pod uticajem), ili (ii) mogu imati interesovanje za projekat (druge zainteresovane strane).
11. Klijent će identifikovati strane pod uticajem projekta (pojedince ili grupe) koje zbog određenih okolnosti mogu biti ugrožene ili ranjive. Na osnovu ove identifikacije, klijent će dalje identifikovati pojedince ili grupe koje mogu imati različite nedoumice i prioritete u vezi sa uticajima projekta, mehanizmima ublažavanja i beneficijama, i koji mogu zahtevati različite, ili zasebne oblike angažovanja. Adekvatan nivo detalja će biti uključen u identifikaciju i analizu zainteresovanih strana kako bi se utvrdio nivo komunikacije koji je potreban za određeni projekat.

Plan uključivanja zainteresovanih strana

12. Kada se radi o projektima koji će verovatno imati negativne posledice na životnu sredinu i/ili društvene aspekte, klijent će pripremiti i sprovesti Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP), ili sličan dokumentovani proces, koji odgovara prirodi i obimu ili rizicima, uticajima i razvojnoj fazi projekta. Za svaki projekat koji zahteva procenu uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte (ESIA), SEP će primeniti zahteve za objavljivanje i konsultacije za projekte kategorije A navedene u paragrafima od 22 do 26 ovog UR-a.
13. SEP će opisati način komunikacije sa zainteresovanim stranama tokom celog projektnog života ciklusa, uključujući vremenske odrednice i način komunikacije, vrstu informacija koje treba objaviti u javnosti, jezik na kom će se komunikacija odvijati kao i koje je informacije potrebno pribaviti od zainteresovanih strana. SEP će uzeti u obzir glavne karakteristike (uključujući pol), i interesovanja zainteresovanih strana pod uticajem projekta i odrediti različite metode pogodne za rešavanje svih vrsta problema. Detalji angažovanja biće utvrđeni od slučaja do slučaja. Resursi raspoloživi za angažovanje zainteresovanih strana biće izloženi u okviru SEP-a. SEP će biti ažuriran po potrebi tokom životnog ciklusa projekta.
14. Kada angažovanje zainteresovanih strana u velikoj meri zavisi od predstavnika zajednice,⁹⁷ klijent će uložiti razumne napore kako bi se uverio da li takva lica, zapravo, zastupaju stavove zajednica pod uticajem i da olakšavaju proces komunikacije prenošenjem informacija grupama koje predstavljaju, te da njihove komentara prenose klijentu ili nadležnim organima, na odgovarajući način.
15. Tamo gde je angažovanje zainteresovanih strana odgovornost nadležnih državnih organa, klijent će saradivati sa odgovornim državnim organima u meri u kojoj je to moguće zbog postizanje ishoda koji su u skladu sa ovim UR-om. Tamo gde postoje neslaganja između lokalnih regulatornih zahteva i ovog UR-a, klijent će identifikovati određene aktivnosti kako bi dopunio formalni zakonski proces, i prema potrebi, obavezaće se na dopunske aktivnosti.
16. U slučajevima kada tačna lokacija projekta nije poznata, SEP će biti u formi okvirnog pristupa kao sastavni deo sveobuhvalnog ESMS-a klijenta, u kome će istaći načelne principe i strategije identifikovanja zainteresovanih strana i plan procesa angažovanja u skladu sa ovim UR-om koji će biti sproveden kada lokacija bude poznata.
17. Klijenti koji svoje poslovanje obavljaju na više lokacija i imaju projekte koji uključuju opšte korporativne finansije, obrtna sredstva ili finansiranje akcijskim kapitalom, usvojiće i realizovati korporativni SEP. Korporativni SEP će biti srazmeran s prirodom poslovanja klijenta kao i rizicima i uticajima u pogledu životne sredine i društvenih aspekata, i nivoom interesovanja zainteresovanih strana. SEP će biti blagovremeno pripremljen na nivou svih poslovnih jedinica. SEP će uključivati procedure i resurse kako bi se osiguralo da se adekvatno angažovanje zainteresovanih strana sprovodi na nivou svake poslovne jedinice, i pravovremeno će informisati zainteresovane strane koje žive u njihovoj blizini o relevantnim učincima tih poslovnih jedinica u pogledu životne sredine i društvenih aspekata, i o žalbenim mehanizmima.

Objavljivanje podataka

18. Tamo gde projekat ima uticaj na životnu sredinu i društvene aspekte, klijent će objaviti relevantne informacije o projektu, kako bi pomogao zainteresovanim stranama da razumeju rizike, uticaje i mogućnosti koje donosi projekat. Klijent će zainteresovanim stranama obezbediti pristup sledećim informacijama:
 - svrhu, prirodu, razmeru i trajanje projekta;
 - rizike za, i potencijalne uticaje na, zainteresovane strane i predložene planove ublažavanja koji naglašavaju potencijalne rizike i uticaje koji bi mogli nesrazmerno da utiču na ranjive i ugrožene grupe i različite mere za ublažavanje tih mera;
 - predviđeni proces angažovanja zainteresovanih strana, ako postoji, te mogućnosti i načini učestvovanja zainteresovanih strana;
 - vreme i mesto održavanja predviđenih javnih konsultacija, kao i koji će proces rezimiranja, merenja uticaja i izveštavanja biti primenjen; i
 - proces za pokretanje žalbenih mehanizama i kako će oni biti vodjeni;

Informacije će se objavljivati na lokalnom jeziku (jezicima), i to na način koji je pristupačan i primeren domaćoj kulturi. Ovde će se uzeti u obzir specifične potrebe grupa koje su različito i nesrazmerno pod uticajem, ili grupe stanovništva koje zahtevaju posebne informacije (zbog pola, pismenosti, invaliditeta). Tamo gde je to neophodno i kulturološki prikladno, treće strane mogu biti angažovane da objave informacije kako bi bio izbegnut bilo koji vid zastrašivanja, prinude ili bilo koji vid manipulacije.

Smislene konsultacije

19. Klijent će sprovesti smislene konsultacije, na osnovu prirode i obima nepovoljnih uticaja projekta i nivoa interesovanja zainteresovanih strana. Ako se klijent već uključio u takav proces, pružiće adekvatne dokumentovane dokaze o takvom angažovanju.
20. Smislene konsultacije su dvosmerni proces koji:
 - će početi ranije u procesu planiranja projekta kako bi se prikupili početni stavovi o predlogu projekta i načinu projektovanja;
 - podstiče zainteresovane strane da daju povratne informacije, posebno kao način informisanja o razvoju projekta i angažovanju zainteresovanih strana u identifikaciji i ublažavanju rizika i uticaja u vezi sa životnom sredinom i društvenim aspektima;
 - kontinuirano traje;
 - zasniva se na prethodnom objavljivanju i širenju relevantnih, transparentnih, objektivnih i lako dostupnih informacija u vremenskom roku koji omogućava konsultacije sa zainteresovanim stranama;

⁹⁷ Na primer, vođe zajednice i vođe verskih zajednica, predstavnici lokalne samouprave, predstavnici civilnog društva, političari, nastavnici i/ili drugi predstavnici jedne ili više zainteresovanih grupa pod uticajem.

- se odvija u kulturološki primerenom formatu, na odgovarajućem lokalnom jeziku (jezicima), razmljiv je zainteresovanim stranama i uzima u obzir procese donošenja odluka zainteresovanih strana;
- razmatra ih i odgovara na povratne informacije;
- podržava aktivno i inkluzivno angažovanje strana koje su pod uticajem projekta, uključujući ugrožene ili ranjive grupe;
- oslobođen je spoljnih manipulacija, mešanja, prinude, diskriminacije, zastrašivanja i odmazde; i
- klijent poseduje adekvatnu dokumentaciju o procesu.

21. Klijent će blagovremeno obavestiti one koji su učestvovali u procesu javnih konsultacija o konačnoj odluci u vezi sa projektom, i pridruženim merama ublažavanja za životnu sredinu i društvene aspekte, o svim prednostima projekta za lokalne zajednice, razlozima i razmatranjima na kojima je odluka zasnovana. Ove informacije će uključivati rezime primljenih povratnih informacija i kratko objašnjenje o tome šta je uzeto u obzir ili razloge zbog kojih nešto nije, kao i koji su žalbeni mehanizmi dostupni.

Objavljivanje informacija i konsultacije o projektima kategorije A

22. Projekti kategorije A zahtevaće od klijenta da sprovede formalizovani, detaljan proces objavljivanja i konsultacija koji će biti ugrađen u svaku fazu ESIA procesa, uzimajući u obzir fazu razvoja projekta. Ovaj proces podrazumeva organizovane i redovne konsultacije na osnovu kojih će klijent u postupku odlučivanja razmatrati i stavove strana pod uticajem o pitanjima koja se njih direktno tiču.
23. Klijent će se uključiti u proces ispitivanja sa identifikovanim zainteresovanim stranama u ranoj fazi pripreme ESIA plana kako bi se osigurala identifikacija ključnih rizika i uticaja koje treba dodati planu. Na taj način će zainteresovane strane biti u mogućnosti da daju komentare i preporuke tokom pravljenja nacrtu SEP-a.
24. Pored ESIA i SEP-a, klijent će objaviti Akcioni plan upravljanja životnom sredinom i društvenim aspektima (ESAP) i netehnički rezime (NTS)⁹⁸. Važeći planovi upravljanja biće objavljeni kao što je navedeno u UR-ima i u dogovoru sa Bankom.
25. Proces konsultacija i objavljivanja ispunjava sve važeće uslove u skladu sa nacionalnim zakonima o proceni uticaja na životnu sredinu i drugim relevantnim zakonima. Klijent treba da čuva ESIA javno dostupnim tokom celog trajanja projekta, ali on može biti dopunjavao dodatnim informacijama, s vremena na vreme, ili arhiviran nakon završetka projekta, sve dok je pravovremeno dostupan na zahtev.
26. Od klijenta se zahteva da zainteresovanim stranama redovno dostavlja izveštaje o učinku u vezi sa zaštitom životne sredine i društvenim aspektima. Ovi izveštaji će biti u obliku koji je dostupan zainteresovanim stranama kao zasebna publikacija, dokument objavljen na internetu ili kao deo SEP-a. Ti izveštaji biće objavljeni najmanje jednom godišnje, srazmerno zabrinutosti relevantnih zainteresovanih strana.

Angažovanje tokom realizacije projekta i izveštavanja javnosti

27. Tokom celog ciklusa trajanja projekta klijent će pružiti informacije identifikovanim zainteresovanim stranama, na redovnoj osnovi. Učestalost, metod i informacije koje treba obezbediti odgovaraće prirodi projekta i njegovim negativnim uticajima i rizicima u pogledu životne sredine i društvenih aspekata, zainteresovanim stranama i nivou interesovanja. Objavljivanje dodatnih informacija ili konsultacije mogu biti potrebne u ključnim fazama ciklusa projekta, i o svim konkretnim pitanjima od značaja za zainteresovane strane koje su identifikovane kroz proces objavljivanja i konsultacija ili žalbeni mehanizam.
28. Tamo gde je to prikladno, klijent će takođe tražiti povratne informacije od strana pod uticajem projekta o efikasnosti mera ublažavanja uticaja. Za projekte sa potencijalno značajnim rizicima ili nepovoljnim uticajima na zajednice, a u skladu sa nivoom interesovanja zainteresovanih strana, klijent može angažovati članove zajednice ili druge relevantne zainteresovane strane da učestvuju u aktivnostima praćenja životne sredine i društvenih aspekata, navedenim u UR-u 1.

Žalbeni mehanizam

29. Klijent mora da bude svestan pitanja vezanih za projekat koja brinu interesne grupe i da pravovremeno odgovara na njih. U tu svrhu, klijent će uspostaviti efikasan žalbeni mehanizam, što je ranije moguće, u fazi razvoja projekta, za primanje i rešavanje briga i žalbi zainteresovanih strana, posebno u vezi sa učinkom klijenta u pogledu zaštite životne sredine i društvenih aspekata. Žalbeni mehanizam treba da bude srazmeran ozbiljnosti mogućih rizika i potencijalnih štetnih posledica projekta.
- žalbeni mehanizam treba da omogući rešavanje problema brzo i efikasno, na transparentan način koji je kulturno primeren, bez manipulacije, mešanja, prinuda, zastrašivanja i odmazda, i lako dostupan svim stranama pod uticajem, i to bez troškova. Tim mehanizmom, procesom ili postupkom se ne sme ometati mogućnost pristupa sudskim ili upravnim sredstvima zaštite. Klijent će informisati zainteresovane strane o žalbenom postupku tokom sprovođenja aktivnosti njihovog uključivanja, i redovno izveštavati javnost o sprovođenju tog postupka, štiteći privatnost pojedinaca pod uticajem;
 - Rešavanje žalbi treba da bude sprovedeno na kulturno primeren način i treba da bude diskretan, objektivan, osetljiv i da odgovara na potrebe i brige zainteresovanih strana. Mehanizam takođe treba da omogući upućivanje i rešavanje anonimnih žalbi.
 - Klijent će razmotriti obezbeđivanje posredovanja u rešavanju žalbi na projektima na kojima postoje značajne zabrinutosti zajednice; i
 - redovno će se sprovesti praćenje primene mehanizma žalbe i analiziraće se postupci.

⁹⁸ EBRD Pristup direktivi o informisanju omogućava da Banka objavi ESIA za projekte kategorije A, 60 kalendarskih dana pre razmatranja projekta od strane Upravnog odbora za projekte privatnog sektora i 120 kalendarskih dana pre razmatranja Odbora za projekte u javnom sektoru.

Izmene rizika i uticaja projekta na životnu sredinu i društvene aspekte

30. SEP obuhvata odredbe za angažovanje zainteresovanih strana ako dođe do promena, u bilo kojoj fazi projektnog životnog ciklusa, koje rezultiraju značajnim promenama i utiču na životnu sredinu i društvene aspekte i povećavaju rizike i uticaje. Klijent će objaviti zainteresovanim stranama metode ublažavanja i ako postoje značajni nepovoljni rizici i uticaji na strane pod uticajem, od klijenta će se tražiti da sprovede dodatne konsultacije.

Napomene

EBRD kontakt

Evropska banka za obnovu i razvoj

One Exchange Square

London EC2A 2JN

United Kingdom

www.ebrd.com

Centrala

Tel: +44 20 7338 6000

Za informacije

Za zahteve i upite posetiti:

www.ebrd.com/eform/information-request

1096 Environmental and Social Policy

© European Bank for Reconstruction and Development